جتڪي ٻولي

تحقيق ۽ تصنيف

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

سنڌي
لئنگئيج
اٿارٽي

جتڪي ٻولي

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

مددگار

منير احمد ميرجت

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي

حيدرآباد، سنڌ

1424 ھ/ 2003ع

سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ جو ڪتاب نمبر 76

مصنف جا حق ۽ واسطا قائم

هي پهريون ڇاپو مصنف طرفان ٻوليءَ جي خدمت خاطر بنا معاوضي
سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري کي اشاعت لاءِ ڏنو ويو.

جتڪي ٻولي

مصنف: ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

مددگار: منير احمد ميرجت

ڇاپو: پهريون

سال: 1424 هجري/ 2003ع

تعداد: 500

ڇپائيندڙ: سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد، سنڌ

ڇپيندڙ: ميسرس سنڌيڪا اڪيڊمي، ڪراچي

قيمت: 50 روپيا، 5 ڊالر، 3 پائونڊ

Catalogue Reference
Baloch N.A
Sindhi Language
Jataki Language
Sindhi Language Authority
ISBN: 969-8194-52-5

Jataki Boli

By: N.A.Baloch
Assisted by: Muneer Ahmed Mirjat
Edition: First, 2003
Quantity: 500
Printed by: Sindhica Academy, Karachi
Published by: Sindhi Language Authority, National Highway,
Hyderabad 71000 Sindh, Pakistan

Tel 0221-9240050-53
Fax 0221-9240051
E-mail. sindhila@yahoo.com, sindhila1@hotmail.com
Price: Rs. 50/=, $ 5, 3

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

عنوانن جي فهرست

ناشر طرفان .... ھ - و

مهاڳ ....ز - ي

ڀاڱو پهريون

تـــاريـــخـــي پـــس مـــنـــظـــر

باب پهريون......... جت بلوچ، تاريخ جي روشنيءَ ۾ 9-24

باب ٻيو.......جت بلوچ- شاهه عبداللطيف جي نظر ۾ 25-33

باب ٽيون .... جتڪي ۽ قديم سنڌي 34-38

ڀاڱو ٻيو

جـــتـــڪي ٻولي جـــو گـــرامـــر

باب چوٿون .... اسم 41-44

باب پنجون .... صفت 45-47

باب ڇهون .... اضافت 48-50

باب ستون .... ضمير 51-59

باب اٺون........................ عدد: واحد ۽ جمع 60- 67

باب نائون .... حرف جر 68- 73

باب ڏهون .... استفهام 74- 78

باب يارهون .... فعل 79- 90

باب ٻارهون .... زمان 91- 99

ڀاڱو ٽيون

جتڪيءَ جا مقامي محاورا، لهجا ۽ ڳالهه ٻولهه

باب تيرهون.......... جتڪيءَ جا مقامي محاورا ۽ لهجا 103-106

باب چوڏهون..........................ڳالهه ٻولهه 107-116

ڀاڱو چوٿون

جتڪي- سنڌي لغات 119-144

ناشر طرفان

ٻوليون، هڪ ٻئي جي اثر ۽ سهاري هيٺ وڏي ويجهي ۽ ترقي ڪنديون رهنديون آهن. سماج ۾ تبديلي، ترقي ۽ اوسر جو اثر ٻولين جي تبديلي، ترقي ۽ اوسر تي ٿيندو رهيو آهي. اڄ دنيا جي اڪثر سماجن ۾ ٻه يا ٻن کان وڌيڪ ٻوليون مختلف حيثيتن ۾ استعمال تي رهيون آهن. ٻه يا ٻن کان وڌيڪ ٻوليون جڏهن ڪنهن سماج ۾ واپرائجن ٿيون، تڏهن هڪ ٻوليءَ جا لفظ، اصطلاح ۽ محاورا ٻي ٻوليءَ ۾ استعمال ٿيڻ لڳندا آهن ۽ ڪجهه حالتن ۾ هڪ يا ٻي ٻوليءَ ۾ ضم ٿي، انهيءَ ٻوليءَ جا ٿي ويندا آهن. اهڙي طرح ٻولين جي لفظي خزاني ۾ واڌ ويجهه اچڻ سميت ڪيترين ٻولين جي هيئت، املا ۽ صورت ۾ پڻ فرق ايندو آهي ۽ ٻوليون تبديليءَ سان گڏ اوسر ۽ ترقي به ڪنديون رهنديون آهن.

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، پنهنجي مقصدن کي آڏو رکندي، سنڌ جي جدا جدا ڀاڱن ۾ ڳالهائي ويندڙ سنڌي ٻوليءَ جي لهجن، محاورن ۽ ٻين مقامي ٻولين جي تقابلي جائزن تي ڪتاب تيار ڪرائڻ وارو ڪم به پنهنجي ذمي کنيو آهي. ان سلسلي ۾ سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ پاران پنج ڪتاب 'سبيءَ جي ٻولي'، 'ماتيلي- اوٻاوڙي جي ٻولي'، 'شڪارپور جي ٻولي'، 'ماڇر- ڪڪرالي- ڪاري جي ٻولي' ۽ 'ٿر جي ٻولي' شايع ڪرايا ويا آهن، جڏهن ته 'براهوي- سنڌي ٻوليءَ جو تقابلي جائزو' جي عنوان سان، سنڌي ۽ براهوي ٻوليءَ جي سماجي لسانياتي جائزي تي مشتمل ڪتاب پڻ ڇپائي پڌرو ڪيو ويو آهي.

ان ئي سلسلي جو هي اهم ڪتاب 'جتڪي ٻولي' اوهان جي هٿن تائين پهچائيندي انتهائي خوشي محسوس ڪري رهيا آهيون جو سنڌي ٻوليءَ جي وڏي عالم ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، هي ڪتاب پنهنجي علمي تجربي ۽

تحقيق جي روشنيءَ ۾ تيار ڪري، سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ جي حوالي ڪيو آهي. ان ڪان اڳ اهڙي مهرباني ۽ سنڌي ٻوليءَ سان چاهه جو اظهار ڪندي ڊاڪٽر صاحب، شاهه سائينءَ جي ڪلام جي لغت 'روشني' پڻ اٿارٽيءَ جي حوالي ڪئي هئي، جيڪا ڇپجي پڌري ٿي چڪي آهي. اسان سنڌي ٻوليءَ جي ترقي ۽ ترويج لاءِ قائم ڪيل هن اداري تي اعتماد لاءِ سندن ٿورا مڃيندي هي ڪتاب اوهان جي هٿن تائين پهچائي رهيا آهيون. اميد ته سنڌي ٻوليءَ جي اوسر، ارتقا ۽ سماجي لسانيات ۾ دلچسپي رکندڙ هن ڪتاب مان وڌ ۾ وڌ لاڀ پرائي، سنڌي ٻولي ۽ سماج جي ترقيءَ لاءِ پنهنجون صلاحيتون ڪتب آڻيندا.

ڊاڪٽر محمد قاسم ٻگهيو

12 اپريل 2003

مهاڳ

ٻاويهہ سال کن اڳ 1980ع ۾ شايع ڪيل 'سنڌي ٻولي ۽ ادب جي تاريخ' ۾ هيٺين حقيقت ڏانهن ڌيان ڇڪايو ويو هو تہ:

> جتن ۽ ٽَڪُرن (سوڍن) جي ٻولين ۾ پنهنجي پنهنجي خاص خصوصيت آهي جيڪا شايد اڳئين تاريخي دور جي يادگار آهي ۽ جنهن مان سنڌي ٻوليءَ جي آڳاٽي خاڪي بابت ڪي نتيجا ڪڍي سگهجن ٿا.

اهڙن صحيح نتيجن تي پهچڻ لاءِ وڌيڪ تفصيلي تحقيق جي ضرورت هئي، خاص طرح جَتڪيءَ بابت جنهن ۾ قديم سنڌيءَ جا ڪي اهڃاڻ موجود آهن. هي مطالعو اهڙي تحقيق طرف پهريون قدم آهي.

'سنڌي ٻولي ۽ ادب جي تاريخ' ۾ واضح ڪيو ويو هو تہ جتڪي ٻولي 'جتن بلوچن' جي قبائلي ٻولي آهي. سنڌ ۾ خاص طرح ميرجت قبيلا هي ٻولي ڳالهائين ٿا ۽ ان ڪي 'مير جتڪي' بہ سڏي سگهجي ٿو. مگر ڪڇ ۾ 'نٽيار جت' بہ ساڳي ٻولي ڳالهائين ٿا . انهيءَ ڪري هن ٻوليءَ ڪي جملي جت قبيلن جي نالي سان 'جتڪي' چوڻ مناسب ٿيندو. 'مير جتن' ۽ 'نٽيارن' کان سواءِ جتن جي ٻين ٽکن پاڙن جي هن وقت عام ٻولي سنڌي آهي پر ان ۾ بہ سندن اصلي ٻولي 'جتڪي' جا ڪي الفاظ موجود آهن.

جتڪيءَ جا ڳالهائيندڙ سڀ جت بلوچ آهن جيڪي ٻين بلوچ قبيلن کان گهڻو اڳ ايران مان هجرت ڪري سنڌ ۾ آيا ۽ اتان اڳتي ڪڇ تائين ويا. قبل از اسلام واري دور ۾ ڪي وري ايران ويا پر جيڪي گهڻي وقت تائين سنڌ ۾ رهيا تن ان وقت جي سنڌي ٻولي اختيار ڪئي. اسلامي دور ۾ ايران - عراق ۽ سنڌ جي وچ ۾ قافلن جي سرواڻن طور آيا ويا. انهيءَ ڪري ٻين بلوچ قبيلن جي بلوچي ٻولي (۽ ان جي مختلف محاورن) وانگر 'جتڪي' تي بہ عربي ۽ فارسي

جو اثر پيو جنهن جا ڪي ميساريل آثار جتڪيءَ ۾ ملن ٿا. پر 'جتڪي' ۾ قديم سنڌيءَ جا آثار وڌيڪ نمايان آهن.

اهو ڄاڻڻ ضروري آهي ته 'جتڪي' مان مراد اُن ڏاريندڙ عام پيشي وارن جتن جي ٻولي ناهي: ڏنڏي- پيشي وارو اٺ ڏاريندڙ ۽ پاليندڙ هرڪو جت پنهنجي قوم قبيلي واري ٻولي (سنڌي، سرائڪي، ڍاٽڪي وغيره) ڳالهائيندو. جتڪي، پيشي جي لحاظ سان نه پر نسل جي نسبت سان جتن بلوچن جي ٻولي آهي.

يوروپي لکندڙن، نالي ۾ُل سببان، هندوستان جي جاٽن ۽ (پاڪستان -پنجاب) جي جٽن/ جٽن کي سنڌ- بلوچستان جي جتن سان ملايو آهي. انهيءَ مونجهاري کي صاف ڪرڻ لاءِ، هن ڪتاب جي پهرئين باب ۾ جت بلوچ قبيلن جي تاريخي پس منظر کي وڌيڪ تفصيل سان بيان ڪيو ويو آهي. هن ٻوئين ويجهي دور ۾، 'جتن بلوچن' جو گهڻو ذڪر شاهه عبداللطيف 'سسئي- پنهون' جي داستان جي حوالي سان رسالي جي پنجن سرن ۾ ڪيو آهي، ۽ ڀڻ کن بيتن ۾ جتڪي جا ڪي الفاظ آندا آهن. تصديق لاءِ انهن بيتن کي باب ٻئي هيٺ مرتب ڪيو ويو آهي ته جيئن جتن- بلوچن جو سلسلو سولائي سان سمجهه ۾ اچي. ٽئين باب ۾ جتڪي سنڌي جي ڪن لفظن، صورتين ۽ سٽائن جي ڀيٽ سان ڪي نتيجا ڪڍيا ويا آهن جيڪي جتڪي توڙي سنڌيءَ جي قدامت تي شاهد آهن.

ڪتاب جو پهريون ڀاڱو مٿين ٽن بابن تي مشتمل آهي. ٻئي ڀاڱي ۾ جتڪي جيَ گرامرُجو مختصر مگر بنيادي خاڪو ڏنو ويو آهي جنهن کي دليلن ۽ مثالن سان وڌيڪ تفصيل سان سمجهائي سگهجي ٿو. ٽئين ڀاڱي ۾، جتڪيءَ ۾ روزمره جي گفتگو جا مثال مختلف ڀاڱن جي ڳالهائيندڙن جي پنهنجي زباني ڏنا ويا آهن. ته جيئن موجوده دور ۾ جتڪيءَ جي مقامي محاورن جي ڄاڻ حاصل ٿئي. آخري چوٿين ڀاڱي ۾ 'جتڪي- سنڌي لغات' جي پٽي مرتب ڪئي وئي آهي، جنهن کي اڳتي هلي وڌائي سگهجي ٿو.

جتڪي جي هن ابتدائي تحقيق ۾، نوجوان منير احمد خان ميرجت شروع کان آخر تائين مون سان مددگار رهيو. جڏهن ته مير جتڪي سندس مادري ٻولي آهي انهي ڪري سندس معاونت سان هن ڪشالي کي ڪاڻ ۾ سولائي ٿي. مظهر حسين ۽ ٻيا ميرجت ساٿي ساٿس ٻانهن ٻيلي ٿيا جن گهربل مواد جمع ڪرڻ ۾ مدد ڪئي. آءٌ انهن سڀني سڄڻن جو ٿورائتو آهيان. خاص شڪريو پنهنجي مهربان دوست محترم بهاول خان ميرجت (ڊائريڪٽر نيشنل سيونگس، حيدرآباد) جو جنهن هر مرحلي تي هن ڪم ۾ مفيد مشورا ڏنا ۽ پڻ وڏيڪ تحقيق خاطر ڳوٺ بهار خان ميرجت ۾ ڪچهري جو انتظام ڪيو. نوجوان احسان علي لغاري هن ڪتاب جو مواد سلسلي وار ڪامپيوٽر تي سهڻي ترتيب سان ڪمپوز ڪيو.

محترم ڊاڪٽر قاسم ٻگهيو، چيئرمين سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، سان جڏهن هن ڪتاب جي تڪميل جي ڳالهه ٿي ته ائين بهتر ڄاتائين ته اٿارٽي طرفان ڇپايو وڃي. علمي خدمت خاطر، هن پهرئين ايڊيشن جي اشاعت بنا معاوضي اٿارٽي جي حوالي ڪئي وئي.

علامه آءِ. آءِ. قاضي چيئر
سنڌ يونيورسٽي، حيدرآباد، سنڌ
22- نومبر 2002ع

خادم العلم

نبي بخش

ياڱو پهريون

تاريخي پس منظر

باب پهريون

جت بلوچ، تاريخ جي روشنيءَ ۾

هي تحقيقي مطالعو انهيءَ 'جتڪي ٻولي' ۽ انهن جتن قبيلن جو آهي جن کي شاهه عبداللطيف پنهنجي رسالي ۾ سسئي جي پنجن سرن ۾ 'جت- بلوچ' سڏيو آهي. مثلاً هيٺئين بيت ۾ پنهون جت به آهي ۽ بروچ به آهي:

وڙيم سڀ وٿاڻ، جـــار ڪارڻ جت جي
والله بکل شيءِ مـحـيط، اتي اِي اهجـاڻ
سڀ ۾ پنهـون پاڻ، پـنـو ناهه پروچ ري.
(آبري: داستان 3)

هيٺئين وائي ۾ جت ۽ ٻاروچا ساڳي ڳالهه آهن:

جت پانهنجيءَ جوءِ ۾ جانب مان جيئن
ٻانهي ٻاروچا پانهنجي سگر مان سڏن.
(ڪوهياري 5: وائي)

شاهه صاحب گهڻي ڀاڱي لاڙ ۽ ڪڇ جي جتن قبيلن واري بلوچڪي معاشري کان باخبر هو، پر سنڌ جي سِري ۽ ان سان لاڳو بلوچستان جي جتن قبيلن جو به ساڳيو ئي معاشرو آهي: نه فقط ايترو پر سنڌ- بلوچستان توڙي ڪڇ جي جتن قبيلن جي ٻولي 'جتڪي' به ساڳي آهي. ٻين بلوچ قبيلن وانگر، جت قبيلا به ايران کان آيا، پر اهي ٻين سيني کان صديون اڳ ۾ سنڌ ۾ آيا ۽ سنڌ جا ٿي ويا. سنڌن سماجي نظام به بلوچن وارو سرداري قبائلي نظام آهي، ۽ انهيءَ نظام ۾ به هو ٻين بلوچ قبيلن سان ڀائيچاري ۾ آهن. جتن قبيلن ۾ ٻين بلوچن واري

ساڳي روايت عام آهي ته هو امير حمزه جو اولاد آهن.* هو گهگهي وارا آهن ۽ جيسيتائين ڪ وقت گذرڻ سان ڪن جو لباس مٽجي چڪو آهي ته به سيني وٽ گهگهي جو مان ۽ گهگهي جو ننگ شرم آهي. 'پکي راڄ' وارن جتن جي حوالي سان چيل آهي ته:

پکي ڏريءَ جـو پردو، گـهگهـيليءَ پـرم
رکج شـاهـ شـرم، لائق لاڳي جـا ڏئي!

بلوچن جي معاشري ۾ به غلط فهمي باقي آهي ۽ ڪن تورن ڪي اها چاڻ آهي ته 'جت' تاريخي طور بلوچ آهن. جتن بين قبيلن ۾ آهي، تئن بلوچن ۾ به وڏيڪ طاقت ۽ اثر وارن قبيلن بين قبيلن کي پاڻ کان گهٽ ڪري سمجهيو. خاص طرح 'رند' ۽ 'لاشار' قبيلن 15-صدي ۾ پنهنجي اوج ۽ عظمت واري وقت ۾ 'جتن' کي گهٽ ڪيو، پر جڏهن جتن پنهنجي وڏي جمعيت سان لاشارين خلاف رندن جو طرف ورتو، تڏهن سندن اهميت محسوس ٿي ۽ رندن جي سردار چاڪر اعظم جتن جي سردار قبيلي کي ساڳيو بلوچن وارو 'ميريءَ' جو خطاب ڏنو، جيڪو اڄان تائين 'ميرجت' قبيلي جي نالي ۾ موجود آهي.

'جت جدا، پيا جاٽ. جت ۽ جهت جدا

جتن بلوچن جي جت نالي کي سمجهڻ ۾ ٻاهرين لکندڙن کان غلطيون ٿيون آهن چاڪاڻ جو ڪي پيا قبيلائي نالا جهڙو جاٽ ۽ جت، جت نالي سان ملن ٿا. پر انهن ۾ فرق ڪرڻ ضروري آهي.

---

* مثلاً ڪڇ جي جتن مان منائي قبيلي جي سرپال ۽ سگهڙ شاعر چگي جت، جتن ۽ چانگن واري لڙائي ۾، جتڻ مالي ڪوڙر ٻائي جنهن مخالف ڌر جي چانگ کي ڌڪ هنيو، تنهن کي سارا هيندي 'ملڪ زادي' (جاتي جي ملڪن مان) ۽ 'حمزه پوٽي' (امير حمزه جي اولاد مان) سڏيو:

مـــهندان ملڪ زادي، حــمــزه پوٽي، پس تنهن جـا پار
ڪوٽر ٻائي ڪرابـــاريو، پـــين ملهـــليا پـــار

تاريخي حقيقت طور 'جت' به بين وڏن بلوچ ڪڙمن وانگر هڪ وڏو ڪڙم آهي. جيڪي ان تاريخي پس منظر کان واقف آهن تن کي بخوبي معلوم آهي، پر جيڪي واقف ناهن سي حيران آهن ته پنهنجي صاحب بلوچن کي جت ۽ جتن کي بلوچ ڪيئن ڪيو.

• جاٽ هڪ جدا قبيلو آهي ۽ انهن جي گهڻائي هندستان ۾ مشرقي پنجاب ۽ دهلي طرف آهي. ٿي سگهي ٿو ته اهي آڳاٽي وچ- ايشيائي ترڪي نسل مان هجن. جاٽ قبيلن مان گهڻا اسلام ۾ آيا ۽ 19- صدي ۾ جاٽ مسلمان قبيلا اڀرندين پنجاب مان لڏي اچي پاڪ مغربي پنجاب جي فيصل آباد واري علائقي ۾ نئين نهري پاڻي تي آباد ٿيا؛ خاص طرح سمندري، گدر پنڊي، مريد والا ۽ سلوني جهل وارن پاڙن ۾ انهن جي گهڻائي آهي.

• جَت: اهو 'جاٽ' کان جدا، پنجاب (پاڪستان) جو هڪ ٻيو قبيلو آهي.

• جت: پنجابي- سرائڪي ۾ استعمال ٿيندڙ گهٽتائي وارو لفظ آهي. پاڪستاني پنجاب جي وچ ۾ ڏکڻ جي غير آباد ٻهراڙين ۾، آڳاٽي وقت کان وٺي جيڪي پوئتي پيل جدا جدا ذاتين وارا غير معروف مقامي ماڻهو هئا تن کي نئين نهري نظام تي پاهران اچي آباد ٿيل ماڻهن 'جانگلي' (جهنگلي) يا 'جت' (اڻ سڌريل) سڏيو. سنڌ ۾ به اهو لفظ ان ساڳي معنيٰ ۾ رائج ٿيو، خاص طور جڏهن کان پنجاب کان 'عامل هندو' سنڌ ۾ آيا. انگريزن جي دور ۾ ان جو وڏيڪ استعمال ٿيو ڇاڪاڻ جو پڙهيل هندو ۽ سرڪاري ڪامورا خاص طرح ڳوٺائن مسلمانن کي 'جت، سڏڻ لڳا.

مٿين ٽنهي نسبتن ۽ نالن کان 'جت' نالو ۽ نسب نامو جدا آهي. سنڌ- بلوچستان ۽ ڪڇ جي جت قبيلن جو، جاگرافيائي توڙي تاريخي لحاظ سان، مٿين نالن سان ڪو واسطو ڪونهي.

سنڌ ۾ 'جت' لفظ جيتوڻيڪ عام فهم آهي پر ان جون به معنائون آهن: هڪ عام ڏنڌي پيشي واري ۽ ٻي نسب نسل واري. پهرين معنيٰ موجب ڪوبه شخص جيڪو اٺ ڌاري ۽ پالي يا اٺ جي واڳ سنڀالي ۽ ڪنهن کي هتان ڪٿي هت پهچائي سو جت آهي. اهو عارضي ڌنڌي پيشي وارو لفظ ڪنهن به

قبيلي جي ماٿهو سان لاڳو ٿي سگهي ٿو. ٻي معنيٰ دائمي نسل نسب واري آهي، يعنيٰ نسل نسب جي اعتبار سان 'جت' لفظ ۽ نالو قوم قبيلي سان لاڳو آهي؛ انهيءَ معنيٰ ۾ ٿي سنڌ، بلوچستان ۽ ڪڇ جي قبيلن تي اهو قبيلائي نالو آڳاٽي دور کان پيو جڏهن ٻين بلوچ قبيلن وانگر اهي به ايران يعني سيستان، ڪرمان ۽ قديم مڪران ۾ رهاڪو هئا.

جت بلوچ تاريخ ۾:

تاريخي حوالن توڙي لغت جي اعتبار سان، 'جَت' لفظ فارسي آهي. اصل ۾ اهو لفظ 'جُفت، هو- معنيٰ جوڙيوال، جوڙ ۽ ساٿي. ان دور کان وٺي انهن قبيلن جو پيشو اٺ پالڻ ۽ لڏڻ ۽ اٺن جا قافلا ڪاهڻ رهيو. مصنف مقدسي ويندي 5- صدي هجري ۾ بلوچن جو ذڪر ڪري ٿو جن وٽ جماز (اٺ) آهن. اٺ سان گڏ هلڻ ۽ پڻ مسافر سان اٺ تي جوڙ جُفت هجڻ جي ڪري، ايرانين هنن کي 'جُفت' سڏيو. وقت گذرڻ سان، اهو لفظ قبيلي جي پنهنجي ٻوليءَ ۾ (ف کان سواءِ) هلڪي اچار سان ڦري 'جُت' ٿيو. قبل از اسلام واري دور ۾ جڏهن هو سنڌ ۾ آيا ۽ آباد ٿيا ته سنڌن نالي وارو لفظ 'جُت' سنڌيءَ ۾ رائج ٿيو ۽ اڄان تائين رائج آهي. سنڌي لغت ۾ 'جُت ٿيڻ' (جوڙ ٿيڻ، ٻٽ ٿيڻ) ۽ جُتو وجهڻ (گڏيو وجهڻ، لڳو وجهڻ) ان آڳاٽي دور جا لفظ آهن. شاھ صاحب جي رسالي ۾ سر سري- راڳ جي بيت ۾ آهي ته:

جُتو وانءِ جهاز، گڏئو غُرابن سين

(اي وڏا جهاز! تون به غرابن سان لڳو وڃ، گڏيو وڃ)

اڄان به گهڻي وقت گذرڻ سان، سنڌ ۾ سنڌي جي اثر هيٺ لفظ 'جُت' ڦري 'جَت' ٿيو جيستائين اوائلي اسلامي دور ۾ سنڌ ۾ اڄان اهو نالو 'جُت' (ج جي پيش) واري صورت ۾ رائج هو جو عربيءَ ۾ پڻ ان کي 'زُط' (ز جي پيش سان) ڪري

لکيو ويو.

سنڌ ڏانهن بلوچ قبيلن جي پهرين هجرت ٻي صدي عيسوي ڌاري ٿي جڏهن ساڪائن انهن کي سيستان مان بي دخل ڪيو. انهي ڪري، پنجين ڇهين صدي عيسوي ۾ راءِ گهراڻي جي دور ۾ به جت قبيلا سنڌ ۾ موجود هئا. ان دور ۾ ايران جي ساساني شهنشاهه طرفان سنڌ تي حملا ٿيا، ۽ هڪ وڏي حملي ۾ سنڌ جو راءِ سهاراس مارجي ويو ۽ سنڌ (جيڪا ان وقت سنڌ- بلوچستان جي حدن واري هئي) جي لشڪر مان گهڻا ڏسنا قيدي ٿي ايران ويا. انهن ۾ ٻن بلوچ قبيلن 'زُط ۽ سَيابجه' يعني جَتن ۽ سياه پادن جو ذڪر اچي ٿو (جيڪي هن وقت تائين سنڌ ۽ بلوچستان ۾ موجود آهن) اهي قبيلا پوءِ ايران ۾ رهيا ۽ ساسانين جي فوج جا اڳواڻ ٿيا. حضرت عمر رضہ جي خلافت ۾ هنن اسلام قبول ڪيو. پهريائين ٻئي هڪ بلوچ قبيلي جو اڳواڻ سياهه سوار، جيڪو ايراني بادشاهه يزد جرد جي هڪ فوج جو جرنيل به هو تنهن يزد جرد جي غلط ڪاري ڪان بيزار ٿي، اسلامي سپه سالار اصحابي ابو موسيٰ الاشعري سان ڳالهايو، جنهن کي حضرت عمر اجازت ڏني، ۽ بلوچ جرنيل معاهدو ڪري بحيثيت قبيلي جي اسلام قبول ڪيو. ان کان پوءِ ان ساڳئي معاهدي مطابق، زُط ۽ سَيابجَه (جتن ۽ سياه- پادن) قبيلن اسلام قبول ڪيو، ۽ اسلامي ڀائيچاري ۽ برابري واري اصول مطابق انهن کي عرب قبيلي بنوتميم سان ملائي ان جي ٻن پاڙن بنو سعد ۽ بنو حنظله جو ڀائر ڪيو ويو. انهن عهدنامن جي ڪري پوءِ ٻيا بلوچ قبيلا اسلامي لشڪر سان شامل ٿيا جنهن ڪري ايران جا ڪرمان، سيستان ۽ مڪران وارا علائقا جلد فتح ٿيا. محمد بن قاسم جي ڏاهر سان جنگ وقت اجان سنڌ ۾ رهندڙ جت بلوچ قبيلا اسلام ۾ ڪين هئا؛ انهن مان جنگ ۾ جيڪي قيد ٿي حجاج وٽ پهتا تن بابت معلوم ٿيو تہ هو ميٺهون پاليندڙ آهن انهي ڪري حجاج انهن کي سندن اهل

اولاد سميت ڪَسڪر علائقي ۾ آباد ڪيو.

فردوسي جي شاهنامي ۾، ايراني تاريخ جي ساساني دور ۾، خاص طور تي بلوچ قبيلن ’ڪوچ ۽ بلوچ‘ جو ذڪر اچي ٿو جنهن مان معلوم ٿئي ٿو ته ان دور ۾، ۽ پڻ پوءِ، بلوچ پاڻيچاري ۾، هي قبيلا بلوچ جي نالي سان ۽ پڻ ڪن ٻين نالن سان ٿي سڏيا ويا. ”ڪوچ ۽ بلوچ“ کي اسلامي تاريخ ۾ عربي اچارن سان .قُفص ۽ بلوص‘ ڪري لکيو ويو. اسلامي دور جي شروع ۾ پيا بلوچ پهرين صدي هجري جي شروع (7- صدي عيسوي) ۾ فارس ۽ اهواز ۾ رهندڙ بلوچ قبيلن سياه سوارن، جتن ۽ سياه پادن) جو ذڪر آهي. ٻي صدي هجري جي شروع ۾ محمد بن قاسم جي فتح وقت سنڌ ۾ رهندڙ جت قبيلن (جيڪي اسلام ۾ نه آيا هئا) جو ذڪر آهي. چوٿين صدي هجري ۾ ٻين گهٽن بلوچ قبيلن ۽ سندن اڳواڻن جا نالا ملن ٿا. چوٿين صدي (366- 311هه) ۾ جڏهن ايراني گهراڻو بنو بُوَيه طاقتور ٿيو ته سندن حڪمرانن، عُضدالدوله ۽ بهاءِ الدوله، ڪرمان ۽ سيستان ۽ مڪران جي بلوچ قبيلن خلاف انتقامي جنگيون شروع ڪيون ڇاڪاڻ جو بلوچ قبيلا ايرانين خلاف اسلامي فوج سان شريڪ ٿيا هئا. ان کان پوءِ سلطان محمود غزنوي طرفان سرڪش بلوچ قبيلن خلاف لشڪر ڪشي ٿي انهي ڪري 4- 5 صدي هجري (10- 11 عيسوي) ۾ خاص طرح سيستان، ڪرمان ۽ اتر مڪران مان بلوچ قبيلن جي ڏکڻ مڪران (بلوچستان)، سنڌ ۽ پنجاب طرف ٻي هجرت شروع ٿي. مسعودي (ڪتاب مروج الذهب)، ابن حوقل (ڪتاب صورة الارض)، مقدسي (ڪتاب الاقاليم) وغيره مصنفن تيهن کن بلوچ قبيلن جا نالا ڏنا آهن جيڪي ان وقت فارس، ڪرمان جي بيابانن، قفص- بلوچن وارن جبلن، سيستان سان لاڳو علائقن، مڪران ۽ ان جي سامونڊي ڪنارن لڳ رهندڙ هئا. انهن مان بلوچستان- سنڌ ڏانهن بارائي (بروهي)، مري،

بغدي ۽ هوت آيا. ٻين ڪن جي به سنڌ جي مقامي نالن ۾ سڃاڻپ ٿي سگهي ٿي. جئن ته:

- قفص (= ڪفچ، گِيچ) جنهن مان سنڌ ۾ نالو گبچاڻي (يعني گبچن جو پاڙو)
- ڪوچ، جنهن مان سنڌ ۾ ڪوش ۽ ڪوچڪي.
- خشڪ، جن جو عربي ڪتابن ۾ نالو خشڪي، 'خواشڪيه'
- جسڪالي، جن جو عربي ڪتابن ۾ نالو جواسڪيه

● سنڌ- بلوچستان ۾ مير جت قبيلا

ڇهين ستين صدي هجري (14- 15 عيسوي) ۾، اتر (ڪيچ ۽ پنجگور توڙي ڏکڻ مڪران (ڪلمت ۽ ڪلانچ) ۾ بلوچن جي جمعيت گهٽو وڌي ۽ ڪيچ ۾ حڪومت قائم ٿي. ان دور ۾ هو اتان سنڌ، بلوچستان ۽ پنجاب طرف وارن پهاڙن تائين وڌيا. اها بلوچ قبيلن جي ٽئين ۽ آخري وڏي هجرت هئي. انهن مان هوت نسل جا قبيلا (ڪلمتي، ڪلاچي ۽ ٻيا) ڏکڻ ڏي سنڌ ۽ ڪچ طرف آيا، ۽ رند ۽ لاشار قبيلا اتر طرف قلات ۽ سبي ۾ طاقتور ٿيا. جت قبيلا اڳ موجود هئا جن جو ذڪر رند ۽ لاشار جي جنگ بابت ڇيل شعرن ۾ اچي ٿو. ڪَرِيل ديوانو ڏهن هزارن جو سردار هو جنهن جو ذڪر بيورگ جي شعر ۾ اچي ٿو. رند ۽ لاشار جي جنگاهه ۾، جت سردار راوَچ پنهنجن ارڙهن هزارن ماڻهن سان مير چاڪر رند سان ٻيڙو ٿيو، جنهن تي ڪيس ساڳيو بلوچن وارو 'مير' جو خطاب مليو ۽ پڻ سوروڻ لڳ جاگير ملي. ان وقت کان وٺي سندس سڄي پاٽيچاري وارا 'مير جت' سڏجڻ لڳا. 15- صدي کان وٺي مير جت ڪُرَم هيٺ وچولي سنڌ تائين پکڙيا. جتي ويا اتي هنن پنهنجي سماجي حيثيت برقرار رکي جو هنن پنهنجي 'جتڪي' ٻولي ڪانه ڇڏي جنهن ڪري اها اتر ۽ وچولي سنڌ ۾ 'مير جتڪي' سڏجڻ لڳا. راقم گذريل چاليهن سالن کان وٺي، بلوچستان، اتر ۽ وچولي سنڌ، لاڙ، ڪاري

۽ ڪڇ ۾ رهندڙ بلوچن جي جدا جدا ڪڙمن ۽ پاڙن، سردارن ۽ سربراهن، ماڳن مقامن، ڏنڌن پيشن، ٻولي ۽ ان جي محاورن بابت پيڇائون پئي ڪيون آهن معلوم ٿيو ته 15- صدي کان وٺي ورندي پاڪستان جي قائم ٿيڻ تائين انهن ساڳين ماڳن مقامن تي رهيا آهن. البت پاڪستان ٿيڻ بعد ڪڇ مان گهٽن پنهنجا ماڳ مڪان ڇڏيا هجرت ڪري اچي سنڌ ۾ ڪاري ۽ لاڙ ۾ رهيا.

هيٺ، جاگرافيائي لحاظ سان (الف) اتر سنڌ ۽ ان سان لاڳو بلوچستان ۽ وچولي سنڌ (ب) لاڙ (ج) ڪاري ۽ (د) ڪڇ جي جت- بلوچن جي ڪڙمن ۽ پاڙن بابت مختصر طور تي روشني وڌي ويندي.

● **اُترءِ وچولو سنڌ ۽ بلوچستان:** جيئن مٿي بيان ٿيو، 15- صدي عيسوي کان وٺي ڪي ڪُڙم ميرجت جي نالي سان مشهور ٿيا ۽ پيا 'جت' واري اصل نالي سان سڏيا ويا. مير جت، پوءِ هيٺ وچولي سنڌ تائين پکڙيا ۽ جتي ويا اتي هنن پنهنجي سماجي شناخت برقرار رکي جيئو هنن پنهنجي اصلوڪي جتڪي ٻولي ڪانه ڇڏي، جنهن ڪري اها جڻ 'مير جتڪي' جي نئين نالي سان مشهور ٿي وئي. 'ميرجتن' کان سواءِ پيا جت قبيلا، ٻين بلوچ قبيلن وانگر، مقامي ماحول مطابق سرائڪي يا سنڌي ڳالهائڻ لڳا. بهرحال ٻوليءَ سببان هڪڙا قبيلا ميرجت ۽ پيا جت سڏجڻ لڳا. اتر سنڌ ۽ ان سان لاڳو بلوچستان جي علائقن (سبي، نازي، ڪڇي) توڙي وچولي سنڌ تائين اها صورتحال رهي.

مير جت پاڙا: راوَجي يا راوَجي ۽ سنتالي ٻئي پاڙا ڪَويل ديواني جي اولاد مان، پر راوجي کي تاريخي اهميت آهي جو هو مير چاڪر رند جو طرفدار ٿيو. راوجي جا مکيه ڪڙم تي جن مان پيا پاڙا ٿيا:

1. جڙنگلاڻي (پگ وارو) جن جو وڏو ڏاڏو هيبت (جرنگل پٽ فتح محمد پٽ

عاشور پٽ جڙنگل پٽ رستم پٽ هيبت). جونگلاڻي جا ٻيا ٽي پاڙا جيڪي گنداوا ۽ ناڙي ۾ آباد: حمل زئي، جيئندزئي، چلوزئي. خان قلات محمود خان جي وقت ۾ راوچي جي پڳ قلندر جو نگلاڻي تي هئي.

2. دادواڻي، جنهن ۾ گلاباڻي (پڳ وارو)، بشڪواڻي (بشڪو سوچي جو، سوڀو محمود جو) چنداڻي، داداڻي ۽ ڪوپل.

3. مرچاڻي، جنهن ۾ دلاور زئي (پڳ وارو)، چام زئي ۽ ماڇاڻي، دلاور زئي جو وڏو ڏاڏو دلاور پٽ طوغان پٽ سومر.

ٻيا مير جت پاڙا: سنجراڻي، پنڊ، حاجاڻا، ڪنڊاڻي، ٻبر، لنجواڻي، لشاري، بُراڻا، بالادي (جن مان ڪي جتڪي ۽ ڪي سرائڪي ڳالهائين): پنڊ، حاجاڻا ۽ ڪنڊاڻي اهي سرائڪي ڪن.

ـ پاٿيچاري راجداري جي لحاظ سان، راوچي سڀ رند سردار سان آهن، راوچي جي وڏيري کي پڳ بہ رند سردار ٻڌائيندو. سنجراڻي، لشاري، لنجواڻي، پنڊ ۽ بُراڻا بہ رند سردار سان آهن. ٻيا هيٺيان پارا راجداري ۾ ٻين سردارن سان آهن پر ڦوڙي سڀ رند سردار کي ڏيندا.

ـ ٻبر، واسوواڻا ۽ حاجاڻا جمالي سردار جي راجداري ۾ آهن.

ـ سنتاڻي، مگسي سردار جي راجداري ۾

ـ لنجواڻي، چانڊيي سرداري جي راجداري ۾

ـ جيڪب آباد، لاڙڪاڻي ۽ دادو ضلعن جا هڪڙا ميرجت راجداريءَ ۾ جمالي سردار سان ۽ ٻيا ٻڙدي سردار سان، پر ڦوڙي سڀ رند سردار کي ڏيندا. انهن ۾ شامل پاڙا: جونگلاڻي، ماڇاڻي، دادواڻي، ڪنڊاڻي، مرچاڻي، دلاورزئي ۽ بالادي.

ـ لاڙڪاڻي ضلعي ۾ رتي ديري ۽ نئين ديري والوٽ، واسوواڻا، دائيداڻا، پنڊ،

ديدڙ وغيره. ساهو والن مان پاريجا، جهانگاري ۽ پڻ ڪنڊاڻي، بحراڻي، حاجاڻا ۽ زرداري جن مان ڪي ٿورا سرائڪي ڳالهائين.

● **وچولي سنڌ ۾ ميرجت:** گهٽو ڪري ميرجت پاڙا اتر سنڌ مان هيٺ وچولي سنڌ ۾ آباد ٿيا. سکر، خيرپور، نوابشاهه، دادو ۽ حيدرآباد ضلعن ۾ ويٺا. ڪي ٿورا پاڙا اِهان هيٺ لٿي يا بدين ضلعن جي حدن ۾ آباد ٿيا (جيئن ڪي راوچي هالا، ميرپور بٺوري ۽ تلهار تعلقن ۾)؛ پر هيٺ لاڙ ۾ گهٽائي ٻين جي جن جو ذڪر هيٺ ايندو. ٻين بلوچن وانگر، وچولي سنڌ وارا ميرجت ۽ ٻيا پاڙا، وقت گذرڻ سان اتر جي سرداري نظام واري پائيچاري کان الڳ ٿي ويا آهن. انهن جون پنهنجيون جدا جدا راڄداريون آهن. جيتوڻيڪ گهٽا وڏا پاڙا اهي ساڳيا آهن جيڪي جيڪب آباد ۽ بلوچستان طرف آهن. جيئن تہ راوچي، جونگلاڻي، بشڪراڻي، داداڻي، دلاورزئي، ماچاڻي، لنجواڻي، سنجراڻي، سنٽاڻي، حمل زئي، گنڊڪاڻي، شهبڙاڻي، عاقيواڻي، پرڪاڻي، ڪرماڻي، چمناڻي، مغلاڻي، بحراڻي، ڪنڊاڻي، ساهو وال، شهداڻي، چوڪاڻي، بالاديم واسوواڻا، حاجاڻا، دائيداڻا، ٻبر، لاشاري، داداڻي، گلاباڻي، چندواڻي، موچاڻي، چام زئي، جيئند زئي، چلو زئي، زرداري، گولاڻي، تيجواڻي، مستاڻي، مادناڻي، مهراڻي، مارڪاڻي سيتاناڻي، مندڙاڻي، بلنداڻي (ٽنڊو محمد خان لڳ) لاڪاڻي (شاهہ ڪريم)، براهماڻي (سجاول). ڪي پاڙا، پوئين ويجهي دور ۾ سندن وڏن ڏاڏن جي نالن سان مشهور ٿيا. مثلاً ڳوٺ بهار خان ميرجت (ٽنڊوالهيار) ۾ رهندڙ پاڙا قيصراڻي، دائوداڻي، ڇٽاڻي، جاڙوواڻي، بنگلاڻي، رستماڻي، نصيراڻي، حسناڻي، ڏاڙهوواڻي، ٻيڙاڻي، ڪرماڻي ۽ ميواڻي. ڳوٺ گولو ميرجت ۾ راوچي، مندوستاڻي، ٻيلساڻي، ٻيلماڻي، اهي سڀ مير جتڪي ڳالهائين، دادو، نواب شاهہ، سانگهڙ ۽ حيدرآباد ضلعن جي هيٺين ڳوٺن وارا

مير جتڪي ٻولي ڳالهائين.

ضلعو دادو: ڳوٺ بيگو ميرجت، ڳوٺ رائلو مياڻ، ڳوٺ سائينڏنو ملاح.

ضلعو حيدرآباد: ڳوٺ انب ميرجت (ٽنڊومحمد خان)، ڳوٺ سڪيو ميرجت لڳ هالا، ڳوٺ الهه بخش مير جت تعلقو هالا، ڳوٺ بهار خان ميرجت، ٽنڊوالهيار، ڳوٺ دولت خان ميرجت ٽنڊوالهيار، ڳوٺ منو ميرجت ٽنڊوالهيار، ڳوٺ محمد رحيم مير جت، نصرپور، ڳوٺ الهورايو ميرجت ٽنڊوالهيار، ڳوٺ گرلو مير جت (ٽنڊوالهيار)، ڳوٺ موليڏنو ميرجت، ڳوٺ دودو ميرجت لڳ پيٽ شاهه، ڳوٺ چيڙ مير جت (ٽنڊوالهيار)

ضلعو نوابشاهه: ڳوٺ اميد علي ميرجت سٺ ميل، ڳوٺ سائين رکيو ميرجت سٺ ميل، ڳوٺ مراد علي ميرجت سٺ ميل، ڳوٺ سليمان فقير ٻانڊي، ڳوٺ حاجي طالب چڪ- 62، ڳوٺ دين محمد ميرجت ڪوٽ لالو، ڳوٺ دوست محمد ميرجت لڳ لاڪا روڊ.

ضلعو سانگهڙ: ڳوٺ عارب فقير ڪڏڙو، ڳوٺ سومر فقير شاهپور چاڪر، ڳوٺ حاجي الهورايو ميرجت، سنڌڙي، ڳوٺ ٻچو فقير شاهپورچاڪر، ڳوٺ سومر ميرجت ٽنڊوآدم.

لاڙ ڪاري ۽ ڪيچ جا راڄ

لاڙ، ڪاري (سمنڊ جي ڪناري) ۽ ڪيچ جا جت راڄ، پاڻيچاري ۽ راڄداري نظام ۾ سنڌ- بلوچستان جي ميرجتن ۽ جتن راڄن کان الڳ آهن. اهي 'ميرجت' نه پر 'جت' سڏجن جيتوڻيڪ سندن ڀيريون وڏو سردار مير عمر هو. سنڌ- بلوچستان جي ميرجتن واري ساڳي جتڪي ٻولي ڪن. سندن پنهنجو سرداري نظام الڳ آهي سواءِ ڪاري جي. لاڙ ۾ ٺٽي ۽ بدين ضلعن جا سڀ راڄ جاتي جي ملڪ جي برادري ۾ آهن؛ ڪيچ وارا راڄ اتي پنهنجي ملڪ جي برادري ۾ آهن ۽ ڪي

جاتي جي ملڪ جا ياءِ آهن. پاڪستان کان پوءِ، ڪڇ جا راڄ جيڪي هجرت ڪري سنڌ ۾ آيا تن جو ڪڇ سان جيتوڻيڪ تعلق ڪٽجي ويو پر پاڻ کي ڪڇ واري راڄداري سان واسطيدار سمجهن ٿا.

ـ ڪاري ۾ رهندڙ جت راڄ جيڪي ڪاري ڇاڻ جي پريان سنهڙي، وير ڪنڊڙي ۽ ڪائين وارو مڪان وغيره ماڳن تي درياءَ جي اولهه ۽ اوير ٻنهي طرفن رهن، تن مان ڏباٽي راڄ جيڪي درياءَ جي اولهه طرف آهن سي سڀ ڪرمتي مَلڪ سان ياٽيچاري ۾ آهن. باقي ٻيا اوير طرف وارا جاتيءَ جي مَلڪ جي ياٽيچاري ۾ آهن جن ۾ هيٺيان راڄ شامل: شيهه يا شَهَ، آسر، ونگاٽي، عامُر، سِهاٽي، للاٽي، مِسڙ، چمڙيا، جتوئي، عيسباٽي، شهبيگي، نٽيار، بجاراٽي، فقيراٽي، بجار پوٽا، مسواٽي.

ـ ڪڇ ۾ جت قبيلا ڪنهن آڳاٽي وقت کان سنڌ مان ويا. ونگاين مان جيڪي راڄ ڪڇ ۾ آيا، اهي سڀ مال وارا؛ باقي ڪڇ جا گِراسيا' راڄ سي زميندار. مال وارن مان، هڪڙا نَٽيارن وٽ 'نٽي' يعني ٻَاٻون ۽ مينهون، ٻيا جن وٽ اُٺيون سي ڪَنڊ واري ياڱي ۾ رهن ۽ انهي ڪري 'ڪانڊي'، سڏجن. نٽيارن ۽ ڪانڊي سڀ ياٽيچاريءَ ۾ 'لاکي' سان آهن.

● نَٽيار: نٽيارن ۾ سالار جو اولاد سَالاراٽي وڏو ڪڙم آهي. مرحوم فقير گل محمد سالاراٽي (بن صالح محمد بن حاجي ابراهيم بن مبارڪ بن ونهيون بن مبارڪ بن ونهيون بن شاهو بن ارجڻ بن بيگن بن سالار) چيو ته سالرا جا وڏا متي 'هَديهَ' آهن. سنڌ جا هديه (ساڪري ۽ ملير ۾) ڪلمتي آهن؛ ان مان گمان نڪري ٿو ته هي قبيلو شايد آڳاٽو ڪَلمت (مڪران) مان آيو هجي. سالار جو پٽ بيگن جنهن کي ٽي پٽ ٿيا: راميڻ، حسن ۽ ارجن. راميڻ جو اولاد راڏاٽي ۽ سانولاٽي، حسن جو اولاد عَمراٽي ۽ مدداٽي، ارجن جو اولاد بَرياٽي جن جو

وڏو ڏاڏو جعفر ٻَرياڻ ۽ ٻيو ونهياڻي جن جو ڏاڏو ياڻي صاحب جو فقير ونهيون جيڪو ڪتن جي خدمت ڪندو هو. پَڙ جانگ پاڙو، تن بابت صحيح روايت اها ته سالار جو ياءِ ستار ڏنو هو، جنهن 'وَرجانگ' سوڍي ۽ منگري سوڍري ڪان زمين ڪتي. پوءِ ان جي اولاد لاءِ مشهور ٿيو ته ورجانگ وارا. جيڪو پوءِ ڦري 'پڙجانگ' ٿيو. ٻيا نتيار پاڙا هينيان:

- واڱهاڻي، نتلاڻي، سانئياڻي، ٽيئي هڪ راڄ
- مَنداڻي جن ۾ شامل رنباڻي، مراداڻي ۽ وزيراڻي سڀ پاڻ ۾ هڪ راڄ
- حاجاڻي ۽ آرٻاڻي هڪ راڄ
- موڏاڻي ۽ ڇهلاڻي هڪ راڄ
- مناڻي ۽ عارياڻي هڪ راڄ
- شاهواڻي، لاڪاڻي، سوتڪاڻي، بجارپوترا، آجاڻي، منهاڻي، ڏاتواڻي، بکراڻي، محباڻي، عامر، سُڪانياڻي، تالي، ونگاڻي، رَتاڻي ۽ مياڻي اهي سڀ نَتِي وارا، يعني مينهيون ۽ ڳايون ڏارين. پاڪستان کان اڳ ڪَڇ ۾ سڀ کان گهڻيون مينهون (ڏهه پندرهن هزار، جي بيماري نه پئي ته) سالاراڻين وٽ، ٻئي نمبر ۾ منداڻين وٽ، ٽئين نمبر ۾ لاڪاڻين ۽ چوٿين نمبر ۾ ونگاين وٽ.

• ڪانڌي: ڪڇ ۾ ڪانڌي جت اهي جيڪي ڪڇ جي الهندين علائقي 'ڪنڌ' ۾ رهن ۽ اٺيون ڏارين. انهن ۾ شامل راڄ فقيراڻي ۽ ٻيا. انهن مان هڪ ياليا جيڪي يال ۾ رهن، ۽ ٻيا گهُناڻو جيڪي گهُناڻو ۾ رهن.

• ونگاڻي: هڪ روايت موجب ونگاڻي نسب نامي ۾ اصل منداڻي آهن، ۽ ٻي روايت موجب اهي ونگي بن مير عمر (وڏي) جو اولاد آهن.

عامر (جن جا راڄ پٽاڻو ۾ موڃا)، سياڻي ۽ شيهه (شيح= شيخ، بلوچڪيءَ ۾ شيخ جو اچار 'شيح') ٽيئي نسب ۾ ونگاين سان گڏجن. حڪومت اهي ڪڙم

ڪَنڌ ۾ ويهاريا ۽ انهن کي جاگيرون ڏنائون ۽ پڻ ڏاڻ (پن چري) معاف ڪيائون تہ سَرحد ني سنڀالين. حاجي مير عمر ونگائي کي لَڪي جاگير ڏنائون؛ لڪائي عامُر ۽ شيهہ (شيخ) جاڙي کي شوري جاگير ڏنائون؛ سانوَلي فقيراڻي کي پپر ڏنائون؛ لاکو چامرٽ سِياٽي تنهن کي ڪَنوچ ڏنائون. ونگاين جو چڱو مڙس حاجي علي محمد (پٽ حاجي مير پٽ ڪريمداد پٽ مُهڙ (ننيو) پٽ ڪريمداد (مٿي مهڙ وڏي ۽ مير عمر جو اولاد) ۽ ٻيا پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ لڏي اچي ڪاري ۾ رهيا.

تاريخي اعتبار سان، لاڙ، ڪاري ۽ ڪيچ جا موجوده جت قبيلا هوت نسل جي بلوچ قبيلن سان گڏ سنڌ جي لاڙ وارن ڀاڱن ۾ آيا ۽ پوءِ اتان اڳتي ڪيچ ڏانهن ويا. 6- صدي هجري ۾ 'ملڪ' خطاب ڪيچ جي حڪمرانن جو هو؛ ان ساڳئي خطاب وارا اڳواڻ سنڌ جي لاڙ ۾ پنهنجن قبيلن جا سربراهہ ٿيا. لاڙ ۾ جتن بلوچن جي قبائلي رياست ٺٽي محمد خان کان هيٺ ميرپور بٺوري، گولاڙچي ۽ جاتي تعلقن وارين حدن ۾ هئي ۽ ان جو مرڪزي شهر رَڙي هو. ملڪ ميرواتي جو سر، رهو. 18- صدي ۾ مشهور سردار حمر ۽ راڌو هئا جن جا مزار ملا حسن درسائي جي مقام لڳ آهن. ڀانئجي ٿو تہ ٽالپورن جي اوائلي دور ۾ جڏهن چانگن ۽ جتن جون جنگيون ٿيون تڏهن جتن 'رڙي' وارو علائقو (تعلقو بدين) ڇڏيو ۽ جاتي کي پنهنجو مرڪز بنايو. جاتي تعلقي جو نالو ئي جتن راڄن جي گهڻائي ڪري پيو.

ـ نسب نامي جي هڪ روايت (زباني مرحوم گل محمد فقير سالاراڻي 2- اپريل 1969ع موجب بجار ۽ ميرو ڪيچ مان آيا. بجار پنهنجي نياڻي پنهنجي ڀائيٽي ميري کي ڏني ۽ پوءِ پنهنجي پڳ بہ ميري کي ڏني. ميري رڙي ۾ سرداري ڪئي. ميري جو پٽ شير خان جنهن جا ٻہ پٽ هڪ پونگر ٻيو جمن،

پونگر جي اولاد مان ڪڇ،(سراڙو تعلقو ڪاهوڙو) ۾ ٿتيارن جا سردار جن پنهنجو لقب "لاکو" ڪيو، ۽ حمر جي اولاد مان سنڌ ۾ لاڙ جي جتن جا سردار تن جو لقب "ملڪ". ملڪ ۽ لاکو ٻئي پڳداري جا خطاب ٿيا: ملڪ سنڌ ۾ ۽ لاکو ڪڇ ۾. 65- 1960ع ۾ ڪڇ ۾ ٿتيارن جو سردار حاجي نورخان (پٽ آگيڏنو پٽ علي بخش پٽ مير محمد پٽ حمر پٽ پونگر) هو. سنڌ ۾ ان وقت ملڪ ماموخان (پٽ ٻقادار پٽ محمد صديق پٽ غلام حسين پٽ راڌو پٽ جهان خان پٽ حمر) هو. مامو خان مرحوم سان راقم جون رهاڻيون هيون. هن وقت مامون خان جو فرزند ملڪ غلام قادر ۽ سندس سوٽ محمد علي، جاتي جي ملڪاڻي گهراڻي جا وڏا آهن.

ـ نسب نامي جي ٻي روايت موجب، ڪنهن وقت جتن جو وڏو مير هو جنهن جا ٽي پٽ: ونگو، جَسو ۽ مَندو. ونگو جنهن جو اولاد ونگاڻي جن تان سڄي علائقي جو نالو ونگو ٿيو. ونگي جي اولاد مان مُهڙ ۽ ٻحرو ٿيا؛ مُهڙ جو اولاد مهڙاڻي جيڪي وڏيرا ونگاين جا. ۽ ٻحري جو اولاد ٻحراڻي جيڪي 'ڪارا ونگاڻي' سڏجن. ونگي جي اولاد مان ڪي ڪڇ ۾ ويا جتي وڏي مان مرتبي وارا ٿيا ۽ ڪين جاگيرون مليون. جسي جو اولاد جَساڻي راڄ (سنڌ ۽ ڪاري ۾) ۽ مَندو جو اولاد مَنداڻي راڄ (سنڌ ۽ ڪڇ ۾).

• سنڌ ۾ مَلڪ جي پائيچاري ۾ چار وڏا راڄ:1. اوٺار،2. مَنهون راڄ،3. پکي راڄ،4. ڪارائي. اوٺار اهي جيڪي اصل ڪان وٺي هن وقت تائين اٺ ڌارين؛ اهي اوٺاريا اُٺ ٻُري راڄ سڀ مَلڪ سان آهن، جئن ڪڇ ۾ ٿتيار راڄ جيڪي ٽِني (ڳئون، مينهن) ڌارين سي سڀ لاکي سان آهن.

ـ اوٺارن ۾ شامل راڄ: جيشنداڻي، عمراڻي، چاڪراڻي، مَنگهاڻي، زَهري، مَمُوساڻي، ڏَڏڪاڻي (ڏڏڪي جا وينٺل جن ۾ ٻلالاڻي ۽ ٻيا شامل)، ٻهلاڻي،

عيسباڻي، للاڻي (جاتيءَ لڳ). ڏباڻي (گهٽا راڄ) انهن به ڏارين ۾ مينهون به ڏارين.
ـ مَنهون راڄ: اهو مجموعي نالو آهي جنهن ۾ گهٽا راڄ شمال منهون راڄ مان ماهيڙ، مڪڙا ۽ پٺاڻي انهن ڏارين. اهي گهٽي وقت کان وٺي هَل هلان ڇڏي، مَنهن اڏي ٽي وينا ۽ پاڙيسرين سان سنڌي ڳالهائڻ لڳا. فقط مَنهين راڄ وارا ئي آهن جيڪي جتڪي ڪين ڪن ۽ سنڌي ڳالهائين. انهن ۾ شامل سسئي وارا، رهيجي وارا، گبول، ڀاٽي، اوناڻي، پيروزاڻي، ريڊار، چنڙائي، مَلان، ٻيلائي، ماهيڙ، مڪڙا، پٺاڻي، جماڻي، مارواڻي، ميرا، گيانچ. انهن مان ڪي انهن به ڏارين جڻ تہ ماهيڙ، مڪڙا ۽ پٺاڻي. اهي سڀ ملڪ جي ڀائيچاري ۾ آهن. ڪڇ ۾ گراسيا مَنهن راڄ آهن پر اهي الڳ آهن.
ـ پکي راڄ: يعني پکن وارا جيڪي هڪ هنڌ ويٺل نہ آهن پر سانگي سان جتي ويهن اتي پکا هڻي ويهن. ولاسيا (ولاسي وارا)، لاکاڻي ۽ ٻيا پکي راڄ ۾ شامل آهن. بلوچن جي راهہ رسم موجب ٻين وانگر، اهي بہ گهگهيلا ۽ پَن پَردي وارا آهن. پکي جي پت سنڌن سماج جو سهاڳ آهي، شاهہ جي رسالي جو بيت آهي تہ:

پکي ڏري جو پردو، گهگهيلي جو پرم
رکج شاهہَ شرم، لائق لاڳي جا ڏٿي.

پکي ڏري= پکي جي ڏري، ٻيگهہ يا لانڍ. پوت= پکي جي ويڪر، شاهہ= بندر جو شاهہ، لاڳي جو ڏٿي= محصول جو مالڪ. هيءَ بيت سامونڊي ڪناري لڳ پکي راڄ وارن لاءِ دعا آهي.

باب ٻيو

جت بلوچ شاهه عبداللطيف جي نظر ۾

شاهه عبداللطيف رح جيڪو اڄ کان 258 ورهيه اڳ ٿي گذريو ۽ جنهن کي سنڌ جي بلوچن، جتن جي پوري ڄاڻ هئي، تنهن بلوچن کي جت ۽ جتن کي بلوچ سڏيو آهي. هيٺ شاهه صاحب جي بيتن مان مثال ڏنا ويا آهن.

(الف) ساڳئي بيت ۾ جت بلوچ ساڳي ڳالهه، (ب) جت ۽ ڪيچي ساڳي ڳالهه، (ج) جت ۽ پنهون ساڳي ڳالهه، (د) بلوچ، ٻروچ، جت ساڳي ڳالهه.

[انهن مثالن آڏو، سرن، داستانن ۽ بيتن جا حوالا شاهه جي رسالي جي مستند متن جلد 8-9 مرتب ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ سنه 1999ع جا آهن].

(الف) ساڳي بيت ۾، جت ۽ ٻروچ ٻئي ساڳي ڳالهه:

ووڙيم سَڀَ وَٽاڻَ، جَارَ ڪارڻَ جَتَ جي،
سَڀَ ۾ پُنهُون پَاڻُ، ڀِنو ناه ٻَروچ ري.
(آبري 3:7)

ٻانهي ٻاروچَنِ سين سَگَ نه ساهينديا س،
آهَ نه لاهينديا سِ، جِيري جَتَ ڏسي مَران.
(آبري 5:9)

جَتَ ٻانهنجيءَ جوءِ ۾، جانبَ مَانَ جيئنِ،
ٻانهي ٻاروچا ٻانهنجي، سَگِرِ مانَ سڏينِ.
(ڪوهياريَ 5: وائي)

آءٌ ٿي ڇُلان ڇپَرين، جان ٻاروچن ٻَاجهه گهٽي،
پنهونءَ ڏاران پَٻَ ۾، ٻيلي ناه ٻَئي،
جَتن ڇڏي آهيان، ڇڏمَ ڪيچ ڏٺي.
(حسيني 5: وائي-2)

لَڪَـڙياريُون آگــريُون، ٻاروچــاڻو ٻيــرُ،
اَچي پَســنـو جيـڏيُون، تازو پُنهـونءَ پيـر،
ويچــاري سـين وير، جتن جـيــڏوئي ڪِئو.
(حسيني 11:11)

لڪين ٻيُــون، لطيف چَئي، ٻانَهيــون ٻاروچَنِ،
سندي ذات جتن، آهي اَٻاجــهي گـهـڻــو.
(معذور 5:6)

جــتــا شــال جِئــو، جـئـو ٿــا جــاڙون ڪَريو،
ٻانيـڻ جـــو ٻروچ ري ٻيلي ناھ ٻيـــو
(ديسي 14:1)

ڏيئي ٻاھ ٻَنيــورَ کي، جَتن سين آءُ جــاندي،
آهيـــان آريـچن جي گــولـي آئون ٻَانـدي،
ڪنهن تِـينديَسِ ڪيچ ۾ هوتن سين هيـڪاندي،
ڪَرَمَ سان ڪَريم جي، ڪيـچي ٿيندم ڪانڌي.
(حسيني 12: وائي-3)

(ب) جت ۽ ڪيچي ساڳي ڳالھ:

جَتَنِ جارانو، ڪيـچن مـون سين ڪـونَ ڪئو.
(ديسي 19:1)

وينديَسِ ڪيچ ڪَهي، سـيـڻَنِ ســاڻ صـحي،
آئـون جــــيـتديــس تـان نـه جَـــتَـن ري.
(ديسي 6 وائي-1)

وَڃي ڪيـچ قـــرارئا جَتَ پـنهـنجي جـــاءِ.
(حسيني 1:4)

منهنجي خُـــجَتَ ناهي، وات، ڪانهي وات،

جـــــيـــــجــــان تَـنِ جَـــتَنِ سين،
تازو پيـر پُنهـونءَ جـو لڙڪو منجـهــ لڙاتَ،
ڪـنديَـسِ ڪـيـچَ ڏکين لاءِ لـڪ ۾ لـولاتَ.
(حسيني 7: وائي-1)

سـوچي پَسـان ڪيچ، جـو ڏيهـ ٻاروچن جـو،
پُنهــونِ وِڏمِ پيچ، نسـوروئي نيـه جـو.
(حسيني 8:11)

ٻَلي ڪري ٽـيــوم، هيءَ سگ ٻاروچن سين،
وَچي ڪيچ ڏٺــوم، پُنيءَ لَڳي جن جي.
(حسيني 12: 12)

(ج) جت پنهون ساڳي ڳالھ:

جَـيـڏُ جَتَ ڏارا، مـعـذور جـو مَس ٿـئي،
اڪـيـون اوتَارا، پَسـنـو رُونِ پُنهـونءَ جـا.
(آبري 10:5)

قــوڙائون فـقـيـرَ ڪي ڏنو جتن ڏات،
رفـيع الدرجَـات، پَرمَلُ پنهـون ميـڙئين.
(ديسي 5:3)

ٻـنا پُڏُ تَنِ جَڳَ، منهنجي پرت پنهونءَ سين.
(معذور 7:6)

ڪُـه سي جيـڏُ ڏينهَـڙا جي پرين پُنهـوئان ڌار،
گـهـٽـر اُڪنڊِي آهيـان، جَـتَن جي جِنسـار.
(ديسي 7: وائي-1)

مـٿـان جيءَ جَتَنِ، گـهـورئو گـهـورئي سـسَـني،
پـازي جي پُنهـونءَ جـا، ڪارون ڪري تـنِ،

ڪيچ متان ڪاڪَن، ٻي شڪري ٻَنيور جي.
(حسيني 9:22)

(د) بلوچ- ٻروچ ۽ جت ساڳي ڳالهہ:

ڏنان جي ٻَروچَ، مون جنن هوت اکين سين.
(حسيني12:6)
لَڳمِ ٻاڻ ٻروچَ جو، وَسان تي وِيَاسِ.
(حسيني 11:17)
سو مون ٿورو لاءِ، جِنن جنري مِلان جَتَ کي.
(آبري 1:2)
جَتَن سَاڻ ذرو، نيهُ نِبيرَڻ نہ ٿئي.
(آبري 4:6)
تو جو ٻولُ ٻَروچَ، ويهي ڪنئو وٿڪارَ ۾.
(آبري 4:13)
سامونڊي ڪيئن مُئي، جنه جو جانبُ جَتَ وَٺي وِيا.
(آبري 4:22)
رَتيءَ جي رِهاڻ، جيءُ آزايم جَت سين.
(آبري 5:15)
جَت وڃي تو زور، اُپڙ تہ اوڏي ٿئين.
(آبري 8:10)
وَڃِن جَت جَڏي ڪنئو، جي وروٺهَڻَ وارا.
(آبري 8: وائي)
ڏيئي مرڃُ ڏونگرين جَتن ڪارڻ جيءُ.
(معذور 2:12)

مَـــرُ ته مـــڙين ســـــئي، چِــيڻُ آڏو جَتَ.

(معذور 3:4)

جَڙَ جاهنيم جَتَ، تنهِ ڳُجهيءَ ڳاريَم جنڊڙو.

(معذور 15:5)

جَـتَن جـا جـيـڏيون هُـئـڙَمِ سُکَ سَـرتيُـون.

(ديسي 13:1)

ڄَـالان جي جَـتَن، پوءِ پـتـانـدرڙُ هيــتـرو.

(ديسي 18:1)

لڏيندي لِبـاسُ، جَـتَنِ جـيـڏوئي کَيــو.

(ديسي1:22)

نـالي نِمـــالي، پاجــــهـــاري ٻَروچ ري.

(ديسي 2:1)

جـــاڳـــائي جَـتَنِ، گـــورا گس هَلاتَيــا

(ديسي 2:8)

لَڏائين لَطيفُ چـــئي جُـــوءِ جَتن ي جـــاءِ.

(ديسي 2:11)

آڳڻ اُهيـــــئي، جَت نـه پَـسَـــان جُـــوءِ ۾.

(ديسي 2:4)

جَتن سان جـانـکـون، سَرِتـيـون مـون سَگَ تـئـو.

(ديسي 13:4)

مـنهنجـــو وَسِ واڪـا، ٻُڌڻ کَـمُ ٻروچَ جـــو.

(ديسي 2:6)

ڦــدا ڏير ڦنگي وِئا، هُئـا جـوراڻا جَتَ،
مـاڻهـو ڏِينَمِ مَتَ، لڄَ بلوچـان نشـتـغـان.
(ديسي 6:7)

ٻانهــوتي ٻانهي، زرخـريد جتن جي.
(ڪوهياري 7:3)

ڪُسو ٻولي ٻَنِ ٻَروچُ، گـهـوري ذاتِ جتن جي.
(حسيني 2: 15)

ڏورج پاسي ڏک، ته پوي ٻاجـهـه ٻروچ کي.
(حسيني 7:3)

لڱم ٻَاڻُ ٻروچ جـو، اَمَـڙِ جـهَلِ مَرَمُـون.
(حسيني 10:6)

پـيـنـر پـلـيءِ پَت، لَڱـم ٻاڻ ٻروچ جـو.
(حسيني 11:6)

لَڱمَ ٻَاڻُ ٻروچ جـو، ڪرها تـنـا قَـزاق.
(حسيني 12:6)

رُلي پـانـيـَنـِ رانـدِ، ٻانيَـڻِ عِـشقُ ٻروچ جـو.
(حسيني 8:5)

هـاڙهي جـو بلـوچ، ڏاڍي ڪِنـه ڏُکِ مِـڙي.
(حسيني 14:7)

جَنِي مـاءِ مُـنـو، سي جَتَ نه پَـسـان جُـوءِ ۾.
(حسيني 8-وائي)

مـري ٿـينديَس مَنجھ، جَتَنِ ڪارڻ جيـڏيون.
(حسيني 19:9)
اَڄ نِـمَـــاڻا نيڻَ، ٻاجـــهــــارا ٻَروچَ ري.
(حسيني 21:9)
لائي جَڙَ جَتَنِ سين، آءُ جا چَڙهيس نيـ نظاري،
آءُ جـــا ڪُـتـــــيَسِ ڪـوهـيـــــاري،
مَنجھُ منهنجي مَنَ تي، ويـو ٻاروچـــو ٻاري.
(حسيني 9- وائي)
مـتان چـوءِ بلوچُ، ڪميڻيءَ مـان ڪين ٿيـو.
(حسيني 13:11)
پـچي پـورج سـســـئي، بـلوچـــاڻي ماهه.
(آبري 1:وائي-1)
لڪـــو ڪينَ لطيف چَـئي، ٻاروچـــو ٻني پار.
(آبري 12:3)
سُڻ تـو سَگَ نـ واتَ، ٻانيَـڻَ ٻاروچـن سين.
(آبري 11:4)
ٻنڌڻ ٻاروچن جـا، پِينگهي مَنجـهـ پِئـامِ.
(آبري 1:وائي-2)
تـان ڪِين واس وهائيـــان، ٻاروچي مُـــلا.
(آبري 7: وائي-2)
ڳـــــاهايـون هـوت ٻاروچـي ســـــاڻ-وو
مـنـهـنجي جيءَ جـــون جـــيــــڏيون.
(آبري 11: وائي-2)

جنھ گس ٻاروچا وئا سو سرتيون تان نہ سُجھي.

(ديسي 13:3)

وِئو ٻاروچو نِڪري، سُورَچڪائي ساھ

(ديسي11:4)

ٻاروچائي ذاتِ، مَنان مُٺي نہ وِسري.

(ديسي 3:5)

تہ مُون ڏينھن سنئون، جي پيھَر ٻاروچي مِڙان.

(ڪوھياري 3:8)

ٻاروچائي ذات، پسينر ٻُکي آھيان.

(ڪوھياري 7:4)

ٻانيڻ ڪي ٻروچ رہ، ٿي ڏکن سان ڏيئي.

(ڪوھياري 2:5)

وِئو ٻاروچو نِڪري، ھالي ڪَريان ڪيئن.

(حسيني 11:1)

مَتان مَتي مَچ، ٻَريئم ٻاروچَل جو.

(حسيني 2:2)

جيڪُسي باروچن، ڪر ڏنو عيب اکين سين.

(حسيني 7:4)

پڏي وَس ھُٿا، ٻاروچا ٻَنيور ۾.

(حسيني 1:5)

ھُٿا وڏي وَسَ، ٻاروچا ٻَنيورِ ۾

(حسيني 6:5)

ٻاروچا ٻَاجهہ ٻَرِئا، جو گوشي هوند گڏيام.

(حسيني 5: 14)

جَن لڳئـــو تن لَـڪشـــو ٻاروچـــائو ٻَاڻُ.

(حسيني 6:20)

جيـڪا ڪَندي نيہُ، مـون جـَن ٻاروچن سين.

(حسيني 7:9)

هاڙهي جـــو بلـوچ، ڏاڍي ڪِنہِ ڏک مِـــڙي.

(حسيني 7: 14)

باب ٽيون

جتڪي ۽ قديم سنڌي

جت- بلوچن جي ٻولي 'جتڪي' ۾ 'قديم سنڌي' جي خاڪي جا وڏيڪ اهڃاڻ موجود آهن. سٽاءَ جي لحاظ سان، 'جتن جي ٻولي' ۽ 'موجوده سنڌي' ۾ ايترو فرق ڪونهي، مگر 'جتڪيءَ' ۾ ڪي خصوصيتون باقي آهن جيڪي غالباً 'قديم سنڌي ٻولي' جي آثارن ۽ اهڃاڻن جون يادگار آهن. انهيءَ سلسلي ۾ هيٺيون خصوصيتون غور طلب آهن.

1. 'جتڪي' ۾ ڪافي الفاظ موجوده سنڌي لغات کان الڳ ۽ انوکا آهن، جيئن ته ڳِينهُن (ڳُهر)، جَرَ (پوٽي)، پيے ل (ننڍ)، گهيٽ (ننڍو ٻار)، نائي (سوڙ، مٽان پائڻ جي)، مَڙي (ماءُ)، اُڙ (ڏاچي) وغيره وغيره.

2. جتڪي جا ڪيترائي الفاظ اهڙا آهن جن ۾ 'ذ' يا 'ز' اُچار موجود آهي، جيڪو سنڌي ۾ اڪثر 'ه' سان بدلجي چڪو آهي.

جتڪي	سنڌي
1. مَازِ	ماهِ گوشت
2. ميز	مينهن
3. ٻيزِ	ويهه
4. ڏُز	ڏهه
5. اوٺيزَ	اوٺيهه
6. وِيز	ويهه
7. ورز	ورهيه
8. ڳيذُون، ڳيدون	ڳيهُون

9. سَزو سَھو
10. آذمي آدمي
11. سَزرو سھرو (ع. صھر)

مٿين لفظن مان 1 کان 9 تائين هند- آريائي زبانن جا لفظ آهن جن ۾ 'ھ' ۽ 'ز' جي مٽ سٽ ٿي، 10 ۽ 11 اصل ۾ عربي لفظ آهن، جن مان 10 جي دال فارسي املاءِ موجب مٽجي 'ذال' ٿي ۽ 11 ۾ 'د' ۽ 'ھ' کي 'ز' ڪري اُچاريو ويو.

3. ضميرن جي صورت هن طرح آهي: 'آجو' يا 'آجُون' (آءُ، آئون)، آسِي (اسين)، آتُو (تون)، اِئين (اوهين)، هو يا اُسي (هُو) ۽ هي (اِهي). انهن مان ٿي پويان ضمير بالڪل انهن صورتن ۾ موجوده سنڌي ۾ پڻ اڃان تائين رائج آهن.

4. حروف استفهام: ڪاڙو يا شاڙو (ڇا)، ڪاليے (ڇو)، ڪِذے (ڪٿي)، ڪيٿي يا 'ڪِيٿيے' (ڪيڏانهن)، ڪيلان (ڪڏهن)، ڪوهين (ڪيڏانهن)، ڪَاھو (ڪهڙو). انهن مان پويون حرف 'ڪاھو' اڃان تائين سنڌي ٻولي جي 'ڪوهستاني' محاوري ۾ رائج آهي. جتڪي جو 'ڪيٿي' ۽ ڏاٽڪي جو 'ڪيٿ' ساڳيا لفظ آهن ۽ ٻنهي ۾ ساڳي لغت جو قديم نشان آهن.

5. ظرف: مثلاً هِيٿے (هيڏانهن)، هُوٿے (هوڏانهن)، ٿاٿِن (مٿان)، ہٿاءِ (هيٺان)، ڳُذراءِ (پويان). انهن مان پهريان چارئي لفظ آڳاٽي 'مقامي سنڌي' جا آهن، باقي آخري لفظ بلوچي ٻولي (ڳُدا يا ڳُڙا) جو آهي، جنهن جي اصلي صورت مقامي محاوري جي اثر هيٺ بدلجي وئي آهي.

6. اضافي صورتون: مَانھُون (منهنجو)، سَانھُون (اسان جو)، توھُون (تنهنجو)، وَاهُون (هنن جو)، پانهُون (پنهنجو).

سنڌيءَ ۾ پهريون ٽي صورتون موجود آهن، مگر معنيٰ بدلجي چڪي آهي. (مَانھُون= منهنجي طرفان، سَاھُون= اسان جي طرفان، توھُون= تنهنجي طرفان).

7. حروف جر: زي (تي، ۾)، ڪ (ڪي)، ڳـان (ڪان)، سـُون (ڏي)، تِ (تي)، جيئن ته:

مَاڪَ= مون ڪي سَاڪِ= اسان ڪي

توڪ= توکي وَاڪ= اوهانکي

هوڪِ= هن ڪي تيـجـانڪِ/تِي ڪِ= تـنـهن ڪي/هنن

سنڌي جي 'ڪوهستاني محاوري' ۾ ماڪِ ۽ 'توڪِ' اجان تائين 'مانکِ' ۽ 'توکِ' جي صورت ۾ رائج آهن.

8. عدد شماري: ڪَرُو، ٻيهَ، ترِء، چَار، پنج، ڇَهه، سَت، اَٺ، نَو، ڏَز.

انهن مان 'ڪَرُو' قديم ٻوليءَ جو لفظ آهي جيڪو پوءِ 'هڪڙو' ٿيو.

9. فعل: جتڪيءَ ۾، اڪثر فعلن لاءِ ساڳيا سنڌي وارا الفاظ آهن جيئن ته 'اَچڻ، ڪرڻ، وغيره پر ڪن فعلن ۾ اُچارن جي ٿوري ڦير ڦار آهي جيئن ته 'وِڃڻ' (واو جي زير سان). انهن کانسواءِ ٻيا ڪافي الفاظ انوکا آهن جيڪي پڻ آڳـاٽي لغت جـو يادگـار آهن. مـثـلاً لهَرڻ (لاهڻ)، پَاڙڻ (ڪـٽڻ)، گُـڏَڻ (اُڪـهڻ)، ڪَرهڻ (پيـڻ)، ميـڻ/ميـهڻ (ڇـڏڻ)، وَهڻ (وڃڻ) وغيره. انهن مان 'پاڙڻ' قديم ٻوليءَ جو لفظ آهي جيڪو پوءِ 'اُپاڙڻ' (مٿـي ڪٽڻ) ٿيو. 'وهَڻ' اجـان تـائين سنڌي ۾ پـڻ 'وڃڻ' جي مـعـنيٰ ۾ مـوجـود آهي. ("وهيـو سـاٿ سندوءِ"= تنهنجو ساٿ هليو ويو)

10. هيئين جملن ۾ ضمير غائب لاءِ آوا مَاضي مطلق آئلجي صيغو.

اَچون آئوس= آءُ آيس اَئين آواسِ= اوهين آيا

اَتون آئون هن= تون آئين هـ آوَا= اهي آيا

هو آئو= هو آيو

سنڌي جي 'ڪوهستاني محاوري' ۾ اجان تائين 'هُو آئو' ۽ 'هي آوا' رائج

آهن. 'جتڪي' ۾ 'ماضي مطلق' جا صيغا 'ي' جي اضافي ڪان سواءِ آهن: جئن ته 'آئو' (۽ نه آيو)، ڳالهائو (=ڳالهايو)، پيو (= بيٺو)، ڪو (= ڪيو) وغيره.

هي ڪم مين ڪو= هي ڪم مون ڪيو

هي ڪم پين ڪو= هي ڪم تو ڪيو.

هي ڪم هُوڻ ڪو= هي ڪم هُن ڪيو.

هي ڪم آئين ڪو= هي ڪم اوهان ڪيو.

غالباً 'قديم سنڌي' ۾ پڻ ماضي جي ساڳي صورت هئي ۽ ايجان تائين سنڌي ۾ ماضي لاءِ انهي سناءِ وارا الفاظ موجود آهن. ڀٽائي صاحب جي رسالي ۾ 'آئو' جو لفظ آيو آهي.

"پاڻي پتهيل ۾، اڳيون نه آئو" (سر ڏهر)

عام ٻولي ۾ 'مو'(= مئو)، 'سو'(=سنئو ٻڌو) ۽ 'چو' (چيو) جا اُچارموجود آهن.

جت- بلوچن جي قبائلي ٻولي جي مٿين مختصر جائزي مان هيٺيان نيجا نڪرن ٿا ته:

جت- بلوچ قبيلن صديون اڳ سنڌ ۾ اچڻ ۽ رهڻ سان، سنڌي ٻوليءَ جي ميلاپ سان 'جتڪي' اختيار ڪئي، انهيءَ ڪري ان جي مطالعي مان 'قديم سنڌي ٻولي' بابت هيٺيان نتيجا نڪرن ٿا.

11. جتڪيءَ ۾ 'تا' (=ٿا)، وِز (= وِجهه) وغيره جي استعمال مان گمان نڪري ٿو ته 'اڳينءَ سنڌي'۾ 'هه' سان مرڪب اچار (Aspirates) گهٽ هئا، ۽ اهي پوءِ اُسريا.

12. 'ڪ' (ڪي) تِ (تي) وغيره حرفن جي صورت وارن لفظن توڙي ماضي جي (بنا 'ي' ۽ 'ءَ' جي) 'ڪو' ، 'پو' وغيره صورتن وارن صيغن مان معلوم ٿئي ٿو ته 'قديم سنڌي' ۾ گهڻا الفاظ صحيح حرفن ۽ ننڍين حرڪتن (زير، زبر، پيش)

سان مرڪب هئا، ۽ انهن ۾ (ا، و، ي) جي زائد اُچارن جو استعمال نسبتاً گهٽ هو.

13. 'ڪَڙو' (هڪڙو)، ڪَڙي (هڪڙي) وغيره لفظن جي سٽاءَ ڏيکاري ٿو ته سنڌي اچارن ۾ 'هه' جو ضمني اضافو نسبتاً پوئين دور ۾ ٿيو. موجوده دور جي مطالعي مان پڻ ظاهر آهي ته سنڌي لفظن ۾ 'ن'، 'ه'، 'ء' ۽ 'ي' جو اضافو گذريل سؤ کن سالن کان وٺي گهڻو وڌيو آهي.

پاڳوبيو

جــــتــــڪيءَ جــــو گــــرامــــر

باب چوٿون

اســــــــم

1. جتڪيءَ جا گھڻا اسم سپ ساڳيان سنڌيءَ وارا آھن پر ڪي نالا اصلي آڳاٽي ٻوليءَ جا آھن.ھيٺ اُنھن خاص نالن وارا ڪي اسم ڏجن ٿا.

ڳِينھُن (ن غُنو)= گھر	گھيٽ(گھے ٽ)= ٻار
ميز (مے ز)= مينھن	جَرَ= ڪپڙو، لباس
سَرو= سھو	پَلو= پائينچو، پاڳو
پَلھَڙ= توبرو، آھرو	پِينگھُڙ= پينگھو
پَل= ڪسي	سُٽرَاٽِي= وڏي سوئي (سَوَڙ سبڻ واري)
چِيِٽ= چِيڙ	رِزاڻ= ٿانو
سُتِر= سٽ	ڪَنجَلي= ڪنڌي
ڏَال= رب، ڪس	مَٽيو ڪو= موتي
ڪَرشو= گڏون	مھندر= ريشمي گلن وارو ڏاڳو جيڪو جانورن جي ڳچيءِ ۾ ٻڌجي
ڪينھوڙو= ٻال	ھَرڪَارو= ڪَڙاھي، پتيلي
شوشَاڪو= ڪوريٽڙو	اُز= لوھ
وَزه= چربي	مِڪلِي= ڪِولي
وِزه= زھر/ وِھ	چِذَاڻ/ گولي= توڏي
بِغاٽو= بگھڙ	ڪِرانڪ= ڪاٽو
مَاز= ماس	گاز= گاھ
ڪويو= ڪوئو	ٿُلي= جوئو
ٿونھُون= ٿوھر	ڪُراڙِي= ڪھاڙي.

2. جتڪيءَ ۾ اسمن جو آخري حرف ساڪن آهي، يعني ته ان تي زير زبر ۽ پيش ڪونهي؛ انهن تي چڱ جزم آهي. البته ڪن ٿورن لفظن ۾ آخري حرف زير، زبر، پيش وارو ٿئي ٿو. جيئن ته 'ڏانءِ' (=اَنُ)، ڪَنڌ(= گوڏو)، هلدِر(=هيد)، ناءِ (= نالو) جَرَ (= پوشاڪ)

3. اهڙي طرح جمع جي صورتن ۾ به آخري حرف متحرڪ ٿي سگهي ٿو، جيئن ڪِرانڪَ (=ڪانو).

4. هيٺين اسمن تي غور ڪبو ۽ انهن جي ساڳين سنڌي اسمن سان ڀيٽبو ته معلوم ٿيندو ته حرف 'ز' ۽ حرف 'هه' جي مٽ سٽ ٿيل آهي. البته آخري ٻن لفظن ۾ 'س' اصل ۾ 'هه' جي برابر هو، جئن ته سنڌي ۾ اسين 'ماس' توڙي 'ماهه' (گوشت) چوندا سون.

مَيز (مي زِ)= مينهن	سَزو= سهو
گَازِ= گاهه	اَز= اوهه
مِزمَانِ= مهمان	سَازِ= ساهه
ڪَانزِ= ڪنگهه	مَازِ= ماس، ماهه
سَزري= سس	

جنس وارا اسم

جنس وارا اسم يعني ساڳئي جنس ۽ جنسار وارا نالا: هيٺ پنجن جنسن جا نالا خاص جتڪي وارا ڏجن ٿا.

(الف) اُٺ جو پلاڻيون

ڪَوَزَ= پَلاڻ، وزن رکڻ لاءِ

ٻرجهاَ= ٻورن جو نهيل وڏو ٻورو (ڦٽي يا ٻهه وغيره لاءِ)

ڪَتَبَ= ڪاٺ جون پٽيون، ڪوز جي اڳيان لڳل

ڪَشَ= ڪَتَبَ ٻڌڻ لاءِ رسو (ڏڳي جي پڇ جو نهيل)

ٻَاڙ ديِنگ= رَسو يا چمڙي جو پٽو (پڇ ڪان ڦيرايل)

گوربَند= ڇاتي پٽو
ڪَرڪَا= ڇڙا
جهُوريُون= سينگار جو سامان (گوربند لاءِ)
ٻَاهورتا= گوڏي مٿان ٻڌل
لانتي= اُٺ جي نڪ جو ڪوڪو.
ڪِيٽي (ڪيے ٽي)= مُهار
چمر/ سَرمَال= ڪيٽي سان ٻَڌل گِرانٺ جيترو ڌاڳو.
ڦَالهي= اُٺ جي پير جو ننهن.
وِٹهَ= جالنگ (جيڪا ڏاچي جي ٽٽن تي چاڙهبي آهي)
ڪوڪِي= ٻنهي ڪُکن (پاسن) کان ڦيرايل رنگين ڌاڳا (سينگار لاءِ)
سَاپَاغي= ڪنڌ کان ڦيرائي ڪوڪي سان ٻڌل رنگين ڌاڳا. (سينگار لاءِ)

(ب) زيور

رَم زول= پير ۾ پائڻ جو زيور
مُندري= منڊي
الِي= ٽڪلو (مٿي جو)
ڏَرِيچَا= ڪَن جي والي (گول پني سان)
ڏيوڙي= ڪن ۾ پائڻ جون واليون.

(ج) مائٽيون

سَزرو= سهرو سَزري= سس
پَانتريو= پائٽيو پانِتري= پاڻيٽي
ڏوهترو= ڏوهٽو ڏوهتري= ڏوهٽي
پوترو= پوٽو پوتري= پوٽي
نشَارَ= ننهن

(د) گهر جو سامان

ڏوئِلو= وڏي ڏوئي
نِهرو= چوِنريون وغيره ٽنگڻ لاءِ اَڪ جو شاخن وارو ٻند

رِزان= ٿانو
چيتِ (چي تِ)= ٽپڙي، وراٽي
گيچڻ= پڙڻ
ڪِلي مُهلي= اُڪري مهري
جَندر= جنڊ
دوڻَ= ماٽ
زَهٽو= وهاٽو
نَائي= سوڙَ
بوف/ بوو= پٽراٽي
پڙ= پٽڪ، رلي وغيره جو پاسو
ليه= لهُ
تنگَڻا= ڪالر يا چولن جي ڳچي ڪي ٻڌل ڌاڳا (سينگارڻ لاءِ)
ڦدوخَ= چولي جو ڪيسو
بوذبر= ڪَنجُڙو (آجرڪ جي ٻن پاسن کي ڳنڍڻ وارو پٽ)

(ھ) مال متاع، جھنگ جھر

ڪِيروٽ= [illegible]
تورڙو= رسي جو ننڍو ٽڪر
ميڙهه (مي ڙهه)= هَلر لاءِ وڄ واري ڪاٺي
ميڙهي= هَلر وارو ڏنگو، جيڪو ميڙهه سان لڳ ڦرندو آهي.
رَنڊو= رسو، بند
ڳانڊيا= وٽيل رنگين سڳا، جانورن جي سينگار لاءِ
سيهلي= ڳاني
گهينگهريا= گهينگهرا

باب پنجون

صـــــــــفـت

صفت يعني اهو لفظ جو ڪنهن اسم يا ضمير سان لاڳو ٿئي، ۽ هن جي خاصيت يا وڌيڪ حقيقت ڄاڻائي.

(الف) صفتن جي پٽي مذڪر ۽ مؤنث جي صورتن ۾

مذڪر

واحد	جمع
سَرائو (سُهٽو)	سَرآوَا (سُهٽا)
گورَڳِ (گورو. .نگ جو)	گورَڳِ (گورا)
لَمُون (ڊگهو)	لَمان (ڊگها)
پَترِڙو (پتڙو)	پَترِڙا (پتڙا)
چَغُون (چڱو)	چَغُان (چڱا)
ويڪِلو (ويڪرو)	ويڪِلا (ويڪرا)
موڪِلو (موڪرو)	موڪِلا (موڪرا)
ڪَالو (ڪارو)	ڪَالاَ (ڪارا)
ٽولو (ٽورو)	ٽولا (ٽورا)
ڪؤڙو (ڪڙو)	ڪؤڙا (ڪڙا)
ڪوٽو (ننڍو)	ڪوٽَا (ننڍا)
ڪُرشالو (ڏنگو. لچو)	ڪُرشَالا (ڏنگا. لچا)
سِهٽُو (سنهو)	سِهٽا (سنها)
ٻِيٽُون (ٻچو)	ٻِيٽان (ٻچا)

مؤنث

جمع	واحد
سَرايُون (سُهڻيون)	سَرائي (سُهڻي)
گورَگِ (گوريون)	گورَگِ (گوري، رنگ جي)
لَمُيون (ڊگهيون)	لَمي (ڊگهي)
پَترِڙيون (پتڙيون)	پَترِڙي (پتڙي)
چَفُيون (چڱيون)	چَفي (چڱي)
وِيڪلِيون (ويڪريون)	ويڪلي (ويڪري)
موڪِليون (موڪريون)	موڪِلي (موڪري)
ڪَاليون (ڪاريون)	ڪَالي (ڪاري)
توليون (توريون)	تولي (توري)
ڪؤڙيون (ڪڙيون)	ڪؤڙي (ڪڙي)
ڪوتيون (انڌيون)	ڪوتي (انڌي)
ڪُرشَاليون (ڏنگيون، لچيون)	ڪُرشالِي (ڏنگي، لچي)
سِهڻيون (سنهيون)	سِهڻي (سنهي)
ٻِيٺيون (ٻجهيون)	ٻِيٺي (ٻجهي)

(ب) جملن ۾ استعمال

- پرت هيجو سَرائو سبيل هَز= پرت هن جو سهڻو سبيل آهي.
- اُٹَ ڇِيزو گورگَ= اٹ جهڙو گورو
- چولو تو ڳا لَمون شِي پيو ڪِيَان= چولو تو ڪان ڊگهو تي پيو ڇا؟
- ٻوڙِصفا پَترڙو شِي وَهو= ٻوڙ صفا پتڙو ٿي ويو.

- پين لِکَڻ جو ڪمِ چَغُون ڪو= تون لکڻ جو ڪم چڱو ڪيو.
- مظهر ڳَاجوتو ويڪَلو هَز= مظهر ڪان جوتو ويڪرو آهي.
- هے بُلتِ نَلي ڳَا موڪِلو هَز= هي بلت نلي ڪان موڪرو آهي.
- ڳُل پَاڻِ لِيا ڪَالو وڌو ٺَهَرائو= ڳل پنهنجي لاءِ ڪارو وڏو ٺهرايو.
- عقل وارے ليا تولو اِشاروئي ڪَافي هَز= عقل واري لاءِ ٿورو اشاروئي ڪافي آهي.
- سِڙَي وِچڻ ڪري ٻوڙ ڪَوَڙو شِي پيو= سڙي وڃڻ ڪري ٻوڙ ڪڙو ٿي پيو.
- وسيم،مظهر ڳَا ڪرتو هَز= وسيم، مظهر ڪان ننڍو آهي.
- ڪَرِيمِ ڏَاڍو ڪُرشَالو شيندو وِچي= ڪريم ڏاڍو ڏنگو ٿيندو وڃي.
- هِيڻ سِهٹو پَرت پَرو= هِن سنهو پرت پريو.
- اَتو تہ صفا ٻيٺُون هَز= تون تہ صفا ٻڇڙون آهين.

(ج) صفت جون ڪجهہ ٻيون صورتون

هيلوٹڪو= هاٺوڪو	تِلَ جيٺون= ترجيترو
گهَيٽَائو= ٻاراٺو	اِڙہ جيزو= ڏاچي جهڙو
سيلتوٹڪو= سياٺڪو	لَويلو= اويرو

باب ڇهون

اضـــــافت

(الف)

	واحد	جمع
متڪلم	مَاهُون= منهنجو	ساهون= اَسانجو
حاضر	توهُون= تنهنجو	وَاِن هُون= اوهان جو
غائب	هوجو= هُن جو	هوجَان جو= هُنن جو

پيون صورتون:

هي جو= هن جو	هي جَان جو= هِنن جو
وِي جو= ان جو	وِي جَان جو= اِنهن جو

(ب)

	واحد	جمع
متڪلم	مَاهَان= منهنجا	سَاهَان= اَسانجا
حاضر	توهَان= تنهنجا	وَاِن هَان= اوهان جا
غائب	هوجَا= هُن جا	هوجَان جا= هُنن جا

پيون صورتون:

هي جا= هن جا	هي جَان جا= هِنن جا
وِي جا= ان جا	وِي جَان جا= اِنهن جا

(ج)

	واحد	جمع
متڪلم	مَاهِين= منهنجي	سَاهِين= اَسانجي
حاضر	توهِين= تنهنجي	واِن هُين= اوهان جي
غائب	هوجي= هُن جي	هوجَان جي= هُنن جي

پيون صورتون:

هي جي= هن جي	هي ڄڻن جي= هنن جي
وِي جي= اِن جي	وِي ڄڻن جي= اِنهن جي

(هه) جملن ۾ استعمال

- هي مَاهون ڪِتاب هَز= هي منهنجو ڪتاب آهي.
هي سَاهَان ڪِتَابَ هَز= هي اسان جا ڪتاب آهي.
هي توهُون ڪِتَابَ هَز= هي تنهنجو ڪتاب آهي.
هي وَانهُون ڪِتَابَ هَز= هي توهانجو ڪتاب آهي.
هي هو جو ڪِتَاب هَز= هي هُن جو ڪتاب آهي.
هي هي جو ڪِتَابَ هَز= هي هن جو ڪتاب آهي.
هي وِي جو ڪِتَابَ هَز= هي هِن جو ڪتاب آهي.
هي مَاهَان ڪِتَابِ هَز= هي منهنجا ڪتاب آهن.
- هي توهَان ڪِتَابَ هَز= هي تنهنجا ڪتاب آهن.
هي هو جا ڪِتَاب ڪِتَابَ هَز= هي هُن جا ڪتاب آهن.
هي سَاهَان ڪِتَابَ هَز= هي اسان جا ڪتاب آهن.
هي وَان هَان ڪِتَابَ هَز= هي اوهان جا ڪتاب آهن.
هي هوڄَان جا ڪِتَابَ هَز= هي هنن جا ڪتاب آهن.
هي هي جا ڪِتَابَ هَز= هي هن جا ڪتاب آهن.
هي هي ڄَان جا ڪِتَابَ هَز= هي هنن جا ڪتاب آهن.
هي وِي جا ڪتاب هَز= هي اِن جا ڪتاب آهن.
هي وِي ڄَان جا ڪتاب هَز= هي اِنهن جا ڪتاب آهن.
- هي مَاهِين ميز هَز= هي منهنجي ميندن آهي.
هي توهِين ميز هَز= هي تنهنجي ميندن آهي.
هي هو جي ميز هَز= هي هُن جي ميندن آهي.
هي هي جي ميز هَز= هي هن جي ميندن آهي.

هي وِي جي ميز هَز= هي اِن جي ميِنهن آهي.
هي سَان هِين ميز هَز= هي اسان جي ميِنهن آهي.
هي وَان هَين ميز هَز= هي اوهانجي ميِنهن آهي.
هي هوڃَان جي ميز هَز= هي هُنن جي ميِنهن آهي.
هي هي ڃَان جي ميز هَز= هي هِنن جي ميِنهن آهي
هي وِي ڃَان جي ميز هَز= هي اِنهن جي ميِنهن آهي.

باب ستون

ضـــمـــيـــر

جتڪيءَ ۾ ضمير خالص، ضمير اشاري ۽ ضميري حالتن ۾ ضميري پچاڙين جا مثال هيٺ ڏجن ٿا.

(الف) ضمير خالص

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	آئون= آءٌ	اَسي= اسان، اسين
حاضر	اَتو= تون	اَئين= اوهين، اوهان
غائب	هو (بنا پيش)= هُو، هُوءَ	هو= هُو

(ب) ضمير اشارو

قريب:

واحد	جمع
هي= هِي	هي= هي
هِيڻ= هِن	هي جَاڻ= هِنن
وِيڻ= تنهن، اُن	وِيجَاڻ= اِنهن

بعيد:

واحد	جمع
هُوڻ= هُن	هوجَاڻ= هُنن
اُسي= اُهو، اُها	اُسي= اُهي

تِيں= تنهن، اُن تيجَاڻ= اُنهن، تنهين

(ج) ضمري حالتون

ضمير متڪلم:

	واحد	جمع
1. حالت فاعلي (فعل لازمي)		اَجون= آءُ اَسِي= اسين، اسان
2. حالت فاعلي (فعل متعدي):	مين= مون، مان	(جمع، لازمي ۽ متعدي ۾ ساڳيو)
3. حالت مفعولي:	مَاڪِ= مونکي	سَاڪِ= اسانکي
4. حالت اضافت:	مَانهون= منهنجو	سَانهون= اسانجو
5. حالت جري:	ماڳا =مون ڪان، مون مان	سَاڳا= اسان ڪان، اسان مان

جملي ۾ مثال:

واحد	جمع
اَجون ٻينوس (ٻے نوس)= آءُ ويندس	اَسِي ٻينَاسان= اسان وينداسين
مين ڏِٺو= مون ڏٺو	
مَاڪِ ڏينهَن (ڏے هَن)= مونکي ڏي	سَاڪ ڏينهَن (ڏے هَن)= اسانکي ڏي
مَانهون ڳينهَن= منهنجو گهر	سانهون ڳينهَن= اسانجو گهر
مَاڳا پَاڙَائين= مون ڪان ورتائين	سَاڳا پَاڙَائين= اسان ڪان ورتائين

ضمير حاضر

واحد	جمع
اَتو ٻينو هَن (ٻے نوهَن)= تون وينو آهين	اَئين ٻينَاس (ٻے ناس)= اوهين وينا آهيو

پين ڏٺو= تو ڏٺو	وَاڪِ ڏٺائين= توهانکي ڏٺائين
توڪِ ڏٺائين= توکي ڏٺائين	وَان هُون ڳينهُن= توهانجو گهر
تو هُون ڳينهَن= تنهنجو گهر	وَاڳا پَاڙائين= توهان کان ورتائين

ضمير غائب

	واحد	جمع
فاعلي (فعل لازمي):	هو= هُو، هوءَ	هو= هُو
(فعل متعدي):	هُوڻ= هُن	هوجَاڻ= هنن
مفعولي :	هوڪِ= هُن کي	هوجَانڪِ= هنن کي
اضافت:	هوجو= هُن جو	هوجَان جو= هنن جو
جري	هوڳا= هُن کان، هن مان	هوجَان ڳا= هنن کان، مان

جملي ۾ مثال

واحد	جمع
هو پينو= هو ويٺو	هو پينا= هو ويٺا
هوڻ ڏٺو= هُن ڏٺو	هوجَاڻ ڏٺو= هُنن ڏٺو
هوڪِ ڏينهَن (ڏيـ هَن)= هن کي ڏي	هوجَان ڪِ ڏينهَن= هنن کي ڏي
هوجو ڳينهن= هن جو گهر	هوجَان جو ڳينهِن= هنن جو گهر
هوڳا پَاڙ= هُن کان وٺ	هوجَان ڳا پَاڙ= هنن کان وٺ

(د) هئڻ جي معنيٰ واريون ضميري پڇاڙيون

جتڪيءَ ۾ 'آهي، آهن، آهيان، آهيون' جي معنيٰ لاءِ هڪ خاص لفظ 'هَز'

آهي جيئن ته:

ڪِتابَ هَز= ڪتاب آهي	ڪتابَ هَز= ڪتابِ آهن
اَسي هَز= اسان آهيون	اَجون هَز= آءِ آهيان

2. 'اٿم' يعني منهنجي قبضي ۾ ڪا شيءِ آهي، جي اظهار لاءِ 'هَز' سان لازمي طرح ٻيو جوڙ لفظ 'مِلَڻ' مصدر مان لاڳو ٿيندو، جيئن ته:

هَز مِليَئين= اٿم	هَز ميليَئون= اٿون
هَز مِليوءِ= اٿيئي	هَز مليومِ= اٿوِ
هَز مِليوسِ= اٿس	هَز مِليوڻِ= اٿن

جملن ۾ استعمال

ڪِتابَ هَز مَليَئين= ڪتاب اٿم

ڪِتابَ هَز مِليئون= ڪتاب اٿون.

ڪِتابَ هَز مِليوءِ= ڪتاب اٿئي

ڪِتابَ هَز مِليومِ= ڪتاب اٿوِ

ڪتاب هَز مِليوسِ= ڪتاب اٿس

ڪِتابَ هَز مِليوڻِ= ڪتاب اٿن

(هـ) ٻين فعلن جون ضميري پڇاڙيون

واحد- متڪلم	جمع- متڪلم
ڪيے مِ (ڪيم)	ڪُون (ڪيوسين)
لڪيے مِ (لڪيم)	لِڪُون (لڪيوسين)

چي مِ (چيم)	چُون (چيوسين)
پڙهي مِ (پڙهيم)	پڙهُون (پڙهيوسين)
رڏي مِ (رڏيم)	رَڏُون (رڏيوسين)
ڏِيَاري مِ (ڏياريم)	ڏِيَارُون (ڏياريوسين)
رَڙائي مِ (رڙايم)	رَڙائُون (رَڙايوسين)
وهائي مِ (وهاريم)	وَهَائُون (وهاريوسين)
مارائي مِ (مارايم)	مَارَائُون (مارايوسين)
رَنگائي مِ (رنگايَمِ)	رَنگائُون (رنگايَوسين)
سُمهَاري مِ (سمهاريم)	سُمهَارُون (سمهاريوسين)
واحد- حاضر	**جمع- حاضر**
ڪوءِ (ڪيئه)	ڪومِ (ڪيَو)
لکوءِ (لکيئه)	لِکومِ (لکيَو)
چوءِ (چيئه)	چومِ (چيَو)
پڙهوءِ (پڙهيئه)	پڙهومِ (پڙهيَو)
رَڏوءِ (رڏيئه)	رڏومِ (رڏيَو)
ڏِياروءِ (ڏياريئه)	ڏِيارمِ (ڏياريَو)
رَڙائوءِ (رڙايئه)	رَڙَائومِ (رڙايَو)
وَهائوءِ (وهايئه)	وَهَائومِ (وهايَو)
مَارائوءِ (مارايئه)	مَارَائومِ (مارايوَ)

رنگائوءِ (رنگايئہ)	رَنگائومِ (رنگايَں)
سَمهاروءِ (سمهاريئہ)	سُمھَارومِ (سمھاريَں)
واحد- غائب	**جمع- غائب**
ڪَانئين (ڪيائين)	ڪَاھَڻ (ڪيائون)
لِڪائين (لڪيائين)	لِڪَاھِڻ (لڪيائون)
چَانئين (چيائين)	چَاھِڻ (چيائون)
پَڙهَائِين (پڙهيائين)	پَڙهَاھِڻ (پڙهيائون)
رَدَّائِين (ردّيائين)	رَدَّاھِڻ (ردّيائون)
وَھَاوَائِين (وهايائين)	وَھاوَاڻ (وهايائون)
مَاراوَ ائين (مارايائين)	مَاراوَاهِڻ (مارايائون)
رَنگاوِائين (رنگايائين)	رَنگا واھِڻ (رنگايائون)
سُمهارَائين (سمهاريائين)	سُمارَاهِڻ (سمهاريائون)

(و) اسم سان لڳندڙ ضميري پڇاڙيون

- پيٺَاءِ= تنهنجي پيٺ — پيٺُونءِ= تنهنجون پيٺون
- پيٺَامِ= توهانجي پيٺ — پيٺومِ= توهانجون پيٺون
- پيٺَاسِ= پيٺِس — پيٺوسِ= هن جون پيٺيون
- پيٺُونِ= هنن جي پيٺ

- پَائوءِ ڪِچو= (پنهنجي) پاءُ کي چٺو — پَائنان ڪِچو= (پنهنجي پائرن کي چٺو)
- پائوسِ ڪِچيے سِ= پائس کي چٺو — پَائاسِ ڪوهين وَھا= (هن جا) پائر ڪاڏي ويا

ڀائرَ کوهين وَڻا= (توهانجا) ڀائر ڪاڏي ويا.
ڀائوءِ کوهين وَهو= (توهانجو) ڀاءُ ڪاڏي ويو.
ڀائرنِ کي ڏٺيم= (هن جي) ڀائرن کي ڏٺم.

• اَبوءِ= تنهنجي پيءُ	اَباءِ= تنهنجا پيءُ (بطور اصطلاح)
اَبوءِ/ابوءِ= توهان جي پيءُ	اَبامِ= توهانجا پيءُ
اَبوس= پٽس، هن جي پيءُ	اَباسِ= هن جا پيءُ
اَبونِ= هنن جي پيءُ	اَبانِ= هُنن جي پيءُ
• مڙياءِ= تنهنجي ماءُ	مَڙيون ءِ= تنهنجون مائون
مِڙيومِ/ مڙيامِ= تنهنجي ماءُ	مُڙيون مِ= توهانجون مائون.
مَڙيوسِ/ مَڙياسِ= هن جي ماءُ	مَڙيون سِ= هن جون مائون
مڙيونِ/ مَڙيانِ= هنن جي ماءُ	مَڙيونِ= هنن جون مائون
• نَانوءِ= تنهنجو نانو	ناناءِ= تنهنجا نانا
نانومِ= توهانجي ناني	نانامِ= توهانجا نانا
نانوسِ= هن جي ناني	ناناسِ= هن جا نانا
نانونِ= هنن جي ناني	نَانانِ= هنن جي نانا
• نَانياءِ/ نانيوءِ= نانهين	نَانيُون= تنهنجون نانيون
نَانيَامِ/ نَانيومِ= توهانجي ناني	نَانيُون مِ= توهانجون نانيون
نَانيَاسِ= نانيَس	نانيونسِ= هنن جون نانيون
نَانيَانِ= هنن جي ناني	نانيُونِ= هُن جي ناني

● ماموءِ= تنھنجي مامي	ماماءِ= تنھنجا ماما
مامومِ= توھانجي مامي	مَامَامِ= توھانجا ماما
مَاموسِ= ھن جي مامي	مَامَاس= ھن جا ماما
مَامونِ= ھنن جي مامي	مَامَانِ= ھنن جا ماما
● مَامِيَاءِ= تنھنجي مامي	مَامِيُونءِ= تنھنجون ماميون
مَاميومِ/ مَامِيَامِ= توھانجي مامي	ماميُون مِ= توھانجون ماميون
مَامِيوسِ/ مَامِيَاسِ= ھن جي مامي	ماميُون سِ= ھن جون ماميون
ماميُونِ= ھنن جي مامي	ماميُونِنِ= ھنن جون ماميون
● مَھڙاءِ/ مَھڙوءِ= تنھنجي زال	مَھڙُونءِ= تنھنجون زالون
مَھڙومِ/ مَھڙامِ= توھانجي زال	مَھڙُون مِ= توھانجون زالون
مَھڙاسِ/ مَھڙوسِ= ھن جي زال	مَھڙون سِ= ھن جون زالون
مَھڙُونِ= ھنن جي زال	مَھڙُونِ= ھنن جون زالون
● چَاچوءِ= تنھنجي چاچي	چَاچَاءِ= تنھنجا چاچا
چَاچومِ= توھانجي چاچي	چَاچَامِ= توھانجا چاچا
چاچوسِ= ھن جي چاچي	چَاچَاسِ ھن جا چاچا
چَاچونِ= ھنن جي چاچي	چَاچَانِ= ھنن جا چاچا
● چَاچِياءِ= تنھنجي چاچي	چَاچِيونءِ= تنھنجون چاچيون
چاچيومِ/ چَاچِيامِ= توھانجي چاچي	چاچيون مِ= توھانجون چاچيون
چَاچِيوسِ/ چَاچِياسِ= ھن جي چاچي	چَاچِيُون سِ= ھن جون چاچيون

چَاچيُوڻِ= هنن جي چاچي چَاچيونڻ= هنن جي چاچين.

- ڏاڏوءِ= تنهنجو ڏاڏو ڏاڏاءِ= تنهنجا ڏاڏا

ڏاڏومِ= توهانجي ڏاڏي ڏاڏامِ= تنهنجا ڏاڏا

ڏاڏوسِ= هن جي ڏاڏي ڏاڏاسِ= هن جا ڏاڏا

ڏاڏوڻِ= هنن جي ڏاڏي ڏاڏاڻِ= هنن جا ڏاڏا

باب اٺون

عـــدد: واحـــد ۽ جـــمع

اسمن جي واحد ۽ جمع صورتن جا مثال هيٺ ڏجن ٿا.

(الف) ڪن اسمن جي جمع واري صورت ۾ آخري حرف جي مٿان زبر ايندي.

واحد	جمع
ڪِرانڪ= ڪانو	ڪِرانڪَ= ڪانوَ
ناءِ= نالو	نايَ= نالا
مِهندِر=خوبصورت وڏيل ڏاڳو	مِهندَر= خوبصورت وڏيل ڏاڳا
رِزانڻ= ٽانو	رِزانڻَ= ٽانوَ

(ب) مؤنث اسمن جي جمع واري صورت 'اون' جي آوازن سان ٺيندي.

واحد	جمع
پيل (پے لَ)= ننڍ	پيلُون (پے لُون)= ننڍون
ڪُنڍَ= گوڏو	ڪُنڍون= گوڏا
ميز (مے زَ)= مينهن	ميزُون (مے زون)= مينهون
اُڙهہ= ڏاچي	اڙهُون= ڏاچيون
گوِلِيُ/ چِڏانڻ= توڏي	گوليُون/ چڏاٺون= تو ڏيون
جَرَ= پوشاڪ	جَرُون= پوشاڪُون
ڪُراڙِي= ڪُهاڙي	ڪُرَاڙيُون= ڪهاڙيون
مِڪِلي= ڪولي	مِڪليُون= ڪِوليون

1. مٿين صورتن مان معلوم ٿيو تہ سنڌي وانگر مؤنث اسم، جن جي آخري حرف تي زير هوندي تن جو جمع آخر ۾ 'اون' سان ٿيندو ۽ اهي مؤنث اسم جن جي آخر ۾ 'ي'، هوندي تن جو جمع آخر ۾ 'يون' جي پڇاڙي سان ٿيندو.

2. جتڪيءَ ۾ جمع واريون ڪي صورتون نراليون آهن جيئن:

واحد	جمع
ڪُنڊَ (گوڏو)	ڪُنڊاڻ (گوڏن)
اک (اک)	اَکياڻ (اکين)
پير (پير)	پيراَڻ (پيرن)
هٿ (هٿ)	هٿاڻ (هٿن)
ڪن	ڪَناڻ (ڪنن)
آنڱلِي (آڱر)	آنڱلياَڻ (آڱرين)

عدد شماري: جتڪي ۾ عدد شماري گهڻو ڪري ساڳيا سنڌي عددن وارا آهن، جيئن تہ چار، پنج، ڇهہ، اٺ، نو، يارهن، ٻارهن، اٺين ويندي ارڙهن تائين ۽ پڻ ايڪيهہ کان اوڻٽيهہ تائين. البتہ جتڪيءَ ۾ سورهن بدران سولهن چئبو. اٿي عدد شماري هڪ کان ٽن تائين ۽ پيا جيڪي هيٺ ڏنل آهن سي خاص طرح نج جتڪي صورت وارا آهن.

مذڪر	مثال
ڪَڙو= هڪڙو، هڪ	ڪڙو ڳِينهَن= هڪڙو گهر
ٻَيهہ(ٻيے هَ)= ٻہ	ٻيهہ ڳِينهَن= ٻہ گهر

ترِ= ٽي	ترِ ڳينهن= ٽي ڳهر
ڏَرَ= ڏهہ	ڏَرَ ڳينَهن= ڏهہ ڳهر
سولِهن= سورهن	سولِهن ڳينهَن= سورهن ڳهر
اُٺيزَ= اوٺيهہ	اُٺيزَ ڳينهن= اوٺيهہ ڳهر
وِيزَ= ويهہ	وِيز ڳينهن= ويهہ ڳهر
ترِيزَ= ٽيهہ	ترِيز ڳينَهن= ٽيهہ ڳهر
مؤنث	**مثال**
ڪَڙي= هڪڙي	ڪَڙي اُڙه= هِڪڙي ڏاچي
ٻَيهہ(ٻے هہَ)= ٻہ	ٻيهہ اُڙُون= ڏاچيون
ترِ= ٽي	ترہ اُڙُون= ٽي ڏاچيوِن
ڏَرَ= ڏهہ	ڏَرَ اُڙُون= ڏهہ ڏاچيون
سولِهن= سورهن	سولِهن اُڙُون= سورهن ڏاچيون
اُٺيزَ= اوٺيهہ	اُٺيزَ اُڙُون= اوٺيهہ ڏاچيون
وِيزَ= ويهہ	وِيزَ اُڙُون= ويهہ ڏاچيون
ترِيزَ= ٽيهہ	ترِيز اُڙُون= ٽيهہ ڏاچيون

معلوم ٿيو تہ 'هڪ' جي عدد شماري ۾ مذڪر مان مؤنث جي صورت سنڌي وانگر (يعني هڪڙو، هڪڙي) ڪڙو مان ڪڙي ٿئي ٿي. باقي عدد مذڪر ۽ مؤنث ٻنهي ۾ ساڳيا آهن.

(ب) عدد قطاري: عدد شماريءَ وانگر عدد قطاري بہ ڪن ٿورن ڪانسواءِ سڀ

ساڳيا سنڌي وارا آهن. باقي هڪ ڪانسواءِ مٿين ساڳين عدد شماري جا عدد قطاري هيٺ ڏجن ٿا.

مذڪر	مثال
ٻيو= ٻيون	ٻيو گهيت (گهيـ ٿ)= ٻيو ٻار
ترِيُون= ٽيون	ترِيُون گهيت (گهيـ ٿ)= ٽيون ٻار
ڏُزون=ڏهون	ڏُزون گهيت (گهيـ ٿ)= ڏهون ٻار
سولَهُون= سورهون	سولَهُون گهيت (گهيـ ٿ)= سورهون ٻار
اُٺيزُون= اوڻيهون	اُٺيزون گهيت (گهيـ ٿ)= اوڻيهون ٻار
وِيزون= ويهون	وِيزون گهيت (گهيـ ٿ)= ويهون ٻار
ترِيزَ= ٽيهون	ترِيزون گهيت (گهيـ ٿ)= ٽيهون ٻار

مؤنث	مثال
ٻي= ٻين	ٻي اُڙه= ٻي ڏاچي
ترِين= ٽين	ترِين اُڙه= ٽين ڏاچي
ڏُزين= ڏهين	ڏُزين اُڙه= ڏهين ڏاچي
سولهين= سورهين	سولهين اُڙه= سورهين ڏاچي
اُٺيزين= اوڻيهين	اُٺيزين اُڙه= اوڻيهين ڏاچي
وِيزين= ويهين	وِيزين اُڙه=ويهين ڏاچي
ترِيزين= ٽيهين	ترِيزين اُڙه= ٽيهين ڏاچي

(ج) گهٽين ٻيرن يا گهٽين شين ڏيکارڻ لاءِ عدد:

مؤنث	مثال
ڪَلَ= هيڪر	ڪَلَ آيو= هيڪر اچ
ٻَيلَ (ٻيے لَ)= ٻيھر	ٻيلَ آيو= ٻيھراچ
ٽِيلَ (ٽيے لَ)= ٽيھر	ٽيلَ آيو= ٽيھراچ

ٽن کان مٿي ڪنهن شيءِ ڏيڪارڻ لاءِ، ساڳي سنڌي وانگر چئبو جيئن ته:

چوٿون چڪر آيو= چوٿون پيرو اچ

پَنجُون چڪر آيو= پنجون پيرو اچ

ڇھون چڪر آيو= ڇھون پيرو اچ

سَتُون چڪر آيو= ستون پيرو اچ

اٺون چڪر آيو= اٺون پيرو اچ

نائون چڪر آيو= نائون پيرو اچ

ڏزون چڪر آيو= ڏھون پيرو اچ

اُٺيزون چڪر آيو= اوڻيھون پيرو اچ

وِيزون چڪر آيو= ويھون پيرو اچ

ٽريزون چڪر آيو= ٽيھون پيرو اچ

(د) حالت فاعليءَ ۾ عدد شماري ۽ عدد قطاري جون صورتون:

1. عدد قطاري ٿوري شماري ۾ فقط 'ھڪ' جي عدد لاءِ جنس مذڪر ۽ جنس مؤنث هيٺئين طور فرق ٿيندو.

جنس مذڪر: ڪَڙي (ڪڙے)= ھڪڙي ڪڙے جو= ھڪڙي نيو

جنس مؤنث: هڪڙي (هڪِڙي)= هڪڙي هڪڙي جو= هڪڙي نيو

2. عدد قطاري توڙي شماري ٻنهي جي حالت فاعلي ۾، جنس مذڪر توڙي مؤنث جي صورت ساڳي بيهندي.

ٻڻ= ٻن	ٻڻ جو= ٻن نيو
ترڻ= ٽن	ترڻ جو= ٽن نيو
چڙ= چئن	چڙ جو= چئن نيو
پَنجاڻ= پنجن	پَنجاڻ جو= پنجن نيو
ڇَهاڻ= ڇهن	ڇَهاڻ جو= ڇهن نيو
سَتاڻ= ستن	سَتاڻ جو= ستن نيو
اَٺاڻ= اَٺن	اَٺاڻ جو= اَٺن نيو
نَواَڻ= نون	نَواَڻ جو= نون نيو
ڏَزَاڻ= ڏهن	ڏَزَاڻ جو= ڏهن نيو

3. مٿين ساڳي عددن جي تاڪيدي صورت هيٺئين طور ٿيندي.

ٻڻوڻ= ٻنهي	ٻڻوڻ جو= ٻنهي نيو
تروڻ= ٽنهي	تروڻ جو= ٽنهي نيو
چڻوڻ= چئني	چڻوڻ جو= چئني نيو
پنجاڻ ئي= پنجن ئي	پنجاڻ ئي جو= پنجن ئي نيو
ڇهاڻ ئي= ڇهن ئي	ڇهاڻ ئي جو= ڇهن ئي نيو
سَتَاڻ ئي= ستن ئي	سَتَاڻ ئي جو= ستن ئي نيو

آناڻ ٿي= آئن ٿي	آناڻ ٿي جو= آئن ٿي نيو
نَوآڻ ٿي= نون ٿي	نَوآڻ ٿي جو= نون ٿي نيو
ڏَزاڻ ٿي= ڏهن ٿي	ڏَزاڻ ٿي جو= ڏهن ٿي نيو

(هه) جنس

ا. هن ڪان اڳ اسم جي باب هيٺ جتڪيءَ جا نرالا خاص اسم ڏنا ويا آهن جن مان ڪي مذڪر ۽ ڪي مؤنث آهن. اهي مذڪر اسم جيڪي جتڪي ۽ سنڌي ۾ مشترڪ آهن تن جون مؤنث واريون صورتون ٻه ساڳيون سنڌي وارين ٿينديون جيئن ته:

مذڪر	مؤنث
سوالي	سوالڻ
ڪتي	ڪتياڻي
جت	جتڻ، جتڻي
رهاڪو	رهاڪڻ
ٻڪر	ٻڪري
ٻلو	ٻلي
چيلو	چيلي
پاڏو	وڄ

2. جتڪيءَ ۾ ڪن خاص مذڪر اسمن جا ضد مؤنث اسم هيٺين طور ٿيندا:

مؤنث	مثال
مڙس/ مڙ= آدمي، مڙس	زَالَ= زال، عورت
اَبو= پيءُ	مَڙي= ماءُ
ٽينگو (ٽي نگو)= پٽ	ڌي (ڌي)= ڌيءُ
ليڙو (لي ڙو)= اُٺ	اُڙه= ڏاچي
سَرو= سهرو	سَرِي= سهري، سس

3. 'او' جي اُچار وارن مذڪر اسمن جي پڇاڙي 'اِي' جي اُچار اچڻ سان مؤنث ٿيندي آهي، جيئن ته:

مذڪر	مؤنث
گرلو= اٺ جو نر ٻچو	گرلي= اٺ جو مادي ٻچو
ڪُراڙو= ڪهاڙو	ڪُراڙي= ڪهاڙي
ماڪوڙو= ماڪوڙو	ماڪوڙي/ مِڪلي= ڪولي
مُترڪر= هٿوڙو	مِترڪي= هٿوڙي

هتي اهو ڄاڻائڻ ضروري آهي ته عدد شماري ۽ عدد قطاري ۾ جنس مذڪر ۽ مؤنث جا مثال مٿي عددن جي عنوان هيٺ ڏيئي آيا آهيون.

باب نائون

حرف جر

حرف جر اهو لفظ آهي جيڪو اسم يا ضمير جي پويان اچي ٿو ۽ انهيءَ جو ڪنهن ٻئي اسم يا ضمير سان واسطو يا نسبت ڏيکاري ٿو. جيئن تہ سان، مان، ڪان، ڪي، تي، لاءِ، وٽ ۽ ۾ وغيره. هيٺ انهن جا مثال ڏجن ٿا.

'سان' جون صورتون

	واحد	جمع
متڪلم:	ما سان= مون سان	سَا سان= اَسان سان
حاضر:	توسان= توسان	وَاسان= اوهان سان
غائب :	هوسان= هُن سان	هوجَان سان= هُنن سان

مثال:

مَا سان آئو= مون سان آيو	سَا سان آئو= اَسان سان آيو
توسان آئو= توسان آيو	وَاسان آئو= توهان سان آيو
هوسان آئو= هن سان آيو	هوجَان سان آئو= هُنن سان آيو

'تي' جون صورتون

حرف جر 'تي' ۽ '۾' ٻنهي لاءِ جتڪي ۾ هڪ حرف 'تي' ڪم ايندو جيئن تہ:

ماهين تي= 'مون تي' ۽ پڻ 'مون ۾'

	واحد	جمع
متڪلم:	مَاهين تي= مون تي/ مون ۾	سَاهين تي= اَسان تي/ اسان ۾

حاضر: توهين تي= توتي/ تو ۾	واهين تي= توهان تي/ توهان ۾
غائب: هوجے تي= هُن تي/ هن۾	هوجَان تي= هُنن تي/ هُنن ۾

مثال:

ماهين تي ذميداري هَز= مون تي ذميداري آهي.

ساهين تي ذميداري هَز= اسان تي ذميداري آهي

توهين تي ذميداري هَز= توتي ذميداري آهي.

واهين تي ذميداري هَز= اوهان تي ذميداري آهي

هوجے تي ذميداري هَز= هُن تي ذميداري آهي

هوجان تي ذميداري هَز= هُنن تي ذميداري آهي.

نوٽ: ماهين، ساهين، توهين، وان، ۾ جان ۾ 'ن' غنو آهي.

ڪان، مان ۽ وٽان جون صورتون

حرف جر 'ڪان'، 'مان'، 'وٽان'، لاءِ جتڪي ۾ هڪ حرف 'ڳا' ڪم ايندو.

	واحد	جمع
متڪلم:	مَاڳا= مون ڪان/ مان/ وٽان	سَاڳا= اسان ڪان/ مان/ وٽان
حاضر:	توڳا= تو ڪان/ مان/ وٽان	واڳا= توهان ڪان/ مان/ وٽان
غائب:	هوڳا= هن ڪان/ مان/ وٽان	هوجَان ڳا= هنن ڪان/ مان/ وٽان

مثال:

مَاڳا پَاڙائين= مون ڪان ورتائين	سَاڳا پاڙائين= اسان ڪان ورتائين
توڳا پَاڙائين= تو ڪان ورتائين	واڳا پاڙائين= توهان ڪان ورتائين
هوڳا پَاڙائين= هن ڪان ورتائين	هوجَان ڳا پَاڙائين= هن ڪان ورتائين

لاءِ/ واسطي جون صورتون

حرف جر لاءِ/ واسطي لاءِ جتکي ۾ هڪ حرف 'ليا' ڪم ايندو.

	واحد	جمع
متڪلم:	مَاليَا= مون لاءِ/ واسطي	سَاليَا= اسان لاءِ/ واسطي
حاضر:	توليَا= تولاءِ/ واسطي	واليَا= اوهان لاءِ/ واسطي
غائب:	هوليَا= هن لاءِ/ واسطي	هوجان ليَا= هُنن لاءِ/ واسطي

مثال:

مَاليَا بہ لَهہ= مون لاءِ بہ رک	سَاليَا بہ لَهہ= اسان لاءِ بہ رک
توليَا بہ لهَين= تو لاءِ بہ رکان	وَاليَا بہ لهَين= توهان لاءِ بہ رکان
هوليَا بہ لهين= هُن لاءِ بہ رکان	هوجَان ليَا بہ لَهين= هن لاءِ بہ رکان.

'وٽ' جون صورتون

حرف جر 'وٽ' لاءِ 'مِل' ۽ 'مِڻ' استعمال ٿيندا.

	واحد	جمع
متڪلم:	مَامِل/ مَامِڻ= مون وٽ	سَامِل/ سَامِڻ= اسان وٽ
حاضر:	تومِل/ تومِڻ= تو وٽ	وَامِل/ وَامِڻ= توهان وٽ
غائب:	هومِل/ هومِڻ= هن وٽ	هوجَان مِل/ هوجان مِڻ= هنن وٽ

مثال:

مَامِل مُندري هَز= مون وٽ منڊي آهي

سَامِل مُندري هَز= اسان وٽ منڊي آهي

تومِل مُندِري هَز= تو وٽ مُنڊي آهي

وامِل مُندِري هَز= اوهان وٽ مُنڊي اهي

هومِل مُندري هَز= هن وٽ مندي آهي

هوڃَان مل مُندري هَز= هنن وٽ مُنڊي آهي.

ڏي، ڏانهن جون صورتون

حرف جر ڏي ۽ ڏانهن لاءِ جتڪيءَ ۾ 'زهون' استعمال ٿيندو. ڪي 'زم' بہ استعمال ڪن جيئن مازم= مون ڏانهن، توزم= تو ڏانهن

	واحد	جمع
متڪلم:	مَازِهُون= مون ڏانهن	سَازِهُون= اسان ڏانهن
حاضر:	توزِهُون= توڏانهن	وَازِهُون= اوهان ڏانهن
غائب:	هوزِهُون= هُن ڏانهن	هوڃَان سُون= هنن ڏانهن

مثال:

مَازِهُون آئو= مون ڏانهن آيو	سَازِهُون آئو= اسان ڏانهن آيو
توزِهُون آئو= تو ڏانهن آيو	وَازِهُون آئو= اوهان ڏانهن آيو
هوزِهُون آئو= هن ڏانهن آيو	هوڃَان سون آئو= هنن ڏانهن آيو

مٿين صورتن ۾ جمع غائب واري صورت ۾ صرف 'سون' استعمال ٿيو آهي 'زهون' جي جاءِ تي. ڪجھ ٻيا مثال بہ ان صورت جا آهن جيئن تہ ويڃاسُون= انهن ڏانهن، ڪيڃان سُون= ڪنهن ڏانهن يا ڪيڏانهن.

'ڪان+ وٽ' واريون صورتون

1. جتڪيءَ ۾ هيءَ ستّاءِ انوکي آهي، جن کي سمجھڻ جي ضرورت آهي. سنڌيءَ

۾ حرف جر 'ڪان' اڪيلو آهي، پر جتڪي ۾ مرڪب سٽاءُ موجب 'ڪان+ وٽ' ٿيندو.

2. سنڌي جي اڪيلي 'ڪان' واري جتڪيءَ جي صورت 'ڳا' آهي، پر هن انو ڪي سٽاءُ ۾ 'ڳا' جون ضمير (متڪلم، حاضر ۽ غائب) مطابق الڳ صورتون ٿينديون.

	واحد	جمع
متڪلم:	پاڙ ڳائين= وٽوم	پاڙے سِ ڳائون= اسان ڪائون وٽو
حاضر:	پَاڙ ڳاس= وٽينس	پَاڙے سِ ڳاڻ= وٽونِ
غائب:	پاڙے سِ ڳائوس= وٽوس	پاڙے سِ ڳائوڻِ= وَٽون

مثال:

واحد	جمع
ڪو ڏال پَاڙ ڳائين= ڪوڏر وٽوم	ڪوڏال پَاڙے سِ ڳائون= ڪوڏر وٽو
ڪوڏال پَاڙ ڳاسِ= ڪوڏر وٽينس	ڪوڏالَ پاڙے سِ ڳاڻ= ڪوڏر وٽون
ڪوڏال پَاڙے سِ ڳلوسِ= ڪوڏر وٽوس	ڪوڏال پَاڙے سِ ڳائوڻ= ڪوڏر وَٽونِ.

واحد	جمع
ڏے هَن ڪئين= ڏيوم	ڏے سِ ڪَنئون= ڏيو (اسانکي)
ڏين ڪے= ڏيانءِ	ڏے ڪُمس= ڏيو
ڏهے هَن ڪوس= ڏينس	ڏے سِ ڪوڻ= ڏيون

مثال:

واحد	جمع
ڪتابَ ڏے هَن ڪئين= ڪتاب ڏيوم	ڪتابَ ڏے سِ ڪَنئون= ڪتاب ڏيو

ڪتابَ ڏين ڪي= ڪتاب ڏيائين	ڪتاب ڏي ڪُمس= ڪتاب ڏيو
ڪِتاب ڏهي هَن ڪرس= ڪتاب ڏينس	ڪِتابَ ڏي س ڪوڻ= ڪتاب ڏيون

'ڪي' واريون صورتون

'ڪي' حرف جر لاءِ جتڪيءَ ۾ 'ڪ' استعمال ٿيندو آهي.

واحد		جمع
متڪلم:	مَاڪِ= مونکي	سَاڪِ= اسان کي
حاضرَ:	توڪِ= توکي	وَاڪِ= اوهانکي
غائب :	هوڪِ= هن کي	هوجَانڪِ= هنن کي

مثال:

ماڪِ ڏي هَن= مونکي ڏي	سَاڪِ ڏي هَن= اسانکي ڏي
توڪِ ڏِين= توکي ڏيان	وَاڪِ ڏِين= اوهانکي ڏيان
هوڪِ ڏين= هُن کي ڏيان	هوجَانڪِ ڏينهَن= هنن کي ڏي

ڪي ٻيا انوکا مثال

ڪي جَاڻ ڳَا= ڪِن کان	جي جَاڻ ڳَا= جن کان
تي جَاڻ ڳَا= تِن کان	وِي جَاڻ ڳَاَ= انهن کان
هي جاڻ ڳَا= هِنن کان	هوجَاڻ ڳَا= هُنن کان
سِروس ڳَاَ= سندس کان	سِجوڻ ڳَا= سندن کان

باب ڏهون

اســـتــفــهـــام

'استفهام' يعني 'پڇا وارا لفظ'. جتڪيءَ ۾ استفهام لاءِ پڇا وارا الفاظ هيٺيان آهن.

- ڪاڙو = ڇا
- ڪالي = ڇو
- ڪاهو = ڪهڙو
- ڪاهي = ڪهڙي
- ڪاهاڻ = ڪهڙن
- ڪِڙاں = ڪٿان
- ڪِڙے = ڪٿي
- ڪيتڙون = ڪيترو
- ڪيتڙِي = ڪيتري
- ڪِيان = ڪيئن
- ڪِڱا = ڪيئن
- ڪرنهين = ڪيڏانهن
- ڪِيڏے = ڪيڏانهن
- ڪِيڻ = ڪنهن
- ڪيجِهي = ڪنهن جي

ـ ڪبڪِ = ڪنهن کي

ـ ڄکي جهو = ڪنهن جو

ـ کي زوڻ = ڪنهن ڏانهن

ـ ڪِيلاَن = ڪڏهن

ـ ڪَڏُون = ڪڏهن

ـ ڪيسيتائين = ڪيستائين

پڇا وارن لفظن جو جُملن ۾ استعمال:

- **ڪاڙو = ڇا، ڪالي = ڇو**

ـ ڪالي ڏِتوءِ ڪوس= ڇو ڏِنئس

ـ ڪاڙي لِيا آئو هَزون = ڇا لاءِ آيو هو

ـ ڪاڙي ڪِ بال لَغو = ڇا کي ٻال لڳو

ـ ڪاڙي سان لِکين ٿو = ڇا سان لکندين

ـ ڪاڙي ڳا پَاڙائين = ڇا ڪان ورتائين.

ـ ڪاڙي تي وِڃين ٿو = ڇا تي ويندين

ـ اَڄ ڪاڙي جو ڏينهن هَ = اڄ ڇا جو ڏينهن آهي

ـ ڪاڙي جا هارهَ/ هَز = ڇا جا هارَ آهن

ـ ڪاڙي جي ڪري ڪرڻ آئو = ڇا جي ڪري ڪوڻ آيو

- **ڪاهو= ڪهڙو، ڪاهي = ڪهڙي**

ـ ڪاهو پينو هَزُون = ڪير وينو هو

- ڪاهي چوڪري جا ڪِتاب هَز= ڪهڙي چوڪري جا ڪتاب آهن.
- ڪَاهَاڻ ڍڳا ٻَرها= ڪهڙن ڍڳا ٻڌا
- ڪاهي سان وهوهَن پي = ڪهڙي سان وئين پي.
- ڪي سان وهوهن پي = ڪنهن سان وئين پئي.
- ڪَاهي پاڙي آئو = ڪهڙي ڪان ڪٿي آيو.
- ڪَاهي مِل/ مِلڻ ڪتاب لها = ڪنهن وٽ ڪتاب پيا آهن.
- ڪَاهي پين پيو پاڙين = ڪهڙي پين ٿو ڪٿين
- ڪاهيون ڪاپيون هيجون هَز = ڪهڙيون ڪاپيون هن جون آهن.

- **ڪِڙي = ڪٿي، ڪِڙَان = ڪِٿان**

- ڪِڙي پينَاس = ڪٿي وينا آهيو
- ڪِڙان آواس = ڪٿان آيا آهيو

- **ڪيتڻون= ڪيترو**

- ڪيتڻون پاڻي اَيتي پيو= ڪيترو پاڻي اچي ٿو.
- ڪيتڻان ايڪڙ پو ڪاءِ = ڪيترا ايڪڙ پوکيڻ
- ڪيتڻي دير تي ايين ٿو = ڪيتري دير ۾ ايندين
- ڪيتڻيون ڪڪڙون هَز = ڪيتريون ڪڪڙيون آهن

- **ڪِيان = ڪيئن**

- ڪِيان پيو پَائين= ڪيئن ٿو پائين.
- هي ڪت ڪِفا والائين= هي ڪت ڪيئن واليائين.

- ڪرنهين = ڪيڏانهن

- ڪونهين پيو وڃين = ڪيڏانهن پيو وڃين
- ڪيٿي وهوهَن هُزوُن = ڪيڏانهن ويو هئين

- ڪيڻ = ڪنهن

- ڪيڻ منائي ڏٿي = ڪنهن منائي ڏني.
- هي ڪيجهي پين هه/ هَز= هي ڪنهن جي پين آهي.
- ڪي جهي ڳينهن تي وَهو = ڪنهن جي گهر ويو.
- ڪي جهي ڪري اَئين پيناس = ڪنهن جي ڪري توهان وينا آهيو.
- ڪيڪ ڪاپي ملي = ڪنهن کي ڪاپي ملي.
- ڪيجهو چوڪرو هَزُون = ڪنهن جو چوڪرو هو.
- ڪي لِيا پاڻي پروء= ڪنهن لاء پاڻي پرينه
- ڪي جَها گهيت هہَ = ڪنهن جا پار آهن
- ڪي سان وِڃين تو = ڪنهن سان ويندين.
- ڪي ڳا ڪِتاب پاڙين = ڪنهن کان ڪتاب وٺان
- ڪ مِل/ ڪي مِڻ ڪاپيُون لَهيون = ڪنهن وٽ ڪاپيون پيون آهن.
- ڪيجهَون ڪاپيون پَاڙي آئوهن= ڪنهنجون ڪاپيون ڪٿي آيو آهين.
- ڪي جَاڻ هي رَستو ٺاهو = ڪنهن هي رستو ٺاهيو.
- ڪي جَان ڪِ هي ڪِتابَ ملا = ڪنهن کي هي ڪتاب مليا.
- ڪيجان ڳا ڪتاب ڳِٺهاء = ڪنهن کان هي ڪتاب ورتہ

ـ ڪيڏون وهوهن هُزون = ڪنهن ڏانهن ويو هئس.

- **ڪيلان = ڪڏهن**

ـ ڪِيلاَن آئوهن = ڪڏهن آئين

ـ ڪڏون آئو هُزون = ڪڏهن آيو هو

ـ ڪڏها ڪُر وهو = ڪڏهن کان ويو

ـ ڪَڏون ڳا برسات پوئي پئي = ڪڏهن کان برسات پئي پئي.

- **ڪيستائين = ڪيستائين**

ـ ڪسيتائين ميني آئوهن = ڪيستائين ڇڏي آئين.

ـ ڪيستائين ٻيٺو هَن = ڪيستائين ويٺو آهين.

باب يارهون

فعل

هيٺ اسان انهن مصدرن ۽ فعلن جي سمجهاڻي ڏينداسون جيڪي خاص جتڪي ٻوليءَ وارا آهن. باقي ٻيا مصدر هن وقت ساڳيا سنڌيءَ وارا جتڪيءَ ۾ رائج آهن. تي سگهي ٿو ته قديم جتڪي ۾ اهي سڀ مصدر نالا هجن.

(الف) مصدر مان امر ۽ مضارع

مصدر	امر (واحد)	امر (جمع)	مضارع
أبالڻ (أبارڻ)	أبال (أبار)	أبالے سِ (أباريو)	أبالجے (أبارجي)
أبيڙڻ (کولڻ)	أبيڙ (کول)	أبيڙے سِ (أبيڙيو)	أبيڙجے (کولجي)
أکيلڻ (اکيڙڻ)	أکيل (اکيڙ)	اکيلے سِ (أکيڙيو)	أکيلجي (أکيڙجي)
أڳالَڻ (اوڳڻ)	أڳالَ (اوڳار)	أڳلے سِ (اوڳاريو)	أڳالجي (اوڳارجي)
ألاَرَڻ (اولارڻ)	ألاَرَ (اولار)	ألاَرے سِ (اولاريو)	ألاَرَجي (اولارجي)
آيَڻ (اچڻ)	آيَو (اچ)	آيِيسِ (اچو)	آيَجي (اچجي)
بَتلجَڻ (بدلجڻ)	بَتلجَ (بدلج)	بَتلجَے سِ (بدلجو)	بسجي (بدلجي)
بَڻَائڻ (بنَائڻ)	بَڻَاءِ (بنَاءِ)	بَڻَايے سِ (بنَايو)	بَڻَائِجي (بنَائجي)
تُرتڻ (ڪِرڻ)	تُرت (ڪِر)	تُرتے سِ (ڪِرو)	تُرتجي (ڪِرجي)
تَلَڻ (ترڻ، پچائڻ)	تَل (تر)	تَلے س (تريو)	تَلجي (ترجي)
تُبڻ (لوڻڻ، هيسائڻ)	تُب (لوءِ)	تُبے سِ (لوئيو)	تُبجي (لوئجي)

تَپڻ (تڦڻ)	تَپ (تڦ)	تَپي سِ (تڦيو)	تَپجي (تڦجي)
تانتڻ (تڙڻ)	تانت (تڙ)	تانتي سِ (تڙيو)	تانتجي (تڙجي)
تَنڻ (تهڻ)	تن (ته)	تني سِ (تهو)	تنجي (تهجي)
ٻَاڙڻ (ڪٽڻ)	ٻَاڙ (ڪٽ)	ٻَاڙي سِ (ڪٽو)	ٻَاڙجي (ڪٽجي)
ٻُسائڻ (پسائڻ)	ٻُساءِ (پساءِ)	ٻُسائي سِ (پسايو)	ٻُسائجي (پسائجيڻ)
ٻَسجَڻ (ڏسجڻ)	ٻَسج (ڏسج)	ٻَسجَي سِ (ڏسايو)	ٻَسائجي (ڏسائجي)
ٻُشائڻ (ٻچڻ)	ٻُشاءِ (ٻچ)	ٻُشائي سِ (پسايو)	ٻُشائجي (ٻچجي)
ٻي سڻ (موڪلڻ)	ٻي سِ (موڪل)	ٻي سي س (موڪليو)	ٻي سجي (موڪلجي)
چي ڻِ (چوڻ)	چو(چئو)	چي سِ (چئو)	چجي (چئجي)
چِيڻ (ٽنڻ، چجي پوڻ)	چِيه (چڄ)	چِييس (چڄو)	چِيجي (چڄجي)
ڏُوسَڻ (پِرڻ)	ڏُوسَ (پِر)	ڏُوسَي سِ (پِريو)	ڏُوسَجي (پِرجي)
ڏَلهڻ (پِرڻ)	ڏَلهه (پِر)	ڏَلهي سِ (پِريو)	ڏَلهجي (پِرجي)
ڏي ڻِ (ڏيڻ)	ڏي هَن (ڏي)	ڏي سِ (ڏيو)	ڏجي (ڏجي)
سَارَڻ (وسارڻ)	سَار (وسار)	سَاري سِ (وساريو)	سَارجي (وسارجي)
سَڄَڻ (سڃڻ، سڃ ٿيڻ)	سَڄ (سڃ)	سَڄي سِ (سڃو)	سَڄجي (سڃجي)
سُجائڻ (سُڃاڻڻ)	سُجاءِ (سُڃاڻ)	سُجائي سِ (سُڃاڻو)	سُجائجي (سُڃاڻجي)
شي ڻ (ٽيڻ)	شي (ٽي)	شي سِ (ٽيو)	شجي (ٽجي)
ڪَنجڻ (ڪُنجڻ)	ڪَنج (ڪُنج)	ڪَنجي سِ (ڪُنجيو)	ڪَنججي (ڪُنججي)
لونيڻ (هيسڻ)	لونيه (هيس)	لونيي سِ (هيسايو)	لونيجي (هيسائجي)

مَانجڻ (مانجهڻ)	مانج (مانجھ)	مَنجيےسِ (مانجھو)	مَنجي (مانجھجي)
مِغائڻ (ڇڏائڻ)	مِغاءِ (ڇڏاءِ)	مِغائيےسِ (ڇڏايو)	مِغائجي (ڇڏائجي)
مِيڻ (ڇڏڻ)	مينهن (ڇڏ)	ميےسِ (ڇڏيو)	ميجي (ڇڏجي)
وِڃڻ (وڃڻ)	وِڄ (وڃ)	وِڃيے س (وڃيو)	وِڃجي (وڃجي)
وِلھائڻ (ورھائڻ)	وِلھاءِ (ورھاءِ)	وِلھائيےسِ (ورھايو)	وِلھائجي (ورھائجي)

1. 'امر واحد' ٺاهڻ لاءِ سنڌي وانگر مصدر جي پڇاڙي مان 'ڻ' ڪڍي ڇڏڻ سان امر ٺهندو. ڪي مصدر انهيءَ قاعدي کان مستثنيٰ آهن جيئن 'ايڻ' مان امر 'ايو'.

2. 'امر جمع' ٺاهڻ لاءِ مصدر جي پڇاڙيءَ مان 'ڻ' ڪڍي ان جي جاءِ تي 'ايے سِ' لڳائبو. سنڌي ۾ 'ڻ' هٽائي 'يو' يا 'ايو' لڳائجي.

3. مضارع ٺاهڻ لاءِ 'ڻ' ڪڍي 'جي' لڳائبي. سنڌي ۾ بہ ساڳيو قاعدو آهي. جتڪي جي ڪنهن بہ امر جمع، مثال طور 'ڏيے س' جي معنيٰ سنڌي ۾ ڏيوس واري نہ آهي. ڏيوس لاءِ جتڪي ۾ چئبو 'ڏيے س ڪوس' جيئن:

پاڻي ڏيے سِ= پاڻي ڏيو
پاڻي ڏيے س ڪوس= پاڻي ڏيوس
ميے س ڪوس= ڇڏيوس
پريے س ڪوس= پريوس
لھيے س ڪوس= رکوس

(ب) مصدر مان فاعل ۽ مفعول

مصدر	فاعل	مفعول
اُٻالڻ (اُٻارڻ)	اُٻاليندڙ (اُٻاريندڙ)	اُٻاليل (اُٻاريل)

اُچارَڻ (اُتارڻ)	اُچاريندڙ (اُتاريندڙ)	اُچاريل (اُتاريل)
اچڻ (اُٿڻ)	اُچندَڙ (اُٿندڙ)	اُچيل (اُٿيل)
ٻِلَڻ (پچڻ)	ٻِلدَڙ (پچندڙ)	ٻِليل (پڳل)
ٻَدائڻ (ٻڌائڻ)	ٻَدائيندڙ (ٻڌائيندڙ)	ٻَدايل (ٻڌايل)
ٻَدَڻ (ٻڌَڻ)	ٻدَدَڙ (ٻڌندڙ)	ٻَديل (ٻڌل)
ٻيذارَڻ (ويهارڻ)	ٻيذاريندڙ (ويهاريندڙ)	ٻيذاريل (ويهاريل)
ٻيذڻ (ويهڻ)	ٻيذدَڙ (ويهندڙ)	ٻيٺل (ويٺل)
ٻوئڻ (ٻيهڻ)	ٻوئندڙ (ٻيهندڙ)	ٻوئِل (ٻيٺل)
ٻُئارڻ (ٻيهارڻ)	ٻُئارندڙ (ٻيهاريندڙ)	ٻُئاريَل (ٻيهاريل)
تُرٽڻ (ڪِرڻ)	تُرٽندَڙ (ڪِرندڙ)	تُرٽيل (ڪريل)
تَلڻ (ترڻ)	تَلندَڙ (ترِيندڙ)	تَليل (تريل)
تَنَبڻ (لوئڻ)	تُنبدڙ (لوئيندڙ)	تُنبيل (لوئيل)
ٽَپَڻ (ٽڦڻ)	ٽپيندڙ (ٽڦيندڙ)	ٽپيل (ٽڦيل)
ٽانٽَڻ (ترڻ)	ٽانٽيندڙ (ترِيندڙ)	ٽانٽيل (تريل)
پَاڙڻ (ڪٽڻ)	پَاڙدڙ (ڪٽندڙ)	پَاڙيَل (ڪٽيل)
پَسائڻ (ڏيکارڻ)	پَسَائيندڙ (ڏيکاريندڙ)	پَسَايل (ڏيکاريل)
پي سڻ (موڪلڻ)	پي سَندڙ (موڪليندڙ)	پي سيل (موڪليل)
جهلَڻ (پڪڙڻ)	جهلندڙ (روڪيندڙ پڪڙيندڙ)	جهليل (پڪڙيل)
چُٹڻ (چونڊڻ)	چِٹندڙ (چونڊيندڙ)	چُٹَيل (چونڊيل)

ڏوسَڻ (پرڻ)	ڏوسندڙ (پريندڙ)	ڏوسيل (پريل)
ڏالَڻ (کسڻ)	ڏاليندڙ (کسيندڙ)	ڏاليَل (کسيل)
ڏزڻ (ڏهڻ)	ڏزندڙ (ڏهيندڙ)	ڏزيَل (ڏهيل)
ٻيڻ (ٻڄڻ)	ٻيندڙ (ٻڄندڙ)	ٻيل (ٻنل)
رَمَڻ (کيڏڻ)	رَمندڙ (کيڏندڙ)	رَميل (کيڏيل)
سَنهڻ (ڳوهڻ)	سَنهندڙ (ڳوهيندڙ)	سَنهيل (ڳوهيل)
ڪازائڻ (ڪاهائڻ)	ڪازائندڙ (ڪاهائيندڙ)	ڪازايَل (ڪاهايل)
ڪُزڻ (ڪهڻ)	ڪُزندڙ (ڪهندڙ)	ڪُزيل (ڪُهيل)
ڪَلَڻ (وهنجڻ)	ڪَلندڙ (وهنجندڙ)	ڪَليَل (وهنتل)
ڪِٽڻ (وڪٽڻ)	ڪِٽندڙ (وڪٽندڙ)	ڪِٽيل (وڪيل)
ڪوٺڻ (هٽڻ)	ڪوٺندڙ (هٽندڙ)	ڪٺيل (هنيل)
ڪيرڻ (هارڻ)	ڪيرندڙ (هاريندڙ)	ڪيريل (هاريل)
ڳُدڻ (اگهڻ)	ڳُدندڙ (اگهندڙ)	ڳُديل (اگهيل)
لاَزَڻ (رڪڻ)	لاَزندڙ (رڪندڙ)	لاَزيل (رڪيل)
لونيڻ (هيسائڻ)	لونيندڙ (هيسائيندڙ)	لونييل (هيسايل)
مِيڻ (ڇڏڻ)	ميندڙ (ڇڏندڙ)	مِغل (ڇڏيل)
نِڪلڻ (نڪرڻ)	نِڪلندڙ (نڪرندڙ)	نِڪليل (نڪتل)
وَاچڻ (هَلڻ)	واچندڙ (هلندڙ)	وَاتل (هليل)
وِزڻ (وڃڻ)	وِزندڙ (وڃندڙ)	وِزيَل (وڃل)

● مصدر، فاعل ۽ مفعول جي مٿين صورتن تي سوچڻ سان اهو نتيجو نڪري ٿو تہ جتڪي ۾ فاعل ۽ مفعول ٺهڻ وارو اصول ساڳيو سنڌي وارو آهي.

مصدر، فاعل ۽ مفعول جي هيٺئين مثالن ۾، مفعول واري صورت ۾ جتڪي جا لفظ سنڌي سان ملندڙ لفظ ڏسجن ٿا.

اَيَڻ (اچڻ)	ايندڙ (اِيندڙ)	آيل (آيل)
پِيَڻ (تَنڻ)	پِيندَڙ (تَنندڙ)	پِغل (تَنل)
چِيَڻ (تَنڻ)	چِيندڙ (تَنندڙ)	چِغل (چِگل)
چي ڻِ (چوڻ)	چيندڙ (چوندڙ)	چِيَل (چَيل)
شي ڻِ (ٿيڻ)	شيندڙ (ٿيندڙ)	ٿِيل (ٿيل)

مصدر، فاعل ۽ مفعول جي هيٺين مثالن ۾ 'ز' ۽ 'ھ' جي مٽا سٽا ٿيل آهي.

پيزڻ (پيهڻ)	پيزندڙ (پيهندڙ)	پيزيَل (پيهيل)
ڏزڻ (ڏهڻ)	ڏُزندڙ (ڏهندڙ)	ڏزيل (ڏهيل)
ڪازائڻ (ڪاهائڻ)	ڪازائيندڙ (ڪاهائيندڙ)	ڪازايل (ڪاهايل)
ڪَازڻ (ڪاهڻ)	ڪازندڙ (ڪاهيندڙ)	ڪَازِيَل (ڪاهيل)
ڪُزڻ (ڪُهڻ)	ڪُزندڙ (ڪهندڙ)	ڪزيل (ڪهيل)

● مصدر، فاعل ۽ مفعول جي هيٺين مثالن ۾ 'ت' ۽ 'ٿ' جي مٽا سٽا ٿيل آهي.

ڳِٿهڻ (ڳَنهڻ)	ڳِٿهندڙ (ڳَنهندڙ)	ڳِٿهيل (ڳَنهيل)
ڳِٿهائڻ (ڳَنهائڻ)	ڳِٿهائيندڙ (ڳَنهائيندڙ)	ڳِٿهايل (ڳَنهايل)

(ج) مصدر مان اسم حاليہ (مذڪر ۽ مؤنث)

مصدر	اسم حاليہ (مذڪر)	اسم حاليہ (مؤنث)
اُٻالڻ	اُٻالدو (اُٻاريندو)	اَٻالدي (اُٻاريندي)
اُڇارَڻ (اُٿارڻ)	اُڇاردو (اُٿاريندو)	اُڇاردي (اُٿاريندي)
اُٿڻ (اُٿڻ)	اُٿدو (اُٿندو)	اُٿدي (اُٿندي)
اَيڻ (اَچڻ)	اَيندو (ايندو)	اَيندي (اِيندي)
بَتلجَڻ (بدلجڻ)	بتلجدو (بدلجندو)	بَتلجندي (بدلجندي)
ٻِلَڻ (ٻيجڻ)	ٻلدو (ٻيجندو)	ٻِلدي (ٻيجندي)
ٻيلائڻ (ٻيڃائڻ)	ٻيلائندو (ٻيڃائيندو)	ٻيلائيندي (ٻيڃائيندي)

1. مصدر مان اسم حاليہ مذڪر ٺاهڻ لاءِ سنڌي وانگر 'ڻ' هٽائي انجي جاءِ تي 'دو' يا 'ندو' لڳائبو.

2. مصدر مان اسم حاليہ مؤنث ٺاهڻ لاءِ سنڌي وانگر 'ڻ' هٽائي ان جي جاءِ تي 'دي' يا 'ندي' لڳائبو.

مثال:

صبح ڳا ڳِٺهي اُڇاردو پري= صبح کان وٺي اُٿاريندو وتي.

پاڻي لَغَڻ سان رَنگ بتلجدو وَهو= پاڻي لڳڻ سان رنگ بدلجندو ويو.

ڪَالھ هِزَان ٻِلدو وَهو= ڪلھ هتان ٻيجندو ويو.

ٻَڪريَان ڪِ باغ تي ٻيلائيندي پري= ٻڪرين کي باغ ۾ ڊڪائيندي وتي.

اگ سَامِڻ اَيندي هَزون= اگ اسان وٽ ايندي هئي.

ڇَاوَلَ اُٻالِدي لهندي وَهي= چانور اُٻاريندي رکندي وئي.

اسم حاليہ جي مجھولي صورت:

جتڪيءَ ۾ اسم حاليہ جي مجھولي صورت سنڌي کان الڳ آهي. جيئن تہ:

مذڪر	مؤنث
ڪَرَان ٿا= ڪبو	ڪَجي ٿي= ڪبي
پَڙهان ٿا= پڙهبو	پڙهجي ٿي= پڙهبي
لکَان ٿا= لکبو	لکجي ٿي= لِکجي

(د) مصدر مان ماضيءَ واريون مفعولي صورتون

مصدر	اسم مفعول (مذڪر)	اسم مفعول (مؤنث)
پيذارڻ (ويهارڻ)	پيذارو (ويهاريو)	
پيڻ (ويهڻ)	پينو (وينو)	پيني (ويني)
پوئڻ (ٻيهڻ)	پو (ٻيٺو)	پوئي (ٻيٺي)
پُثارڻ) ٻيهارڻ)	پُثارو (ٻيهاريو)	پُثاري (ٻيهاري)
پيَاڻ (ٽوڙائڻ)	پَغائو (ٽوڙايو)	
پيَڻ (ٽوڙڻ)	پغو (ٽٽو)	پغي (ٽٽي)
ٿُرٽڻ (ڪرڻ/ ٽٽڻ)	ٿُرٽو (ڪِريو)	ٿُرٽي (ڪري/ ٽٽي)

● مٿين صورتن مان هيٺيان نتيجا نڪرن ٿا.

1. ماضي واري مفعولي، مذڪر صورت ٺاهڻ لاءِ مصدر جي آخر ۾ 'ڻ' جي جاءِ تي 'و' ڳنڍبو. سواءِ ڪن مصدرن جي، جن جي آخر ۾ 'ندو' لڳائبو. جيئن 'ايڻ' مان ايندو.

2. مؤنث ٺاهڻ لاءِ مصدر جي آخر ۾ 'ڻ' جي جاءِ تي 'ي' آڻبي. مثال لاءِ هيٺين

جملن تي غور ڪيو.

مثال:

ڪورتڙي ڪِ ڪت تي ڪِيڻ ٻيدارو= ننڍڙي ڪي ڪت تي ڪنهن ويهاريو.
نِمان شَان ڳاوِڙے ٻينوهڻ= شام ڪان (مغرب ڪان) اتي وينو آهي.
هيڪ وِڙين ٻين ٻڌارو= هِن ڪي اتي تو ٻيهاريو.
گاڏي ڪالهہ تہ وِڙي ٻوئي هَرون= گاڏي ڪلهہ تہ اِتي ٻيٺي هئي.
ٿالهي ڪِرڻ سان ٻہ ڪانہ ٻَغيِ= پليٽ ڪِرڻ سان ٻہ ڪانہ ڀڳي.
سڃو ڏينهن ڪم ڪري ٿرِتي پئي= سڃو ڏينهن ڪم ڪري ٿڪي پئي.

(هہ) مصدر مان اسم استقبال

مصدر	اسم استقبال (مذڪر)	اسم استقبال (مؤنث)
پَاڙڻ (ڪٽڻ)	پَاڙٹو (ڪٽٹو)	پاڙٹي (ڪٽٹي)
پْشَائڻ (پڇڻ)	پْشائٹو (پڇٹو)	پْشائٹي (پڇٹي)
پيزائڻ (پيهائڻ)	پيزائٹو (پيهائٹو)	پيزائٹي (پيهائٹي)
پيزڻ (پيهڻ)	پيزٹو (پيهٹو)	پيزٹي (پيهٹي)
چے ڻ (چوڻ)	چے ٹو (چوٹو)	چے ٹي (چوٹي)
چِيَڻ (تَنڻ)	چيٹو (تَنٹو)	چيٹي (تَنٹي)

مٿين صورتن مان هيٺان نتيجا نڪرن ٿا.

1. اسم استقبال (مذڪر) ٺاهڻ لاءِ مصدر جي آخر ۾ 'و' ڳنڍبو.

2. اسم استقبال (مؤنث) ٺاهڻ لاءِ مصدر جي آخر ۾ 'ي' ڳنڍبو.

مثال لاءِ هيٺين جملن تي غور ڪيو.

مثال:

چڪي ڳَا اَتو پَاڙُلو هَز= چڪي ڪان اٽو ڪٽيلو آهي.
ڏَانءِ جو ملهه پُشاٽلو هَزُون= اَن جو مَلهه پڇيو هيو.
اَتو ٻه پيزَاٽلو هَز= اٽو ٻه پيهاٽلو آهي.
ميندِي ڪيتڻي پيزهڻي هَز= ميندي ڪيتري پيهڻي آهي.
تار ته وِي وَزن تي چيٽي هَزون= تار ته ان وزن تي تٽڻي هئي.
هي سوغات هولِيَا پيسٽي هَزُون= هي سوغات هُن لاءِ موڪلڻي هئي.

(و) فعل متعدي ۽ متعدي بالواسطه جون صورتون

جتڪيءَ ۾ ٻه سنڌي وانگر مصدر ۾ "ا" يا "ا" ۽ "ء" آڻڻ سان فعل متعدي بالواسطه جڙندا.

فعل متعدي بالواسطه	فعلي متعدي
لِچارڻ (اُتارڻ)	لِچَڻ (اُتڻ)
بيلائڻ (پيچائڻ)	بِلڻ (پچڻ)
ٻَلَڻ (ٻارڻ)	ٻَلڻ (ٻَرڻ)
ٻَذلَڻ (ٻڌَائڻ)	ٻَذَڻ (ٻُڌڻ)
ٻيذَارڻ (ويهارڻ)	ٻيذَڻ (ويهڻ)
ٻِئارَڻ (ٻيهارڻ)	ٻورئڻ (ٻيهڻ)
ٻيَائڻ (تتائڻ)	ٻيڻ (تتڻ)
تِلڪائڻ (ترڪائڻ)	تِلڪَڻ (ترڪڻ)
پَسَائڻ (ڏيکارڻ)	پَسَڻ (ڏسڻ)

پُسَڻ (ڀڃڻ)	پُسائڻ (ڀڄائڻ)

ساڳي طرح فعل متعدي بلواسطہ ٺهڻ لاءِ فعل متعدي سان 'ڻ' جي بجاءِ 'را' ڳنڍبو. جيئن ته:

فعل متعدي	فعل متعدي بالواسطہ ٺهو
لَهَڻ (رکڻ)	لَهرائڻ (رکرائڻ)
لَغڻ (لڳڻ)	لَغرائڻ (لَڳرائڻ)
نِڪلَڻ (نِڪرڻ/ ڪڍڻ)	نِڪلرائڻ (ڪڍرائڻ)

هيٺ فعل بالواسطہ جون واحد ۽ جمع واريون صورتون ڏجن ٿيون.

واحد	جمع
چَورائين= چَورايان	چَورايان= چورايون
رَڏائين= رَڏايان	رَڏايَان= رَڏايُون
رَنگائين= رَنگايان	رَنگايان= رَنگايون
لِڪائين= لڪايان	لِڪايَان= لِڪايُون
پَڙهائين= پڙهايان	پڙهايان= پڙهايُون
بے لائين= پجايان	بے لآيَان= پجايُون
ڪَاوَارين= ڪاريان	ڪَاوَاران= ڪارايُون
واچارينَ= هلايَان	وَچاران= هلايون
پُتارين= بيهاريان	پُتاران= بيهاريون
اُچَارين= اُٿاريان	اُچاران= اُٿاريہ

مٿين واحد ۽ جمع وارين فعل بالواسطہ جي صورتن تي غور ڪبو تہ هيٺيان نتيجا نڪرن ٿا.

1. واحد صورت ۾ جتڪيءَ جي لفظ جو سنڌي ترجمو، جمع جي صورت ۾ جتڪي وارو لفظ بيهي ٿو.

2. جمع جي صورت ٺاهڻ لاءِ، واحد جي صورت ۾ جتي "ٿين" پڇاڙي آهي انڪي هٽائي 'يان' لڳائبو ۽ جتي 'ين' لڳل آهي انجي جاءِ تي 'ان' لڳائبو.

باب ٻارهون
زمـــــــــــــان

هيٺ مصدر 'لکڻ' مان سڀني زمانن جا مثال ڏجن ٿا.

• زمان حال

	واحد	جمع
مضارع	لکين= لکان	لکان= لکون
حال	لکين پيو= لکان پيو	لکان پيا= لکون ٿا
استمراري	لکين پيو= لکان پيو	لکان پيا= لکون ٿا
مدامي	لکين= لکندو آهيان	لکان= لکندا آهيون
متشکي	لکدوس هوندو= لکندو هوندس	لکداسڻ هوندا= لکندا هونداسين.

زمان حال جي مٿين صورتن مان هيٺيان نتيجا ڪڍي سگهون ٿا.

1. مضارع ۾ واحد واري صورت جو سنڌي ترجمو يا معنيٰ ان جي جمع واري صورت ۾ جتڪي واري صورت آهي.

2. مضارع ۽ زمان حال مدامي جون صورتون بلڪل ساڳي آهن.

3. زمان حال ۽ زمان حال استمراري ۾ جتڪي واريون صورتون ساڳي آهن.

• زمان ماضي

	واحد	جمع
مطلق	لکو= لکيو	لکو= لکيو
استمراري	لکوپي= لکيو پئي	لکوپوي= لکيو پئي

	واحد	جمع
مدامي	لکدوس هُئون= لکندو هوس	لِکداسان هُئون= لکندا هئاسين
قريب	لِکوهه/ هُئَ= لکيو آهي	لِکوهه/ هُئَ= لکيو آهي
بعيد	لکو هُئون= لکيو هو	لِکو هُئون= لکيو هو
شرطيه	لکين هُئون= لکان ها	لِکان هُئون= لکون ها
متشڪي	لکو هوندو= لکيو هوندو	لکو هوندو= لکيو هوندو

• زمان مستقبل

	واحد	جمع
مستقبل	لکين ٿو= لکندس	لکان ٿا= لکنداسين
استمراري	پيو لکين ٿو= پيو لکندس	پيا لکان ٿا= پيا لکنداسين

زمانن جا ڦيرا

هيٺ مٿي ڏنل سڀني زمانن جا ڦيرا ڏيئي رهيا آهيون

(الف) زمان حال جا ڦيرا

زمان مضارع ۽ زمان حال مدامي ۾ مذڪر ۽ مؤنث جي ساڳي صورت ٿيندي.

• زمان مضارع

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	اَئُون لکين= آءُ لکان	اَسي لکان= اسين لکون.
حاضر	اَتُو لکين= تون لک	اَئين لکے سِ- توهان لکو.
غائب	هو لِکے= هو لکي	هو لکيڻ= هو لکن

ڪي ٻيون صورتون:

	واحد	جمع
	هے لکے= هي لکي	هے لکيڻ= هي لکن
	وے لکے= اِهو لکي	وے لکيڻ= اهي لکن

● **زمان حال (مذڪر)**

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	اَچُون لڪين پيو = آءٌ لڪان ٿو	اَسي لڪان پيا= اسين لڪون ٿا
حاضر	اَتُو لڪين پيو= تون لڪين ٿو	اَئين لڪيے سِ پيا= توهان لڪو ٿا
غائب	هو لِڪيے پيو= هو لڪي ٿو	هو لڪيڻ پيا= هو لڪن ٿا

ٻيون صورتون:

هيے لڪيے پيو= هي لڪي ٿو	هيے لڪيڻ پيا= هي لڪن ٿا
وے لڪيے پيو= اهو لڪي ٿو	وے لڪيڻ پيا= اهي لڪن ۔

● **زمان حال (مؤنث)**

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	اَچُون لڪين پي = آءٌ لڪان ٿي	اَسي لڪان پيا= اسين لڪون ٿا
حاضر	اَتو لڪين پي= تون لڪين ٿي	اَئين لڪيے سِ پيون= توهان لڪو ٿيون
غائب	هو لِڪي پي= هي لڪي ٿي	هيےلڪيڻ پيون= هي لڪن ٿيون

ٻيون صورتون:

هيے لڪيے پي= هي لڪي ٿي	هيے لڪيڻ پيون= هي لڪن ٿيون
وے لڪي پي= اِها لڪي ٿي	وے لڪيڻ پيون= اهي لڪن ٿيون

زمان حال استمراري جتڪي ۾ ساڳي زمان حال واروئي ٿيندو.

مثال طور: اَچُون لڪين پيو= آءٌ لڪان پيو، اَچُون لڪين پي= آءٌ لڪان پئي.

● **زمان حال متشڪي (مذڪر)**

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	اَچُون لڪدوس هوندو= آءٌ لڪندو هوندس	اَسي لڪداسان هوندا= اسين لڪنداسين هونداسين.

حاضر	آتو لکدو هن هوندو= تون لکدو هوندين.	أئين لکداسِ هوندا= توهان لکندا هوندو
غائب	هوِلکدوهوندو=هو لکندوهوندو	هو لکدا هوندا= هو لکندا هوندا.

ڪي ٻيون صورتون:

هے لکدو هوندو= هي لکندو هوندو	هے لکدا هوندا= هي لکندا هوندا
وے لکدو هوندو= اِهو لکندو هوندو.	وے لکدا هوندا= اهي لکندا هوندا

• زمان حال متشڪي (مؤنث)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	آجُون لکديَاس هوندي= آءٌ لکندي هونديس	اَسي لکدا سان هوندا= اسين لکنديون هونديوسين.
حاضر	اَتُو لکدينهن هوندي= تون لکندي هوندين	اَئين لکندويونس هونديون= توهين لکنديون هونديون.
غائب	هوِ لکدي هوندي= هوءَ لکندي هوندي	هوِ لکديُون هونديون= هو لکنديون هونديون.

ڪي ٻيون صورتون:

هے لکدي هوندي= هي لکندي هوندي	هے لکديون هونديون= هو لکنديون هونديون.
وے لکدي هوندي= اِها لکندي هوندي	وے لکديون هونديون= اهي لکنديون هونديون.

زمان حال مدامي لاءِ مضارع واروئي ڦيرو ٿيندو جيئن ته:

اَجُون لکين= آءٌ لکندو آهيان.

اجون لکين= آءٌ لکندي آهيان

(ب) زمان ماضي جا ڦيرا

زمان ماضي مطلق، استمراري، قريب، بعيد، شرطيه ۽ ماضي متشڪي ۾ مذڪر ۽ مؤنث جي ساڳي صورت ٿيندي.

زمان ماضي مطلق (مذڪر ۽ مؤنث)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	مين لکو= مون لکيو	اَسين لکون= اسان لکيو
حاضر	ٻين لکو= تو لکيو	اَئين لکو= توهان لکيو
غائب	هُوڻ لکو= هُن لکيو	هوڄاڻ لکو= هنن لکيو

ڪي ٻيون صورتون:

هيڻ لکو= هِن لکيو	هيے ڄاڻ لکو= هِنن لکيو
وِيڻ لکو= ان لکيو	وِي ڄاڻ لکو= انهن لکيو

زمان ماضي استمراري (مذڪر ۽ مؤنث)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	مين لکو ٻي= مون لکيو پئي	اَسي لِکون ٻي= اسان لکيو پئي
حاضر	ٻين لکو ٻي= تو لکيو پئي	اَئين لکو ٻي= توهان لکيوپئي
غائب	هوڻ لِکو ٻي= هُن لکيو پئي	هوڄاڻ لکو ٻي= هنن لکيو پئي

ڪي ٻيون صورتون:

هيءُ لکو پيو= هِن لکيو پئي	هي ڄاڻ لکو پيو= هِنن لکيو پئي
وِيءُ لکو پيو= اِن لکيو پئي	وِي ڄاڻ لکو پيو= انهن لکيو پئي

زمان ماضي قريب (مذڪر ۽ مؤنث)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	مين لکو هه/ هَز= مون لکيو آهي	اَسي لکون هه/ هز= اسان لکيو آهي
حاضر	پين لکو هه/ هَز= تو لکيو آهي	اَئين لکو هه/ هَز= توهان لکيو آهي
غائب	هوءِ لکو هه/ هَز= هُن لکيو آهي	هوڄاڻ لکو هه/ هَز= هُنن لکيو آهي

ڪي ٻيون صورتون:

هيءُ لکو هه/هَز= هِن لکيو آهي	هي ڄاڻ لکو هه/ هَز= هِنن لکيو آهي
وِيءُ لکو هه/ هَز= اِن لکيو آهي	وِي ڄاڻ لکو هه/ هَز= انهن لکيو آهي

زمان ماضي متشڪي (مذڪر ۽ مؤنث)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	مين لکو هوندو= مون لکيو هوندو	اَسي لکو هوندو= اسان لکيو هوندو
حاضر	پين لکو هوندو= تو لکيو هوندو	اَئين لکو هوندو= توهان لکيو هوندو
غائب	هُوءِ لکو هوندو= هُن لکيو هوندو	هوڄاڻ لکو هوندو= هنن لکيو هوندو

ڪي ٻيون صورتون:

هيءُ لکو هوندو= هِن لکيو هوندو	هي ڄاڻ لکو هوندو= هنن لکيو هوندو
وِيءُ لکو هوندو= اِن لکيو هوندو	وِي ڄاڻ لکو هوندو= انهن لکيو هوندو

زمان ماضي مدامي (مذڪر)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	آءِ لکندو هوس آءِون لکدوس هُئُون = آءِ لکندو هوس	اَسي لکداسان هَزون = اسين لکندا هئاسين.
حاضر	اَتو لکدو هَن هَزُون = تون لکندو هئين.	اَئين لِکداس هَزُون = توهان لکندا هئو
غائب	هو لکدو هَزُون = هو لکندو هئو	هو لِکدا هَزُون = هو لکندا هئا.

ڪي ٻيون صورتون:

هي لکدو هَزُون = هي لکندو هو	هي لِکدا هَزُون = هي لکندا هئا.
وي لکدو هَزُون = اِهو لکندو هو	وي لِکدا هَزون = اهي لکندا هئا.

زمان ماضي مدامي (مؤنث)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	آيون لکدوس هَزُون = آءِ لکندي هيس	اَسي لکداسان هَزون = اسين لکندا هئاسون.
حاضر	اَتو لکدينهَن هَزُون = تون لکندي هئين.	اَئين لِکديونس هَزُون = توهين لکنديون هئو
غائب	هو لکدي هَزُون = هوءِ لکندي هئي	هو لِکدَيون هَزُون = هو لکنديون هيون

ڪي ٻيون صورتون:

هي لکدي هَزُون = هيءَ لکندي هئي	هي لِکديون هَزُون = هي لکنديون هيون.
وي لکدي هَزُون = اِها لکندي هئي	وي لِکديون هَزون = اهي لِکنديون هيون

(ج) زمان مستقبل جا ڦيرا

زمان مستقبل (مذڪر)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	اَجون لڪين ٿو= آءِ لڪندس	اَسي لڪان ٿا= اسان لڪنداسين
حاضر	اَتو لڪين ٿو= تون لڪندين	اَئين لڪيس ٿا= توهين لڪندؤ
غائب	هو لڪي ٿو= هو لڪندو	هو ليڪڻ ٿا= هو لڪندا
ڪي ٻيون صورتون:		
	هے لڪي ٿو= هي لڪندو	هے لڪيڻ ٿا= هي لڪندا
	وے لڪي ٿو= اِهو لڪندو	وے لڪيڻ ٿا= اهي لڪندا

زمانَ مستقبل (مؤنث)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	اَجون لڪين ٿي= آءِ لڪنديس	اَسي لڪان ٿا= اسين لڪنديوسين
حاضر	اَتُو لڪين ٿي= تون لڪندين	اَئين لڪيس ٿيون= توهان لڪندؤ
غائب	هو لڪي ٿي= هو لڪندي	هو لڪيڻ ٿيون= هو لڪنديون
ڪي ٻيون صورتون:		
	هے لڪي ٿي= هي لڪندي	هي لڪيڻ ٿيون= هي لڪنديون
	وے لڪي ٿي= اها لڪندي	وے لڪيڻ ٿيون= اهي لڪنديون

زمان مستقبل استمراري (مذڪر)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	اَجون پيو لڪين ٿو= آءِ پيو لڪندُس	اَسي پيا لڪان ٿا= اسين پيا لڪنداسين
حاضر	اَتو پيو لڪين ٿو= تون پيو لڪندين	اَئين پيا لڪے س ٿا= توهان پيا لڪندؤ

غائب .هو پيو لڪي= هو پيو لڪندو	هو پيا ليڪڻ ٿا= هو پيا لڪندا.
ڪي پيون صورتون:	
هي پيو لڪي ٿو= هي پيو لڪندو	هي پيا لڪيڻ ٿا= هي پيا لڪندا
وي پيو لڪي ٿو= اهو پيو لڪندو	وي پيا لڪيڻ ٿا= اهي پيا لڪندا

زمان مستقبل استمراري (مؤنث)

ضمير واحد	جمع
متڪلم آءُ پي لڪين ٿي= آءُ پئي لڪنديس	اسي پيون لڪان ٿا= اسين پيون لڪنديونسين
حاضر اتو پي لڪين ٿي= تون پي لڪندين	آئين پيون لڪُي س ٿيون= توهين پيون لڪندؤ.
غائب هو پي لڪي ٿي= هو پئي لڪندي	هو پيون لڪيڻ ٿيون= هو پيون لڪنديون.
ڪي پيون صورتون:	
هي پي لڪي ٿي= هي پئي لڪندي	هي پيون لڪي ڻ ٿيون= هي پيون لڪنديون.
وي پي لڪي ٿي= اِها پئي لڪندي	وي پيون لڪي ڻ ٿيون= اهي پيون لڪنديون

ڀاڱو ٽيون

جتڪيءَ جا مقامي محاورا، لهجا ۽ ٻالهه ٻولهه

باب تيرهون

جتڪيءَ جا مقامي محاورا ۽ لهجا

جتڪيءَ ۾، پڻ مختلف ڳوٺن ۽ پاڙن جي لغت ۾ فرق آهي. مثلاً ڪي 'ڪاڙو' ته ڪي 'شاڙو' (=ڇا) چون، 'اهڙيءِ طرح ڳيرزون ۽ ڳيڊون (ڪٽڪ) هيٺي ۽ ويٺين (هتي)، 'ما' مانهين (مون)، هو ۽ اُسي (هُو)، هنجر ۽ هيلان (هينئر)، نائي ۽ گادي (سوڙ) وغيره هيٺ وڌيڪ تفصيل ڏجي ٿو.

• ڳوٺ گرلو ميرجت	• ڳوٺ بهار خان ميرجت
اهو قِصو وِساڙين مَتان	وے قِصو سارين مَٺان
	(اها ڳالهه وسارين متان)
اَخُون مُهالو آيين ٿو	اَخُون سويل آيين ٿو
	(آءُ سوير ايندس)
اُڃي ته وَاڃان پانهين هلڪي	اُڃي ته وَاڃان پانهين هَلڪَ
	(اُٿي ته هلون پنهنجي ڳوٺ)
لوڙ ڪُڌائي	لَٺ ڪُڌائين (لٺ هنيائين)
• ڳوٺ سڪيو ميرجت	• ڳوٺ بهار خان ميرجت
اُڃي ته وَانَڃان	اُڃي ته وَاڃان (اُٿي ته هلون)
بيهي رهه	بيزِهي رَهه (ويهي رهه)
ڪيٺے پيو وِڃيين تون	ڪيٺے پيو وِڃيين اَتو
	(ڪيڏانهن پيو وڃين تون)

پاڻي وِهه	پاڻي وِزه (پاڻي وجهه)
ڏار	ڏال
هُج جو	هُوجاَن جو

• ڪڇ ۽ سنڌ جي جتڪي ۾ فرق

ڪڇ جا لئيار قبيلا	ڳوٺ بهار خان ميرجت
آتون ڪوهين ٿو وِجو	آتو ڪوهين پيو وجين (تون ڪيڏانهن پيو وڃين)
اَحُون هيڏے ٿو وجين	اَحُون هيڏے پيو وِجين (آءٌ هيڏانهن پيو وڃان)
اَتون تڪڙو وَرج	اَتو تڪڙو وَردونَهن (تون تڪڙو وَرجان)
اَحُون بيٺو آهين	اَحُون بيٺوس (آءٌ ويٺو آهيان)
هُون ڳِنا وٺي اچے	هرڳا ڳٺهين اَيو (هُن ڪان وٺي اچ)
سيرين ڪوهين وَيو	سَوِيلَ ڪوهين وَهوهَن
ڇاڙو	ڪاڙو (ڇا)
ڳيهُون	ڏانئن (ڪٽڪ)
وَانت	لَهندو (اولهه)

پهَال	اُپرندو (اوير)
ٻيچڻ	گيچڻ (پرڻ)
سِي رَڪ، گادِي	نائي (سوڙ)
سِٽڪ	سِهٽڪ (پاٽ)
ڏاگهه	اُڙه (ڏاچي)
تِ	تي (تي)
مَارِت	مانهين تي (مون تي)
زِي	تي (تي)

● اتر ۽ وچولي سنڌ جي جتڪيءَ ۾ فرق

محراب پور/ اوستہ محمد	ڳوٺ بهار خان ميرجت
ڪالهه هُجڻ ڪاڙوڪو	ڪالهه هوجاڻ ڪاڙوڪو
	(ڪلهه هُنن ڇا ڪيو)
آئين ڪاڙو پيا ڪريسي	ائين ڪاڙو پيا ڪريس.
	(توهين ڇا پيا ڪريو)
پاڻي ڪڙهين ٿو	پاڻي ڪڙهين ٿو.
	(پاڻي پيئندين)
وَهُن اَن پہ جهيڙو ڪليے ڪره	وَهوهَن پيے تہ جهَيڙو ڪَالے ڪرءِ
	(وير هئين تہ جهيڙو چو ڪيئہ)
اَتون ڪيجهو تينگو آن	اَتو ڪيجهو تينگو هَن

	(تون ڪنهن جو پٽ آهين)
اَتن ڪوهين وَهون	اَتو ڪوهين وهوهَن
	(تون ڪيڏانهن ويو هئين)
اَج وهوسون اَڏيرو	اَج وهوس هزون اُڏيرو
	(اڄ ويو هوس اُڏيري)
اَج وَهوسون اج وري آئوس	اَج وهوس هزون اج وري آئوس
	(اڄ ويو هوس اڄ وَري آيس)
اَتون واڃ تونهين ڳدراءِ اڃين پيو	اَتو وَاڃ تونهين ڳدراءِ اپين پيو.
	(تون هل تنهنجي پوريان اچان ٿو)
ڳينهن تو پهچاءِ ڪير	ڳينهن تي پهچاءِ ڪير
	(گهر ڏي پهچاءِ ڪير)
رڳا	رُغا (رڳا، رڳو)
ڪيلے	ڪالے (ڇو)
سُون	زوُن (ڏانهن)

باب چوڏهون
ڳالهه ٻولهه
تنهنجو نالو ڇا آهي.

• توهُون ناءِ ڪيوهَ	تنهنجو نالو ڇا آهي؟
• مَاهُون نَاءِ وَلِي هَ	منهنجو نالو ولي آهي.
• اَتُو ڪَاڙُو ڪَرين	تون ڇا ڪرين؟
• اَيُون مَاستَرهَ	آءُ ماستر آهيان.
• تيڳَا سَواءِ ڪَاڙُو ڪرين	ان کان علاوه ڇا ڪرين.
• تيڳَا سَواءِ دُڪَان وَاچَارِين	ان کان علاوه دڪان هلايان.
• اَبوءِ ڪاڙو ڪَرے؟	پڻهين ڇا ڪري؟
• اَسے ٻَني ٻَاري ءِ مَالَ سَان پِرے	اهو ٻني ٻاري ۽ مال سان پهري.
• ڀَائوءِ ڪَوتو ڪَاڙو ڪَرے؟	ڀائهين ننڍو ڇا ڪري؟
• اَسے ٽريڪٽَرَ وَاچَارِي	اهو ٽريڪٽر هلائي.
• ڀَا گهڻَا هڙَ ڪرے؟	ڀائر گهڻا اٿيئي؟
• چَار ڀَا هڙَ	چار ڀائر آهن
• ڀيا اَڃان پَڙهين پيا	اهي اڃان پڙهن پيا.
• چَاچَا ڪَاڙو ڪَرين	چاچا ڇا ڪندا آهن.
• ڪڙو مَاستَرهَ. ڀيا ٻَني ٻَاري سَان لَڳَل هڙَ	هڪڙو ماستر آهي. ٻيا ٻني ٻاري سان لڳل آهن.

• ٻَني ڪيتڙي هہ؟	• ٻني ڪيتري آهي؟
• ٻَني سَاڪِ سَڄَان ڪِ تيهہ جِريبَ ڪَن هَن	ٻني اسان سڀني کي ٽيهہ جريب ڪن آهن.
• وَاهين هَلڪَ تي بِجلِي هَن؟	• اوهان جي ڳوٺ ۾ بجلي آهي؟
• هَا بِجلِي، گئسِ بہ هَن ۽ فونِ جِي بہ سَهُولَت هَن	ها بجلي، گئس بہ آهي ۽ فون جي بہ سهوليت آهي.
• اُڙتَ تہ اسڪولِ بہ هُوندو؟	پوءِ تہ اسڪول بہ هوندو؟
• هَا اسڪول ڇُوڪِرَان ۽ ڇوڪِريَان ٻِڦوڻ جَا هَن، سَرڪَارِي اسپَتال بہ هَن	ها اسڪول ڇوڪرن ۽ ڇوڪري ٻنهي جا آهن، سرڪاري اسپتال بہ آهي.

بيمار کان حال پڇڻ

• اسلم: اداَ ڀَلي آئو هَن.	اسلم: ڀلي آئين.
• سليم: ادا بَسم الله، هَنڙون ڪِيَان هَ طِبيعَت؟	سليم: ادا بسم الله، هاڻي ڪيئن آهي طبيعت؟
• اسلم: ڪُجهہ مِڙيئي فَرحَت هَن	اسلم: ڪجهہ مڙيئي فرحت آهي.
• سليم: تورڪ بِي مُندَائتو بُخَار ڪِيَان اَيِي تو؟	سليم: توکي بي منداڻتو بخار ڪيئن اچي ٿيو؟
• اسلم: بَس اَدا بِيمَارِي ڪَا مُندَ پُشَايُون ڪَانہ پي اَيِي. ڪَالهہ ڇِيڙڳَا وَروسِ ۽ اَيِي ڳِيهَن تِي ڪَلوسِ، جِڦَا	اسلم: بس ادا بيماري ڪا مند پڇي ڪونہ ٿي اچي. ڪلهہ ونگار ڪان موٽيس ۽ اچي گهر وهنتس، جيئن ئي

ٿِي مَانِي کَائِي پينوسِ تَہ جِسم تي سولِ ۾ سُستي اَيِي ڳَٺھو. مين سَمجھو چيڙَ جي ٽَڪ ڪَرِي وغِا پيو شي پَرَ تَپ اَيِي رِڦَڙيُون ڏٿيون، بَس اُڙتَ تَہ مَلستَر حَاجِي ڳَا چِرڪِرو تَپَ جِي گورِي پَاڙي آئو. تِيسَان ڪُجھ آرَامِ مِلو ۽ صُبح شيندے ٿِي هِزَان ٿَانگو ڪَرَائِي شَھر وَهَا سَان. تِزي ڊَاڪٽَر سُوئِي ٻُوئِي ڪُڏَائِين ۽ دَوائُون ڏِٿَائِين، تِيخَاڻِ وِجي ڪُجھ آرَامِ ڏِٿو.

ماني کائي ويٺس تہ جسم ۾ سور ۽ سستي اچي ورتو. مون سمجهيو ونگار جي ٿڪ ڪري ائين پيو ٿئي پر رات جو اچي سيءَ سان بخار ٿيو. بس پوءِ چانهہ نهرائي پيتم پر بخار اچي ڏڪٽيون ڏنيون، بس پوءِ ملستر حاجي کان چرڪرو تپ جي گوري ڪٽي آيو. تنهن سان ڪجهہ آرام مليو ۽ صبح ٿيندي ئي هتان ٽانگو ڪرائي شهر وياسون. اتي ڊاڪٽر سوئي وغيره هڻي ۽ دوائون ڏنائين، انهن وچي ڪجهہ آرام ڏنو.

● سليم: هيلاَن هَز مَڃَران جو پِنَوارو سو مُجيرِي مَاوَاري ڪِ بہ ڪَالھ ڳَا ڳِٺھي تَپ سِئي سَان شِي پيو. وِڄڻَان هَزوُن پَاڻ ڳِٺھَڻ لِيَا سو بہ ڪَم ڪونَہ ٿو، هَنٹُون پَائِين پيو تَہ اِيندڙ وَاري تي وِڃين ڪَم شِي ٿو.

سليم: هينئر آ مڃرن جو چڪر سو مجيري اسان واري ڪي بہ ڪلهہ ڪان وٺي سيءَ سان بخار ٿي پيو. وچڻا هٿاسين پاڻ وٺڻ لاءِ سو بہ ڪم ڪونہ ٿيو. هائي پايان ٿو تہ ايندڙ واري تي وڃي ڪم ٿئي.

● اسلم: اڄ تَہ پَلا مَانِھيُون مِيزھُون تَہ

اسلم: اڄ تہ پلا منهنجيون مينهون

ڏزهي ويندو هَن شام جو. مَاڪِ جِسم تِي سُولِ ۽ تَپ صَفا سَاٺُو ڪَرِي مَغو.	ڏهي وڃجان، شام جو. مونکي جسم جي سور ۽ تپ صفا ساڻو ڪري ڇڏيو.
● سليم: حَاضُر اَدا، اَجُون رُغو مُجِيري سُون چَڪَر ڪُٺي اُڙتَ ايين ٿو.	سليم: حاضر ادا، آئون رڳو مجيري ڏانهن چڪر هڻي پوءِ ايندس.

موسم جو حال

● اسلم: اَسَلامُ عَلَيڪُم!	اسلم: اسلام عليڪم
● سليم: وَعَلَيڪُم سلام	سليم: وعليڪم سلام
● اسلم: اَدَا ڪِيا حَالَ هَز؟	اسلم: ادا ڪهڙا حال آهن؟
● سليم: سَچو خَيرهَ، اَتُو ڏُس خُوش خَير.	سليم: ادا سچو خير آهي، تون ٻڌاءِ خوش خير.
● اسلم: اَلحَمدُلله، رُغو ڪَالَھ ڳَا ڳِٺھي گرمي شي پئي.	اسلم: الحمدلله، رڳو ڪلھ کان وٺي گرمي گھٽي ٿي پئي.
● سليم: گَرمِي توبَھ، صَفَا چِتو ڪَاڙهو لَغو لَهو.	سليم: گرمي توبھ، ڇتي اس لڳي پئي آهي.
● اسلم: ڏينهن تِہ نَهو رَاتِ بِہ تَتِي لَهِي.	اسلم: ڏينهن تہ ٺهيو پر رات بہ تتي پئي آهي.
● سليم: اَگِ گَرمِي ويڏِي ڪانہ شيندي هَزُون.	سليم: اگ گرمي ايڏي ڪونہ ٿيندي هئي.
● اسلم: اَدَا اگ چوڏاري جهَنگ لَغو	اسلم: ادا اگ چوڌاري جھنگ لڳو

لَھو شيندو هُزُونِ تيجي ڪَري ڇانَھن ٿِي ڇانَھن شيڻَ ڪَري محسُوسِ ڪا نَہ شينِدي هُزُون.	پيو هوندو ۽ تنهنڪري ڇانوَ ٿي ڇانوَ هجڻ ڪري محسوس ڪانہ ٿيندي هئي.
• سيلم: گَرمِي ڳاڙُت سَانوِڻي جون بَرسَاتُون جَلد ٿِي پَئنديُون هُزُون.	سليم: گرمي ڪان پوءِ سانوڻي جون برساتون جلد ٿي پونديون هيون.
• اسلم: هَا هَنڻُون وِڻَا ڪونَہ پيو شيے.	اسلم: ها هاڻي ائين ڪونہ ٿو ٿئي.
• سليم: بَس اَدا سَيے هَہ رَب جَا ڪَمَ شَلَ خيرِ شيے.	سليم: بس ادا سڀ آهن رب جا ڪم شل خير ٿئي.
• اسلم: هيلَ سَالِ تَہ ٻَنيَانِ ليَا بہ پاڻي لَهِي وَهو ۽ نَلڪَا بہ هَنڻُون پَنجَ ڏَهَہ ڦُٽَ ٻُڙهُون لَڳَاڻَا پيَا پَئيِڻِ.	اسلم: هن سال تہ ٻنين لاءِ بہ پاڻي ڪونہ آهي، پيو تہ ٿيو هيٺ پيئڻ وارو پاڻي بہ لهي ويو ۽ نلڪا بہ هاڻي پنج ڏهہ فٽ هيٺ لڳائڻا پون ٿا.
•سليم: بَس اَدا شَل ربَ رَحم ڪَري، ڇَڱو هَنڻُون اَڃُون وَاڇين پيو، شَامَ جو پَاڻِي جو وَارو هَہ، وِجان مَٿان ڪَو پَاڻِي ڇُڪو اَيے.	سليم: بس ادا شل رب رحم ڪري، ڇڱو هاڻي آئون هلان ٿو، شام جو پاڻي جو وارو آهي، وڃون مٿان ڪا پاڻي لپ اچي.

بازار جي خبرچار

دڪاندار: صاحب! الاهي ڏيهَان ڳَا اُڙتَ ظَاهِرِ ٿَاسِ.	دڪاندار: صاحب الاهي! ڏينهن ڪانپوءِ ظاهر ٿيا آهيو.

جتڪي ٻولي	ڳالهه ٻولهه
سليمر: هَا اَدا ضَـرُورَت ڪُو شَيءِ جِي ڪَانَ هَزوُن وِيجے ڪَري ڪونَ آئوسِ	سليمر: ها ادا ضرورت ڪنهن شيءَ جي ڪونه هئي ان ڪري ڪونه آيس.
• دڪاندار: ڀيـو خَيـر، پَـلا حُـڪم ڪَريسِ.	دڪاندار: ڀيو، خير، پلا حڪم ڪريو.
• سليمر: سَچو خَيـرِ هَنڻُون هِڻَا ڪَر، دَالُون ڏےهَن سَجي ئي ڀيھ ڀيھ ڪِلو پر مِتي ءِ پِٽري نَہ شي تِليوڻِ.	سليمر: سچو خير، هاڻي هيڻن ڪر، داليون ڏي سڀ، ٻہ ٻہ ڪلو پر متي ۽ پٽري نہ هجين.
• دڪاندار: مَامِڻ هَميشہ سُني قِسمر جُون دَالُون پِيُون شيڻ تيڳا اَتو بي پَرواھ شِي وِڃ. ڀيو ڪَاڙو ڪِپي.	دڪاندار: مون وٽ هميشہ سني قسمر جون داليون هونديون آهن تنهنڪان تون بي پرواهہ ٿي وڃ. ڀيو ڇا کپي.
• سليمر: چَاوَلَ ٻـہ ڏےهَن سُنَـا وَارَا، اَغِين دُفَعي وَارَاڻِ مَـزو ڪونَہ ڪو هَنڻُون ڪي چَغَا وَارَا ڏےهَن.	سليمر: چانور ٻہ ڏي سنا وارا، اڳين دفعي وارن مزو ڪونہ ڪيو هاڻي ڪي چڱا وارا ڏي.
• دڪاندار: چَاوَل هَيـلاَن تَازَا لاَڙڪاڻي ڳَا گهلائيمِ اصل فِڪر ئي نَہ ڪَر.	دڪاندار: چانور هينئر تازا لاڙڪاڻي کان گهرايا اٿم اصل فڪر ئي نہ ڪر.
• سليمر: چَـڻَـان جـو ريـٽ ڪِـڙے پُهچائوءِ؟	سليمر: چڻن جو ريٽ ڪٿي پهچايئہ؟
• دڪاندار: گهَٽَا کَپيڻِ قيمَت تي نَهي وِجان ٽَا.	دڪاندار: گهٽا کپن، قيمت تي نهي ويندا سين.

• سليم: وَرِي بہ خَبَر تہ پَئي هيلاَن پيھ اَڍاَئي ڪِلو ڏيھَن، تِيسَان رَل گرم مَصَالحو، ڏاٿا وغيره بِہ ڏيھَن.	سليم: وري بہ خبر تہ پئي، هينئر بہ اڍائي ڪلو ڏي، تنهن سان گڏ گرم مصالحو، ڏاٿا وغيره بہ ڏي.
• دڪاندار: ٻيو يَلاَ صَابڻ، صَرف، گھے ڪپي؟	دڪاندار: ٻيو پلا صابڻ، صرف، گھي کپي؟
• سليم: گھے ڏيھَن پَر ڪو چَڱو وَارو ڏٻو ڪرّھ.	سليم: گھي ڏي، پر ڪو چڱو وارو ڏبو ڪڍ.
• دڪاندار: ٻيو ڪُجھ، ڪَو بَادَام، پِستہ، ڪوپرو وغيره.	دڪاندار: ٻيو ڪجھ، ڪو بادام، پستہ، ڪوپرو وغيره
• سليم: بَس اَدا جَلدِي ڪَر تہ سَنجھيتَان خَير سان هَلڪَ پُھچين دير پي شي ڪَئين.	سليم: بس ادا جلدي ڪر تہ سانجھي خير سان ڳوٺ پھچان دير پئي ٿئي.
• دڪاندار: حَاضُر سَائين بَس پنج منٽ.	دڪاندار: حاضر سائين بس پنج منٽ.

جتڪيءَ جا مقامي محاورا: جدا پاڳن وارن جي زباني زباني جمال ميرجت، ڳوٺ سڪيو ميرجت، تعلقو هالا

• اُچي تہ وَانچان	اُٿي تہ هلون
• ٻيھي رھ	ويھي رھ
• آيو تہ وَانچان	هلو تہ هلون

• ڪيڏي پروچين تون	ڪيڏانهن ٿو وڃين.
• هيڏي آيو	هيڏانهن اچ
• اڃي تہ ماني کايان	هلو تہ ماني کائون
• پاڻي وِهہ	پاڻي وجهہ، پاڻي پاءِ.

زباني سائينداد، دلاور زئي، محراب پور جمالي، تعلقو اوستہ محمد بلوچستان

• اُتون ڪاڙو پيو ڪرين	تون ڇا پيو ڪرين.
• اَئينِ ڪاڙو پيا ڪريسِ	اوهان ڇا پيا ٿا ڪريو
• هو ڪاڙو پيو ڪري	هو ڇا پيو ڪري
• هو ڪاڙو پيا ڪري	هو ڇا پيا ڪرن
• اَڃُون ڪاڙو پيو ڪَرين	آئون ڇا پيو ڪريان
• اَسين ڪاڙو پيا ڪَران	اسين ڇا پيا ڪريون
• ڪالهہ پين ڪَاڙو ڪو	ڪالهہ تو ڇا ڪيو.
• ڪالهہ پين ڇا ڪو	ڪالهہ اوهان ڇا ڪيو.
• ڪالهہ هِينڌ ڪاڙو ڪو	ڪالهہ هن ڇا ڪيو
• ڪالهہ هُيجڻ ڪاڙو ڪو	ڪالهہ هنن ڇا ڪيو.
• ڪالهہ مين ڪاڙو ڪو	ڪالهہ مون ڇا ڪيو
• اَسِي ڪالهہ ڪَاڙو ڪو	ڪالهہ اسان ڇا ڪيو
• اُڃي تہ واڇان ڳِينهَن تو	اتي تہ هلون گهر ڏي

• ٻڪي ٻينو آ پٽ تو ڪَڙو	ھڪ ٻڪي پٽ تي وينو آھي
• پاڻي ڪَڙھين تو	پاڻي پيئندين
• وَھُون آن ٻہ جھيڙو ڪليے ڪوء	ويو آن تہ جھيڙو ڇو ڪيئي.
• ھِز لن ڪڙي پئان ٿا	ھتان (ھڪڙي پيئنداسين)

گل محمد فقير سالاراڻي، ڪَڇ

• ڇاڙو	ڪاڙو
• رڳا	سپ
• آتون ڪوھين ٿو وڃو	تون ڪيڏانھن ٿو وڃين.
• اَڇون ھيڻے ٿو وڃين	آءُ ھيڏانھن ٿو وڃين
• آتُون تَڪڙو وَرَجَ اَڇُون ٻينو آھين	تون تڪڙو ورج، آئون وينو آھيان.
• ھُون ڳِنان يا ڪَنان/ وڻي اڇے	ھن ڪان وڻي اچي
• سيرين ڪوھين ويو	صبوح جو ڪيڏانھن ويو.

زباني عظيم ٻَشڪواڻي، ڳڙھي خيرو، ضلعو جيڪب آباد

• ڪوھين پيو وڃين	ڪاڏي ٿو وڃين
• آتو ڪيجھو تينگو آن	تون ڪنھن جو پٽ آھين.
• آتن ڪوھين وَھون	تون ڪاڏي ويو ھون.
• اَج وَھوسُون اڏيرو	اڄ ويو ھوس اڏيرو
• اَج وَھوسون اڄ وري آئوس	اڄ ويس اڄ وري آيس
• آتُون ڦلاڻي سان ڪاڙو ڳالھاؤ	تو ڦلاڻي سان ڇا ڳالھايو

جتڪي ٻولي	ڳالھ ٻولھ
• وَھوسُون ڦلاڻے ڪَم سَان	ڦلاڻي ڪم سان ويو ھوس
• اڄ ڦلاڻو آئو ھو دعوت ڏيڻ	اڄ ڦلاڻو دعوت ڏيڻ آيو ھو.
• واڇان	ھَلون
• اَٿون واڇ تون ھے ڳُدراءِ اَچين پيو	تون ھل تنھنجي پويان آءُ اچان ٿو
• اَٿون ماني ڪاءِ، مال ڪول	تون ماني ڪاءِ ۽ مال ڪول
• مال چاري آئوھان	مال چاري آئين
• گابا منھن ڪير ڏھ	گابا ڇوڙ ڪير ڏھ
• ڳِنھن تو ڀُھچاءِ ڪير	گھر پھچاءِ ڪير
• ايڇيسِ، تہ واڇان ميڙے تو، سيريَسان	اچو تہ ھلون ميڙي تي سير لاءِ
• ٻيز تہ ڪَھچاري ڪَراُن	ويھ تہ ڪچھري ڪريون
• ڀَاھُون ڳِينھُن	پنھنجو گھر
• اَڃُون سمھي پيو	آءُ سمھان ٿو
• ھنڌ ڀَڇاءِ اَڃون سُمھين ٿو	ھنڌ وڇاءِ آءُ سمھان ٿو.
• ماڪ پيل ڳِڙھے ڀَئي	مونکي ننڊ ٿي وئي.
• ماني تيار ڪياءِ	ماني تيار ڪئي اٿئي
• ڀاڙي ٿو ماني، اَڃون بکو آ	ڪٿي آ ماني، آءُ بکيو آھيان
• چارو ٻار ماڪِ ڀاڙو ڳِڙھي ويو ھٿ سيڪين	ٻاھ ٻار مونکي ڀارو وٺي ويو ھٿ سيڪيان.

ياڱو چوٽون

جتڪي- سنڌي لغات

جتڪي- سنڌي لُغات

(الف)

- آبَارتَ= وزندارشيءِ، اِبارت (سنڌي)
- آبِرَ= پيءُ
- آبوسِ= هن جو پيءُ
- آبوءِ= پڻهين، تنهنجو پيءُ
- اُبَالَنِ= اپارڻ
- آتو= تون
- اُٿَا= اُٿيا
- اُٿَل= اُٿيل
- آٿَانِ= اٿڻ
- اَيوَنَ= آءُ
- اَيَارِڻ= ڏيکارڻ
- اُيارڻ= اٿارڻ
- اَيڙَا= ڇانور
- اُيندو= اٿندو
- اُيندے= اٿندي
- اُيَڻِ= اٿڻ
- اُڏِردا= اُڏامندا
- اُرييَ= اوريي
- اَريڙَ= بڪيا، بلا
- اُڙتَ= پوءِ، ڪانپوءِ
- اُڙتَ ڪَاڙو تو= پوءِ پيا ٿيو
- اُڙهہ= ڏاڇي
- اُسڪَنِ= وِهڪڻ
- اَسِي= اسين
- اُسے= اها، اهي
- اُسے ئي= اهي ئي
- اِشڪيلَ= جانور جي اڳين ۽ پوئين پيرن کي گڏ ٻڌڻ وارو رسو
- اَغَاءِ= اڳيان
- اَغِين= اڳين
- اَغيُون= اڳيون
- اُڦَرنگو= ڇيو
- اک اُيِڻ= اک اٿڻ
- اُڪُرپڪُڙ= تڙ پڪڙ، پڪڙيل
- اَڳِ= اڳي، اڳيان
- اَڳوچِڻِي= ڪپڙو جنهن ۾ ماني

وِيڙهي موڪلبي آهي.

● اُماٽِڪ= اُداس

● اَماٽِڻ= ڪٽڻ

● اَنجـه= پـاڃي پـچـاڻڻ وقت آخـر ۾ ٿورو ٻچيل پاڻي.

● اَندرَامِ= اندر

● اَندَازِي= اونده

● اِنصاپِ= انصاف

● اَٽيومُو= اڻ ڏٺو، نه ڏٺل

● اُورَ= اٽي چـپـٽي مـاني ويـلڻ وقت جيڪا ملائبي آهي.

● اورِهُون= هيڏي، هتي

● اوڙو گوڙو= گڏيل، مليل، گڏ سڏ ڪرڻ

● اولاٽَا= لوليون

● اولِٽِي= ماني

● اوٽين پوٽين= ٿوري قيمت ۾ وڻڻ يا وڪڻڻ

● اَهجَڪ= اڳڻ

● اَهلَ= نقل

● اَنوڙِي= ڪير واري جانور جو ڪاٻو پلسو

● اَئين= توهين، توهان

● اَيَڻ= اڇڻ

● ايـ ندوهَن= اڇجاڻ

● اَيو= اچ

● اَيـيـ= اچي

● اَيَ ـ سِ= اچو

(ب)

● بَادِيگرَ= منگهه

● بَرَق= اٽ جي پلڻ تي استـعمال جو رسو.

● بَل بَل= ٺٺ، ٺانگر، خود مختيار.

● بِلَڻ= پـجڻ

● بوو، بوف= ننڍي سوڙ، تول، پٽراڻي

● بيگاڙَڻ= بگاڙڻ، ڦٽائڻ

● بيهَاتو= ڳوريٽ

● بِغَاتو= بگهڙ

(پ)

● پَاٽِڙو= پاٽو

● ٻَـاڙَ= ڪـنهـن شيءِ جي خــــواهش (ڪائڻ يا پيئڻ)

• ٻَاڙو= نمڪين، ڪارو
• ٻَالاٽي= ٻارائي
• ٻَالَڻِ= ٻارڻ، (ڪائيون)
• ٻَاهرتَا= اُٺ جي گوڏي تي ٻڌل ڌاڳا.
• ٻپي/ ٻَپڪي= چڱي طرح پيل
ـ وي گاڏي ٻپڪي وڃي= اها گاڏي چڱي طرح پري وڃي.
• ٻَجي= ٻڪڻي
• ٻَڙهو= ٻنڌو
• ٻُڙهون= هيٺ
• ٻَڙه= ٻڌ
• ٻَزهَڻِ= ٻَڌڻ
• ٻُسو= نه ٿَهندڙ، اڻ سوهندڙ
• ٻورِتو= ننڍو ٻورو، ڪتو
• ٻيزِدي= ويهندي
• ٻيزَهِڻِ= ويهڻ
• ٻُونگ= صاف
• ٻَهرَاءِ= ٻاهريان
• ٻَهلاَ= ڪف
• ٻِٺَائي= هيٺان
• ٻِڻُوڙِ= ٻنهي
• ٻ ي ٺَا= وينا
• ٻ ي ٺَلِ= وينل
• ٻ ي ٺو= وينو
• ٻيجهي لِ= ٻي واري (راند ۾)
• ٻيزِه= ويه
• ٻ ي ٺ ي= ويني
• ٻ ي هَ= ٻه
• ٻ يَ لَ= ٻيهر
• ٻ ي ڏي هِن= پرينهن

(پ)

• پَاڏِ= اها مينهن جيڪا ڪير ڏيڻ ڇڏي وڃي.
• پَائترِي= پائيتي
• پَائتريو= پائيتيو
• پَاءِ پئي ڻ= راس اچڻ
• پيري= سمت
• پيڪو= اوچتو
• پيوءِ پَرو= پيٽ پريٺه
• پڇَڻَ= رسو وٽڻ

- پَرتُو= پريل
- پَروتِي= گاهه جي پري
- پرے ڈ= وتن
- پَفدِي= تتندي
- پَنيَتِ= مچ، وڏي باهه
- پو= بيٺو
- پورِ= گرهه، ذرا ذرا
- پوء= بيهه
- پوئلِ= بيٺل
- پوئڻِ= بيهڻ
- پُنا= بينا
- پُئي آئو= ڪري پيو
- پ ے ژو= واهر ڪرڻ
- پيڙو= زور
- پَنجے= پاڻنجي، شايد
- پينگو= سڪڻو
- پَيَڻ= تنڻ

(ت)

- تَاتَاهِڻ= پاليئون
- تَاتَڻ= پالڻ
- تَاپيلو= ديگڙو ڪنو
- تَانءِ= متان
- تَاهُون= متي
- تَائو= تو
- تَڎُون= تڏهن
- تُرتَڻ= ڪرڻ
- تُرتِي= ڪري
- تِرچ= هلڪو
- تُروپو= توپو
- تِروڻ= تنهي
- تِرء= تي
- تِريُون= تيون
- تُرِگُڻ= پاڻي ۾ تپيون هڻڻ
- تِرَان= اُتان
- ـ تِرَان گِتِهي= اُتان وئي
- ـ تِرے= اُتي
- تَسرِي= پليٽ
- تِغَا= تيئن
- ـ تِغَاتَ= تيئن ته
- تَلو= ترو

• تِلڪڻ= ترڪڻ
• تِڪَ= هڪ ٿي ساهي ۾ پيئڻ
• تَندِ= تار
• تَواکِ= لڪر جو لهيل ٿالهه (عربي طباق)
• توريو= ڍڳن کي گاهه کائڻ کان روڪڻ لاءِ چاڙهيل ڇاري.
• تورُمَ= توڏي
• توڪِ= توکي
• توڳا= توکان
• توغِي= اهو ڪپڙو جنهن ۾ ٻار کي ويڙهيو آهي.
• تونهين= تنهنجي
• تَهرِي= ڳُڙ جو ڀَتِ
• تَنِي= مٽي جو لهيل ٿنو (ڪنيارَ جو پچايل)
• تي= ۾
• تِيجاڻِ= اُنهن
• تِي ڏي هن= تنهن ڏينهن
• تِيڏيُون= مال جو گاهه
• تِيزهُون= تنهن ڏانهن
• تِيڪ= تنهن کي
• تِيڳا= تنهن کان
- تِيڳا اُرتَ= تنهن کانپوءِ
• تِي لِيَا= تنهن لاءِ
• تِيمِ= تنهن ۾
• تِينِ= تنهن

(ٿ)

• ٿَاسِ= ٿيئو، ٿيا آهيو
• ٿِينهَن= ٿيوءِ (ٿي آن)
• ٿوهَن= ٿيئين (ٿيو آن)
• ٿولو ٿولو= ٿورو ٿورو
• ٿولو= ٿورو

(ٽ)

• ٽَانتدَا= ٽڙيندا
• ٽَانتَڻ= ٽَڙڻ
• ٽَنَڻ= ٽهڻ
• ٽَرهو= جتادار
• ٽَڪَ= گهُمرو
• ٽِلي= فصل (جوار مٺي)

● توڪو= جتي ڪوهه مان پاڻي ڪڍي ٿاٽجي.
● توئنرِ= سڱين، اڳٹ وغيره جو پچڙ اڳٹ. سڱين تي تڪيل ريشمي ڌاڳا.
● تيجهيلِ= ٽين واري
● تيڙو= واڙو
● تيلَ= ٽيهر (ٽيون دفعو)
● تينگو= پٽ

(ٺ)

● ٺَبِڦو= بالٽي مان پاڻي ڪڍڻ جو وڏو ٿانءُ
● ٺُنيو= آڱوٺو
● ٺَري، ڏيوي ڏاتَار= اُرڙي (بيماري)
● ٺَل هي ٺَاڻِ= خالي، سڪٽي
● ٺُولِهه= ڦتائڻ، ڪن پرڻ
● ٺيڪِرُون= اوچنگارون، وڏي آواز سان روئڻ

(پ)

● پَاڌَر= پادر
● پاڙدو ڪرڻ= پريشان ڪرڻ، تنگ ڪرڻ، پچائڻ.
● پَاڙومر= ڪنيو
● پَاڙَڻ= ڪٽي اچڻ، ڪٽڻ
● پَاڙِي= ڪٽي
● پَاڙِي وِجڻَ= ڪٽي وجڻ
● پَاڙَاءِ= ڪٽاءِ
● پَاڙَائين= ڪنيائين
● پَاڙوءِ= ڪنيڏ
● پَاڙے سِ= ڪٽو، ونو
● پَاڙے سِ ڳَاسِ= هن ڪان ونو
● پاڙے مر= ڪنيم
● پَاهَڙ= توپرو يا آهرو، صرف گهوڙي لاءِ
● پَانهُون= پنهنجو
● پَانهَان پَرَاوَا= پنهنجا پرايا
● پَانهُون پَرائو= پنهنجو پرايو
● پَانهَان ڪِ= پنهنجن کي
● پَانهِين= پنهنجي
● پَائو= پائنچو، پاڳو
● پَتاسِڙو= پيرت جو قسم

● پَتَلِسڙي وارِي آر= آر جو قسم
● پَترڙو= پتڙو
● پٿُون= ننڍا ٻارَ
● پَچارِکِي= ٽيڪ (وهاڻو وغيره)
● پَچَر سِچَرَ= مٿان مٿان تورو تورو
● پَچائِڻ= وچائڻ (هنڌ، تڏو وغيره)
● پَرُ= ٻوءِ، ٻريل
● پَخَند= اُٺ جو ڪِلو
● پَرَائُون= پريان، پرتي
● پَرَاءِ= پريان
● پَرَهَ= ويڪر ۾ ڪليل ٻنهي ٻانهن وارو مفاصلو.
● پَرے ڊِ= سِرائي (سرمي لاءِ)
● پِڙ= زمين ڪان مٿانهون ٽڪر، ميدان
● پَڙتِلِي= پلتي
● پِس، ڪَڙ= پهريون ڪير ويائل مينهن جو.
● پَسيءَ جو ونو= ٽامي جي وٽي جو نالو.
● پُشَاءِ= پيچ
● پُشَائِڻ= پُچَڻ
● پَگھہَ وَهو= ٿوري دير پهرين ويو.
● پَڪِ= رسي جو وٽ
● پَڪڙيت= اڌ عمر وارو
● پِڦَاتر= پڦات
● پَڪَاڻُو= ٽيڪ ڏيڻ واري ٽوٽي
● پَل ويڙَ= ٻورين جو ٺهيل پردو.
● پَنجَاڻِ= پنجن
● پَنجَ ويرَ= پنج وِيهہ (سوءِ)
● پَنج ے لِ= پنجين واري
● پَل= ڪَسِي پاڻي جي
● پوتَارِڙو= پوتڙو
● پوترو= پوٽو
● پوتِرِي= پوٽي
● پوتِي= رئو
● پوپَٽَ وَارِي آرِ= آر جو قسم
● پولِ= ڊڍ، ٽنيو
● پُونَہَ= زمين ۾ پوريل بند جو ٽڪر.
● پُوئين= بيت الخلاءِ
● پيتڙي= پيتي

• پيرِڙيَا= پرت جو قسم
• پ ے سڻ= موڪلڻ
• پيزهَڻ= پيهڻ
• پ ے لُون= پيرون
• پينجُوڙِي= رسي جو تهيل چلو جيڪو اُٺ جي پير ۾ ٻڌل هوندو آهي.
• پيوهَڻ= پيو آن.
• پينجَ= پينڊ
• پينگهڙ= پينگهو
• پ ئي ڻ= پوڻ، پون

(ج)

• جَارَاهِ= هوشيار
• جَالَنگ= ٻورين جو ڇار
• جَالِي= برداشت، جهلڻ
• جَاڪَڻ= نلڪو هلائڻ، گهٽي ڪم ۾ هجڻ.
• جَاڪِي= پوري طرح پري
• جَان (ان غنون)= يا
• جُت= جوڙي
• جَتڪو چولو= تڪن سان پريل چولي جنهن ڪي پلسي ڪان ڳچي هجي.
• جَخِي= گهڻو وات هڻڻ، بڪ بڪ
• جَرَ= ڪپڙا
• جَرُون= ڪپڙا، لباس
• جَرُون ڪَرَڻ= ڪپڙا پائڻ
• جُدَا= جدا
• جِزَان= جتان
• جِزَان تِزَان= جتان ڪتان
• جِزے= جتي
• جِفا= جيئن
• جِفَاتِفَا= جيئن تيئن
• جَندِر= جنڊ
• جَمني وَتِي= لوهه جي ننڍي وٽي.
• جِنڪِڙِي= چوڪري
• جو گِ= مسلسل ڪم
• جوڳِڙِيَا= مسلسل ڪم ڪندڙ
• جُوِ، جُوف= حرصي، لالچي
• جِيٺُون= جيترو
• جِيجَاڻ= جِنين، جنهين

● جِي ڏے هن= جنهن ڏينهن

● جِيرُون= جنهن ڏانهن

● جِيڙهو= جهڙو

● جيسِيتَائِين= جيستائين

● جِيڪِ= جنهنکي

● جِي لِيَا= جنهن لاءِ

● جِيڳَا= جنهن کان

(ڄ)

● ڄَارو= باهہ

● ڄَالُون= اُٺ جي زبان (مستي وقت)

● ڄَاوَارَاهِڻ= جَمَائڻ

● ڄَلوَاٿُون= رت چـوسـيندڙ جيت (پاڻي جا)

● ڄِڻين= ڄڻ

● ڄِڻين هے جوهہَ= ڄڻ هن جو آهي.

(جهہ)

● جهَاجهہِ= گهڻو روئڻ وارو، گهڻائي، جهجهائي.

● جهَاپِرِيُون= سڪل ٽَارِيُون

● جهِٽِ= ڪَپڙ

● جهُڪَارِ= ويهار (اُٺ)

● جهلَڻ= جهَرَڻ

(ڃ)

● ڃائِين= وڻي ويو، نيائين

● ڃ ے سِ= نيوسِ، وڻيُ

● ڃيس= وڻي وڃڻ، نيڻڻ

● تورڪِ ڃيڻِ تہ پلي وِڃ= تورکي نين تہ پلي وڃ.

● ڃ ےهَن= وڻي وڃ.

● ڃ ےءِڻ= وڻي وڃڻ

(ڇ)

● چَاسنِي= چَاشِني

● چَاڪِ= ڦيٿو (ڏڳي گاڏي جو)

● چَانوَٽ= چانئنٽ

● چَپِ= اٽکي بيهڻ

● چِپِٽِ= چيڙ

● ڇ جے= چنجي

● چِچِي= ڪرڙي

● چِڏَاڻِ= جوان اُٺ (مادي)

● چَغُون= چگو

• چَغين= چگي
• چَڳَ= وَار جو ڇڳو
• چَنبي= آڪيڙو
• چنُيون= پرندڙ ڪانيون (هڪ هنڌ ڪا ڪٽي ٻي هنڌ باهه ٻارڻ لاءِ)
• چِٺوڻ= چٺني
• چو= چيو
• چوٽيلِ= چوٽين واري (راند ۾)
• چَوٽِي= مٿي پر، ٿوري شيءِ
• چُورو= چُورو (ڪڪڙ جو)
• چُونارو= چونالو
• چُون ڪوسِ= چيو سينس
• چُهارَ= ٿوري
• چي سِ= چئو
• چي مِ= چيم
• چي مِ ڪوسِ= اُن کي چيم
• چي مِ ڪوڻِ= انهن کي چيم

(ڇ)

• ڇَــاڙَا= پاڻي جي وڏي آڏ ڪـان نندا نشڪا
• ڇَــاڙو= پڇــاڙي واري پاڻي جي ڪسي.
• ڇَالِڻي= ڇالي
• ڇَڃَر ڇِيَڻِ= ٻي لاءِ پريشان ٿيڻ
• ڇَڙَ= ڊگهو ڏنبو، لت
• ڇوڪرو/ ٽينگو= پُٽ
• ڇوڪري/ ڏي= ڌيءَ
• ڇَنيڇَڻ= ڇنيڇر
• ڇَلَ= ڪوپ (ڇانهه وارو)
• ڇَهَاڻِ= ڇهن
• ڇِهندِا= گهٽيون ڦرڙيون
• ڇ ي تِ= ٽَڪِي
• ڇِيَڻِ= ٽَٽڻ

(ح)

• حَيلِ= حيران، عجب

(خ)

• خَاشو= گهٽو سنو

(ڏ)

• ڏانءِ= اَنُ
• ڏِنگڻ= ضـد ڪرڻ وقت زمين تي

لتون هٽڻ (ٻارن جو)

● ڏمَ= مستي ۾ گم ٿي ڪم ڪرڻ

(ڏ)

● ڏاترو= ڏاتو

● ڏاڪَ= ٽپ ڏيئي ڏسڻ

● ڏالِ= رَپ، ڪَس

● ڏالو= ڏارو (اَنَ جو)

● ڏالڻ= ڪسڻ

● ڏالِي= ڪسي

● ڏالِي وَهو= ڪسي ويو

● ڏانگهہَ= وڏي لٺ

● ڏاگهہِ= ڏِگهو

● ڏاوَڻ= ڏندڻ (ٻڪري وجهڻ)، بيهوش ٿيڻ

● ڏانءِ= رسو، مينهن وغيره کي ڪير ڏهڻ کان پهرين پيرن ۾ ٻڌڻ لاءِ

● ڏانئڻ= شروع ڪرڻ

● ڏرهڻ= ڏهڻ

● ڏِڙهيل= ڏنل

● ڏِلهہ= وڏو پيٽ

● ڏلهڻ= پيٽ ڀري کائڻ

● ڏلهو= نڪمو ٻار

● ڏندان سان= ڏندن سان

● ڏوهِترو= ڏوهٽو

● ڏسَڻ= ٻڌائڻ

● ڏَز= ڏهہ

● ڏِٿَاهِن= ڏنائون

● ڏِٿو= ڏنو

● ڏِٿِي= ڏني

● ڏهَاڻِ= ڏهن

● ڏوپِ= ڪٽ واڻڻ جو اوزار

● ڏوڪَا= سرَجون ننڍيون ڪانيون

● ڏور شِي= پري ٿي

● ڏورگهو= سخت اُڃ لڳڻ

● ڏوهِترو= دوهٽو

● ڏولاَ= ڪرڙ جو ڪچو ميوو

● ڏوهِتري= ڏوهٽي

● ڏونگو= ٻونگو

● ڏوَڻ= پوٺو، غيرآباد ٻنجر

● ڏوئلو= ڏونٽرو (ٻانهن جو)

• ڏے سِ= ڏيوس
• ڏے ٻِي= جهوپڙي، تيڙي
• ڏے هَن= ڏي (مونکي ڏي)
• ڏيهي ٻي ڏڪي= خوف، ڊپ وچان ڏڪڻ.
• ڏين ڪ يے= ڏيانءِ، توکي ڏيان
• ڏے ڻ= ڏيڻ، ڏين

(ڊ)

• ڊَپلو= ننڍو ڊبو
• ڊَپلي= ڊبي
• ڊِگارَ= زمين

(ڍ)

ڍَبو= ڏوکو، عادت
• ڍَڪٹو= ڍڪڻ
• ڍِڪ يےڻِ= ڍِڪڻ (جانورن جا
• ڍَنگ= اڳين پيرن ۾ ٻڌڻ وارو بند
• ڍُومُون= لنو نٹو، جهاتي
• ڍيرانِي= ڍيري ڪٹڻ جي

(ر)

• رَاڙهيو= رڙيون ڪرڻ وارو
• رَانيٹو= ڏاند
• رَئو= بند، رسو
• رَڏَڻ= رڌڻ
• رِزَاڻَ= تاتو
• رِڙڪِي وَهو= ڪسڪي ويو.
• رَسَڻ= پڄڻ
• رَلَ= گڏ
• رَلَائڻ= گڏڪرڻ
• رَلَاتي= ملائي، گڏائي
• رَلجِي= گڏجي
• رَمَڻ= ڪيڏڻ
• روَڙِڻ= ڪرچڻ
• رُونَبرِ= تيز پچڻ
• رُغے / رُغے ئي= سڀ
• رُغے هـَ= سڀ آهن
• روزهـ (روڙ)= ناراض ٿيڻ
• رُونٽڙو= ڍڳي گاڏي جو پير
• رِيچَڪ= خيال، اوچتي ڳالهه دماغ ۾ اچڻ.

(ز)

- زَهٽو= وهالو
- زَنَاوَرَ= جانور

(س)

- سَارَ= سجاڳي، ياد ڪرڻ
- سَارڻ= وسَارڻ
- سَارِي= وسَاري
- سَاڪِ= اسانکي
- سَانيَ= سَامَ
- سَانجڻ= رڌ پچاءُ
- سَائتَ= قسمت، ياڳي
- سَائِي سَاوَلَ= سَائي سَاوڪ
- سُيُرِ= پوري طرح پريل، سيَر
- سيَڻ= سبڻ
- سَتَاڻِ= ستن
- سُتر= سُت
- سِترڪو= صاف، شفاف
- سَتُوءَ= برسات ڪاپوءِ تيندڙ پوتا (ڪيڙ هينان)
- سُبِ= آن صاف ڪرڻ لاءِ ڇڄ
- سِجاڻِ= سندن
- سَجاڻ ڪِ= سندن کي
- سُجاوَا= سُجاتا
- سُجَاءِ= سُجاڻِ
- سِجوڻ= سَنڌن
- سِٽڪو= سياڳو
- سَرَاڳو= تکو، تيز
- هے ڍڳو سراڳو وڃ ے= هي ڍڳو تيز پيو وڃي.
- سَراءِ= سهٽي نموني
- سَرائو= سُهٽو
- سَرائي= سهٽي
- سُرتِي ڳنڍِ= ڳنڍ جو قسم
- سِروسِ= سَندسْ
- سَڙدَانِ= اڳين پيرن ۾ گوڏي مٿان ٻڌڻ وارو رسو (مال کي)
- سَرُرو= سهرو
- سَرِرِي= سس
- سِلَ= سِرَ
- سَنڌُونَ= آرام ڪرڻ يا ننڊ ڪرڻ

● سَنهَاڙي= زور ڏيئي گهٽو پرڻ
● سَنهيَلِ= ڳوهيل
● سُٽرائي= سور واري سٽي
● سُـٽـيتِ= جيـڪـو ٻڌي ۽ جلدي سمجهي وڃي.
● سوڄ= سوڄ
● سُورمُو اُتِ= اڳواڻ اُٺ
● سُولِ= سور، درد
● سُولِي= سُوري، پيچش
● سُونگِڙي= سُڏي
● سُوتِڙي= ڪير واري جانورجو ساجو پلو
● سوئڻ= صاف ڪرڻ
● سُهَائي= سوجهرو
● سَهٽڪَ= مٽي جو ٿالهه
● سهِٽُو= سنهو
● سَهٽِي= سَنهي
● سَهو= روان ڪرڻ
● سَيَائي / سَيِئي= سيئي
● سيلهي= ڳاني (جانورن جي)
● سے لِتَان= سيائي
● سيو= سٺو
● سے وِيَان وَارِي آرِ= آرجو قسم
● سي هَ= سي آهن.

(ش)

● شَالو= سيارو
● شَالِي= گدڙ
● شَم= اڪيون
● شوچو= (اهو) ٿئي
● شِي= ٿيءُ
● شے= ٿئي
● هے شے يا هو شے= هي ٿئي يا هو ٿئي.
● شے سِ= ٿِجو
● شيندونَهن= ٿجان (مذڪر)
● شيندينَهن= ٿجان (مؤنث)
● شے ڻِ= ٿيڻ، ٿينِ

(ط)

● طَاهِريُون ٿِپَائڻ= بيزار ڪرڻ

(ع)

● عَزَاپَتَ= عَزَازَت

• عُمر ڪوٽ= پرت جو قسم

(ڦ)

• ڦاڙَ= پير

• ڦوڙُ= نڪُ

(ڦ)

• ڦارِهي= نڪر جي نهيل وَتي.

• ڦدوڪِ= ڪيسو (پرت ۾)

• ڦرتَڇايان= ڦر (ٻڇو) ڏارايون

• ڦرڪت= ڪَڪ

• ڦوقِينبو= پاڻي پرِيل ڦرڙي

• ڦولَڻ= ڳرلهڻ

(ق)

• قُبي= پرت جو قسم

• ترَ= تڪنبو زمين جو ٽڪرو

• قسمِ پارڻ= قسم کائڻ

(ڪ)

• ڪِ= کي

• ڪَانلو= پرت جو قسم

• ڪَاڄڻ= ڪام

• ڪَارِچو= اڳنَ ٿاهڻ جو فريم

• ڪَارڙا= پئسا

• ڪَاڙهڻ= چِڪڻ، هڪلڻ

• ڪَالو= ڪَارو

• ڪَالا مرچَ= ڪَارا مرچ

• ڪَامَاٿِيون= ڪمانون

• ڪَانچ= سٿڻ، شلوار

• ڪَانِين= ڪيائين

• ڪَاهڻ= ڪيائون

• ڪَاهو= ڪير

• ڪَاٿو= شيشو

• ڪَتَ= ڪَٽَ (سني طرح ڪٽڻ)

• ڪُتر= ڪٽ، وڍ

• ڪَترڻ= ڪٽڻ

• ڪُٿ= گود، هنج

• ڪَجهَ= ڪڪ، سر يا پل ٽجا پن

• ڪَڏون نہ ڪَڏون= ڪڏهن نہ ڪڏهن

• ڪَڏهاڪُر= ڪڏهن کان

• ڪَران= ڪَيون

• ڪِرانڪِ= ڪانۂ

• ڪَرشو= ڳڏون

• ڪَرمَنڊَل= ڪيسر لاءِ برتن (بالٽي مثل)
• ڪَرَهَ= جانور جو ٻچو
• ڪَڙ= لانڊي وانگر ڏهيل مَنَهه
• ڪَڙَ= خير
• ڪَڙَانِ= هڪڙن
• ڪَڙَائيجَڻ= اڪڙجڻ، نس چڙهڻ
• ڪَڙو= هڪڙو
• ڪَڙهِي= ڪڏي
• ڪَڙهيَل= نڪتل
• ڪَڙهي هيءِ ڻِ= ڪڏي ڇڏڻ
• ڪَڙي= هڪڙي
• ڪَڙيءِ= هڪڙي
• ڪَڙهڻ= ڪهڻ
• ڪَشَغَ= پلڻ
• ڪِفَا= ڪيئن
• ڪَلَ= خبر
• ڪَل غيءِ = امير، پهچ وارا
• ڪَلَڻِ= وهنجڻ
• ڪَلَڻِ ڪرني= وهنجڻ جي جاءِ
• ڪُنَ= ڪونه
• ڪُرنجَ= پاجامي جهڙو، شلوار جا سڪڙيل پاڇا
• ڪَنڏورِ= ٽين
• ڪَنڏوري= ننڍو دٻو
• ڪَنڊِلي= ڪنڊي
• ڪَٽگهو= وڏو چڙو، ڏانبر
• ڪَٽسا= ڪن ڏئي ڪا ڳالهه ٻڌڻ يا چوري ڪنهن جي ڳالهه ٻڌڻ.
• ڪَٽڻ= وڪڻڻ
• ڪِٽائين= وڪيائين
• ڪَراڏ= اُٺ تي رکيل آٽر.
• ڪوتَا= ننڍا
• ڪوتو= ننڍو
• ڪوتو ڦوتو= ننڍو ڦوتو
• ڪوپ شِي ٻيزهَڻ= ناگوار يا بار تي ويهڻ.
• ڪوڏالِ= ڪوڏر
• ڪَرَزَ= اُٺ جو پلڻ
• ڪوسِ= هُن کي (مفعولي)

ـ ڏےهَن ڪوسِ= هُن ڪي ڏي.
● ڪُرلاَن ڪُرلاَن= ڪڏهن ڪڏهن
● ڪرلو= نرم
● ڪُون= (اسان) ڪيو
● ڪرنهين= ڪيڏانهن، ڪاڏي
● ڪورِ= ڪيو (توهان ڪيو)
● ڪرِنتي= ڪرزَ (پلڻ) جي ڪاٺي
● ڪرڻِ= اُنهن ڪي
● ڏےهَن ڪرڻِ= اُنهن کي ڏي.
● ڪوهلَ= ڪوهر (ڳڙ ۾ رڌيل اَنُ)
● ڪوء= ڪِيئي (توڪيو)
● ڪويو= ڪوئو
● ڪُنُون= اسانکي (مفعولي)
ـ ڏِٺائين ڪُنُون= اسانکي ڏنائون.
● ڪِنِين= مونکي (مفعولي)
ـ ڏےهَن ڪِنِين= مونکي ڏي
● ڪي= توکي (مفعولي)
ـ مِلي وِهِي ڪي= توکي ملي وئي.
● ڪِيَان= ڪئي سير
● ڪ ے جهے جيزهو= ڪنهن جهڙو.

● ڪ ے جاڻ ڳا= ڪنهن ڪاڻ
● ڪ ے ڳا= ڪنهن ڪان
● ڪيڪِ= ڪنهنکي
● ڪيڪڙيون= رڙيون
● ڪ ے لِيَا= ڪنهن لاءِ
● ڪ ے مِر= ڪيم
● ڪ ے نَ= ڪين، ڪونہ

(ڪ)

● ڪَاڇِي= خارش
● ڪَاڙو= ڇا
● ڪَاڙے جَا= ڇا جا
● ڪَاڙے ڏے هِن= ڇا جي ڏينهن
● ڪَالے= ڇو
● ڪَامے= سڙي، اُبلي
● ڪَاڻُون= چنبو، نياڳو
● ڪَتو= ڪپيو، ضرورت ۾ هو.
● ڪِتَل= ڪتل
● ڪِجَ= ڪاوڙ، عضو
● ڪِجَڻ= ڪاوڙجڻ
● ڪِجِي= ڪاوڙجي

● ڪَڌَ= وٽو
● ڪُرَاڙِي= ڪهاڙي
● ڪَرسَڻ= پورين مان ٺهيل پردو
● ڪَرسَڻ= گاهه جي پريءَ لاءِ چادر
● ڪُرشَالِي= لُچي، ڏکي
● ڪُرِڀُڻ= وٽي، خال، هيٺ مٿي زمين
● ڪَرِتَالُون= جانورن جي سجاوت جو سامان.
● ڪِرَے= ڪٽي
● ڪُلِي= اُڪري
● ڪَنِ= (ٿوري دير) لاءِ
- گهَڙِي ڪَنِ= ٿوري دير لاءِ
● ڪِندِرَڻ= پڪڙڻ
● ڪَڻَ= ٽڪرو، حصو، ڀاڱو.
● ڪُٺسَائڻ= وڙهڻ لاءِ جراز (سبب) پيدا ڪرڻ، ارادو ڪرڻ.
● ڪونتِر ڪونترَان= ڪوٽ ڪوٽان (ڪوٽر ڪوٽران)
● ڪونتِرَڻ= ڪوٽڻ
● ڪوئڻ= هٽڻ

● ڪُهِ ڇَاٽَان= ڪهه ڇاٽان
● ڪ ے تِٽَائِي= ڪيترائي
● ڪ ے ڏِے هِن= ڪهڙي ڏينهن
● ڪِڏے پِرے ن= ڪٿي وتين
● ڪ ے رَڻ= هارڻ
● ڪيرے ڇَ= سٺي ڪير واري (مينهن، ڍڳي يا ڏاچي)
● ڪِرَان= ڪٿان
● ڪِ ےزو= ڪهڙو، ڪنهن جهڙو
● ڪ ے زُون= ڪنهن ڏانهن
● ڪ ے زَا= ڪهڙا، ڪنهن جهڙا
● ڪَنگَر= ڪير ڇماڻ جو ٿانءُ
● ڪِيلاَن= ڪڏهن
● ڪ ے نهُوڙو= بال
● ڪ ےنهُون= سنهون
● ڪِٿهو= وڏو ٿانءُ، لوهه جو ٽين (ڊٻو) ترڻ لاءِ
● ڪُتارَڻ= هٽائڻ
● ڪي ٽےَ= ڪيڏانهن، ڪاڏي
● ڪ ے ٽِي= مُهار سان اُٺ جي نڪ ۾

لڳل ڪاني تڪري
• ڪِي= کهڙي، ڪير
• ڪِيو= کهڙو

(گ)

• گَازِه= گاهِ
• گـاگـو پيـو گـهِلِ جـي= گـاڏو پيـو گهلجي.
• گَالِ= گار
• گُپِ اَنْدَازِي= گهرو انديرو
• گُدَاڙِي= گهٽو گهاٽو پرڻ
• گُدَڻِ= اُگهڻ
• گَرْدم= گهٽو مال يا مال جو واڙو
• گَرْنگِ= وڏو، شاهي
• گَلغَ= اُٺن جو ڌڻ
• گَلو= اُٺ
• گوز= قابو
• گولو= اُٺ جو نر ٻچو
• گُندي= اَنْ رکڻ جي جاءِ
• گولِي= اُٺ جو مادي ٻچو
• گُون/ غون= ذهين، هوشيار، وڏو
• گُـونـتـجِـي= سـٽي وجڻ (ڏڳـي جـو ڪلهو وغيره)
• گوندَا= ڪوڏا
• گيچَڻ= پرَڻ

(ڳ)

• ڳَا= ڪان
• ڳَاڏِي= نار جو ڪاٺ
• ڳَانُو= پرت جو قسم
• ڳَانِدِيَا= گهنگهرو (جانورن جا)
• ڳَانِدِيو= ڳانو (جانورن جو)
• ڳِرَانتِ= گرانتِ
• ڳَٽَ= جـانـور کـي پـيـڄڻ کـان روڪـڻ لاءِ ڪنڌ ۾ ٻڌل ڪاٺي.
• ڳُدرَاءِ= پويان
• ڳُدرَاءِ لَغَڻ= پويان پوڻ
• ڳِرَاهو= ڳچي جو بند
• ڳُڙَ= ڪَڏ، ٻُٺ، پويان
• ڳُڙِ ڳِٺَهَڻ= ڪڏ لڳڻ
• ڳُڳِل= ضد ڪرڻ

• ڳنڌ= خوشبو
• ڳنڍاڻين= ورتائين
• ڳنڍڻ= وٺڻ
• ڳهلاَ= ڳهاٽا، لڱڙا
• ڳياڙيون= پرت وارو پهراڻ، ڳڇيون (پرت جون)، ڳهڳها
• ڳياڻي= پرت
• ڳينهن= ڳهر

(ڳه)

• ڳهري= پرت جو قسم
• ڳهري ڪَر= بوڙ، ڪٽي ڪر
• ڳهي ڪِ= خيال، سوچ
• ڳهلاٽڻ= ڳهرائڻ
• ڳهي ٺَ= بار
• ڳهي ٽان ڪِ= بارن کي
• ڳهي ٽاڻ= بارن
• ڳهينڳهريَا= ڳهنڳهرو

(ل)

• لاڏون اٹ= اهو اٺ جيڪو بار برداري لاءِ استعمال ٿئي.
• لاڙَ= ميٽر واري هڏي، ٿورو ۽ سنهو وهندڙ پاڻي.
• لاڙڻ= رکڻ
• لاڙے مِ= رکيم
• لافِ= پيٽ
• لانوڻ= ڪپڙي جي دامن
• لانجي= (بيماري ڪانپوءِ) ضعيف، ڏبرو ٿيڻ.
• لاهے سِ= لاهيو
• لاهوٽو= وڻ جو پاڙ وارو حصو.
• لَيو= لڏو
• لِجي مِلڻ= خوش ٿي ملڻ
• لَڙهو= ڏکهي لٺ
• لوبِ= لابْ، فصل جو پيهر ڦٽڻ
• لوڱِ= ڳهر
• لُوهَ ڪَرِ يَري تہ پَاڙِ= جلدي ڪر پري تہ ڪٿاءِ
• لُوهَ ڪَر= جلدي ڪر
• لِکَارِي= مصنف، لکڻ وارو
• لَهہ= رک

• لَهرَڻ= لاهڻ
• لاس لاس/ لَهس لَهس ڪَري ڪَاٽڻ= لاٽي ڪاٽڻ
• لَهَڻ= رکڻ
• لَهو= پيو
• لَنوَڻ= پولڻ
• لِيَا= لاء
• لِياڪو= عُذر خواهي، هٿ فاتح
• ليڙو= اَٽ
• ليڏوڻَ= لڏ
• لِيَوسِ= هن جي لاء (مفعولي)
• لِيومِ= اوهانجي لاء (مفعولي)
• لِيوڻِ= هنن جي لاء (مفعولي)
• ليوء= تنهنجي لاء (مفعولي)

(م)

• مَاڪ= مونکي
• مَاڳَا= مونکان
• مَاڳَاٽي= مونکان ٿي
• مَاڪوڙي= ڪِرلي
• مَالنگ= چلهه جيڪا هڪ جاء کان ٻي جاء تي کڻي وڃجي.
• مَالِيَا= مون لاء
• مَانجَڻ= مانجهڻ، ٽانو ملڻ
• مَانهين= منهنجي
• مَاٽر= ماٽ
• مَاٽرالو= ماٽنالو
• مُتر= پيشاپ
• مُچَڻ= ڪٽڻ
• مُچِي= ڪٽي
• مِرز= اَٽ جا وار
• مُرڪَاٽي= غلطي، چرياٽي
• مُرڳو= صفا، بلڪل
• مُرڳِهين= صفا
• مُڙ= ماٺهو، مرد
• مِڙَڻ= گڏ ٿيڻ
• مَڙهه= لاش، بوتو
• مَڙها= بوتا، پوڙها
• مَڙي= اَما، ماء
• مَڙيَاء= مائهين
• مَزهو= مٿو

- مَزهو کوئڻ= مٿو هڻڻ
- مِغاهِڻ= چڙٻائون
- مِغوءِ= چڙٻيڻ
- صَفَلسَارِي مِغوءِ= صفا وساري چڙٻيڻ
- مِڪلِي= ڪرلي
- مُڪي= اگراڻ
- مَلوڙڻ= مَلڻ، ڳوهڻ
- مَلوڙينِ= ڳوهينِ
- مُندِري= مَندي
- مُندو= منجهيو
- مُندوسِ= منجهيو آهيان (آءٌ)
- مُنديَاسِ= منجهي آهيان (آءٌ)
- مٽَان= مَتان
- مَٽيوڪَا= موتي
- موترو= ڏاڍي جي ٿڻ کي چڙهيل چاري.
- موڙِل= موڙيل
- موڙِڻ= پورڻ، ڦيرائڻ
- موڪو، شوشَاڪو= ڪوريئڙو
- مَهامَرڪ= عزت آبرو
- مَهتو= واڻيو، هندو
- مَهڌَلِ= ايذاءِ، سور
- مَهِري= سواري لاءِ استعمال ٿيندڙ اُٺ
- مَهڙَاسِ= اُنجي زال
- مَهڙَاءِ= تنهنجي زال
- مُهلِي= مُهري
- مَهِي= گهاٽي لسي
- مَهيندَر= رنگين سڳا (جانورن جي سجاوٽ لاءِ)
- مِيَان= چڙيون
- مِيزِ= ميٺهن
- ميلاَ= ميرا
- ميلو= ميرو
- مينڌَر= ڇڙو
- ميے ڻ= چڙڻ

(ن)

- نَاتَڻ= تيزي سان پاڻي پيئڻ
- نانگِڻ= پرت جو قسم
- نَاءِ= نالو

- نَائِي= رضائي
- نَايَہ= نالا
- نَايَام/ نَايومِ= نالو، نالا
- نَايوءِ= نالوءِ
- نِپِتَرا= نياڳا
- نَپِيَا= نتا
- نِڪلِڻ= نڪرڻ
- نِڪلِو= نڪتو
- نَگو= ننگو
- نِمَاشَان= مغرب جي وقت
- نَماتَما= ڪم ڪان لهرائڻ ياند ڪرڻ
- نِتَانَ= نُنهن
- نَوَاڻ= نون
- نوڙے= ويجهي
- نَئو= رواج
- نَئي وِتر= ڪاڏي جو نئون ذائقو
- نيے سَر= نئڊي اَڏ نار جي
- نِيوَہ ڪِ= شلوار ۾ اڳئ جي جاءِ

(و)

- وَاتَا وَهَا= هليا ويا
- وَاڇندو= هلندو
- وَاڇَڻ= هلڻ
- وَاڇِي= هلي
- وَاڇَڙَ برسَاتَ= هوا، طوفان سان برسات
- وَاڪِ= اوهانکي
- وَاڪَڙ وَاڪَڙ= پچ پچان
- وَالَ= وارَ
- وَانڊَ= خالي زمين
- وَاهُون= اوهانجو
- وَاهِين= اوهانجي
- وَتَاڪَ= چنڊ جو آواز، تنوار
- وِچ= وَچ
- وِچڻ= وَڃڻ
- وَرو= وريو
- وَڙهَائِي= وَڏائي
- وِڙوَاند= چِڙ واڳ
- وِزَان= اِتان
- وَزَ= چربي، وِهه
- وِزَ= وجهه، ناءِ، زهر

● وِزهَڻ= وِجهڻ

● وزے= اِتي

● وِسٽَڪَ= اهو ڏاروجهو گهي ٺاهڻ وقت مکڻ ۾ وجهندا آهن.

● وِشواسِ= اعتبار

● وِغهَا= اِئين

● وِغَئِي= اِئين

● وِلاَهِڻ= وِرهائڻ

● وَلوڪو= وراڪو

● وَنگ= جانور جي پيرن ۾ پٽڻ جو رسو

● وِٺِڻ= اُٺڻ

● وَها= ويا

● وَهائڻ، وَاِچارڻ= هلائڻ

● وَهتِر= وهتِ، مال

● وَهو= ويو

● وَهوهَن= ويو آهين، وئين

● وَهي= وَئي، عمر

● وَهوڙ= لڳاتار

● وے= اهو

● وِياهِڻ= وجهائڻ

● وِيتِٺائي= ايترائي

● ويتِٺون= ايترو

● وِي جے ڪرے= اِن جي ڪري

● وِجاٽِڳا= انهن کان

● وِيـڏالـے=، وِي ٽـے= ايـڏانـهـن، ايڏي

● وِيڏو= ايڏو

● وِيڏِي= ايڏي

● وِيزهو= اِن جهڙو

● وِيرُون= لهرون، هوا جي وِير

● وِيزَه= وِيهه

● وِيزهو= اهڙو

● وِيزهُون= اِن ڏانهن

● وِيزِهي= اهڙي

● وِيڪِ= اِنکي

● ويڪَل= ويڪر

● ويڪلو= ويڪرو

● وِيلِ= وَيَلِ

● وے هَ= اهو آهي

● وِيٺر= ڪوهي (پاڻي واري)
● وِيڳا عِلاوه= اِن کان علاوه

(هـ)

● هَاتَارِ= چالاڪ
● هَانجِر= گهڻو ڪم ڪرڻ وارو
● هَانجُر= گهڻو ڪم، ظلم
● هَتوتَتو= آتو
● هَتِ= ٻانهن
● هَتَان جِي= هٿن جي
● هُڏيون= دڙڪا
● هُدَاَن= هُتان
● هِدَاَن= هِتان
● هِغا= هيئن، هيڏي
● هَرڪاَرو= ڪڙاهي، پتيلي،
● هَزِ= آهي، آهن، آهيون، آهيان
● هِزَاَن= هِتان
● هَزُون= هُتا
● هَزُون ئي= هُتا ئي
● هَزِي= آهي ئي
● هَزِي وِغَا= آهي ئي ائين

● هُزے= هُتي
● هِفا= هِيئن
● هدَ ڪ ے= آهن، اٿيئي
ــ هے هدَ ڪ ے= هي اٿيئي
● هِڪ ےلَ= پهرين واري (راند ۾)
● هَلاڪِ= تڪليف
● هَلاڪِي= تڪليف، محنت
● هِلدِر= هَلدي، هيڊ
● هَلڪَ= ڳوٺ
● هِلَڻ= هِرڻ (عادت پوڻ)
● هِليَل=هريا
● هَوَ= ذرو يا گهٽ
● هُوڙاَهِي= بيوقوف
● هَٺُون= هاٿي
● هو= هُو
● هوجَا= هُن جا
● هوجِي= هُن جي
● هوجاَ نجِي= هنن جي
● هوجاَڪِ= اُنهن کي
● هوجاَنِ ڳَا= هنن کان

● هوڌرَاءِ= هوڏانهن
● هورو= فڪر، پريشاني
● هوزو= هُن جهڙو
● هوزُون= هُن ڏانهن
● هوسِيتَائين= اوسيتائين
● هوڪِ= هُنکي
● هوڳَا= هُن ڪان
● هو لِيَا= هُن لاءِ
● هونڳِرو= رڙيون (اُٺ وغيره جون)
● هيـ= هي
● هيـ تِٺَائي= هيترائي
● هيتِٺُون= هيترو
● هيـ جيـ= هِن جي
● هيـ جاءِ ڳَا= هنن ڪان
● هيـ ڍَڙو= هيترو
● هيـ ڌالـي، هِي ٺـي= هيڏانهن
● هيـ ڌِرَاءِ= هيڏانهن، هتان
● هيـ ڏِيـ هِن= هِن ڏينهن
● هُزيـ= هُتي
● هيـ زو= هڙو، هن جهڙو
● هيـ زُون= هن ڏانهن
● هَٺُون= هاٿي
● هيـ ڪِ= هِن کي
● هيـ ڪَلَ= هيکر
● هيلاَڪِ= هيراڪِ
● هيـ لِيَا= هن لاءِ
● هيـ ڳَا= هِن ڪان
● هيـ ڳَاأڙتَ= هن ڪانپوءِ
● هيـ گھُمريـ= هن دفعي
● هيـ لاَنَ= هينئر
● هيلاَٺِ= هيرائڻ
● هيلاَٺِ= هيرائڻ
● هيلاٺي= هيرائي
● هِي ٺـي هوٺـي= هيڏي هوڏي
● هيـ هدَ= هي آهي

(ي)

● يوذِبَر(يوڙبر)= پرت جو قسم

CONTENTS

Preface	(Sindhi)	7-9

PART -I. The Historical Perspective.

Chapter-I	The ethnic Jat- Baloch in the light of history.	9-24
Chapter-II	The Jat- Baloch referred to in the Poetic Compendium of Shah Abdul Latif (d.1752).	25-33
Chapter-III	Conclusions regarding the relationship between Jataki and Sindhi	34-38

PART -II. Grammar of Jataki.

Chapter - IV	Noun	41-44
Chapter - V	Adjective	45-47
Chapter - VI	Possessive	48-50
Chapter- VII	Pronoun	51-59
Chapter-VIII	Number	60-67
Chapter - IX	Preposition	68-73
Chapter - X	Interrogation	74-78
Chapter - XI	Verb	79-90
Chapter- XII	Tenses	91-99

PART- III. Dialectical Variations.

Chapter-XIII	Variations in Mir-Jataki, and between Mir- Jataki and Thatiar-Jataki.	103-106
Chapter-XIV	Everyday Conversation.	107-116

PART-IV. Comparative Vocabulary.

	Jataki- Sindhi Lexicon.	119-144

. . . .

guish the Jat stock of the Baloch race (Gk.Zanthli, Ar. Zut) whose speech is the subject of this monograph, a detailed discussion of their ethnicity has been attempted in the first chapter.

The contents of the monograph are spelt out in English to enable the non- Sindhi reader to see the plan and purpose of this study.

The young scholar and native speaker of Mir-Jataki/ Jataki, Muneer Ahmed Khan, joined me as research associate and but for his assistance it would not have been possible to complete this work in time. My thanks are due to him and his learned father Bahawal Khan, Director, National Savings, Hyderabad, for all the courtesies and cooperation extended to me to pursue this study and prepare this monograph.

Hyderabad Sindh
11 November 2002.

N. A. Baloch
Professor Emeritus
Allama .I.I. Kazi Chair
University of Sindh
PAKISTAN

PREFACE

Long back, during the fiftees of the last century, when I began studying the history of the Sindhi language and other speeches current in Sindh, I noted that Jataki, the speech of the Jat- Baloch, and Dhatiki, the speech of the inhabitants of Dhat (district Tharparker) appeared to be historically related to Old Sindhi. The more distinct vocabulary and structure of Jataki have preserved some archaic forms similar to those of Sindhi. I had called attention to these convergences in the 2nd edition of my 'History of Sindhi Language and Literature' (1980).

However, there remained the need for further study after these preliminary observations. This monograph is an attempt in that direction and should prepare the way for an indepth study of this interesting subject in the area of historical linguistics.

Presently, the common speech of the Mir-Jat (Baloch) clans of Sindh/ Balochistan (Pakistan) and of the Thatiar-Jat (Baloch) clans of Kachh (India) is more extensive in its distinctive vocabulary and structures, though traces of the same can be discerned in the speeches of the other Jat- Baloch clans in Sindh.

There has been considerable confusion due to the similar nomenclature of three different ethnic stocks, These are the Jaat (جاٹ) of India, the Jutt (جَٹ) of the Punjab (Pakistan), and the Jat (جت, with a soft 't') of Balochistan, Sindh and Kachh inhabitating the coastal belt of the Arabian sea and the contiguous inland regions. In order to distin-

Sindhi Language Authority Book No (76)

JATAKI BOLI

By: N.A.Baloch
Assisted by: Muneer Ahmed Mirjat
Edition: First, 2003
Quantity: 500
Printed by: Sindhica Academy, Karachi
Published by: Sindhi Language Authority, National Highway
Hyderabad 71000 Sindh, Pakistan
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.
Tel 0221-9240050-53
Fax 0221-9240051
E-mail. sindhila@yahoo.com, sindhila1@hotmail.com
Price: Rs. 50/=, $ 5, £ 3
پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو

Catalogue Reference
Baloch N.A
Sindhi Language
Jataki Language
Sindhi Language Authority
ISBN: 969-8194-52-5

JATAKI LANGUAGE

Ethnic Perspective, Grammar, Speech and Lexicon

N.A. Baloch
M.A. LL.B. (Aligrah)
M.A, Ed. D. (Columbia, N.Y)

Assisted by
Muneer Ahmed Mir Jat

SINDHI LANGUAGE AUTHORITY
Hyderabad, Sindh, Pakistan
1424 H/ 2003 AD

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، پنهنجي مقصدن کي آڏو رکندي، سنڌ جي جدا جدا ڀاڱن ۾ ڳالهائي ويندڙ سنڌي ٻوليءَ جي لهجن، محاورن ۽ ٻين مقامي ٻولين جي تقابلي جائزن تي ڪتاب تيار ڪرائڻ وارو ڪم ٻه پنهنجي ذمي ڪنيو آهي. هي ڪتاب 'جتڪي ٻولي' پڻ ان سلسلي جي ڪڙي آهي.